

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Inga URBONAITĖ

REKREACINIŲ FUNKCIJŲ RAIŠKA
VILNIAUS MIESTO ERDVINĖJE
STRUKTŪROJE

DAKTARO DISERTACIJA

HUMANITARINIAI MOKSLAI,
MENOTYRA (03H),
SKULPTŪRA IR ARCHITEKTŪRA (H312)

LEIDYKLA
Vilnius TECHNIKA 2013

Disertacija rengta 2009–2013 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Mokslinis vadovas

doc. dr. Gintaras STAUSKIS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
humanitariniai mokslai, menotyra – 03H).

VGTU leidyklos TECHNIKA 2211-M mokslo literatūros knyga
<http://leidykla.vgtu.lt>

ISBN 978-609-457-607-2

© VGTU leidykla TECHNIKA, 2013

© Inga Urbonaitė, 2013

inga@arching.com

VILNIUS GEDIMINAS TECHNICAL UNIVERSITY

Inga URBONAITĖ

THE EXPRESSION OF RECREATIONAL
FUNCTIONS IN SPATIAL STRUCTURE
OF VILNIUS CITY

DOCTORAL DISSERTATION

HUMANITIES,
HISTORY AND THEORY OF ARTS (03H),
SCULPTURE AND ARCHITECTURE (H312)

LEIDYKLA

Vilnius TECHNICA 2013

Doctoral dissertation was prepared at Vilnius Gediminas Technical University in 2009–2013.

Scientific Supervisor

Assoc Prof Dr Gintaras STAUSKIS (Vilnius Gediminas Technical University, Humanities, History and Theory of Arts – 03H).

Reziumė

Disertacijoje nagrinėjama rekreacinių funkcijų raiška ir jų sisteminė sąveika su miesto urbanistiniu audiniu, šiai raiškai turintys įtakos veiksniai ir iš to kylančios problemos. Miesto rekreacinės funkcijos yra svarbūs urbanistinės struktūros elementai, darantys įtaką miesto gyvybingumui. Disertacijoje įvertinami esami ir nustatomi galimi rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumai Vilniaus miesto erdvinėje struktūroje, įvardijami juos lemiantys veiksniai. Disertacijoje taikoma kompleksinė tyrimo metodų sistema, kurią sudaro empiriniai, natūriniai, kartografovimo, lauko, eksperimentiniai, statistinės analizės bei apklausos tyrimų metodai.

Disertaciją sudaro įvadas, trys skyriai, bendrosios išvados, naudotos literatūros sąrašas, priedai. Įvade pristatoma disertacijoje nagrinėjama problema, jos aktualumas, tyrimo objektas, darbo metodai, naujumas, ginamieji teiginiai ir darbo struktūra.

Pirmajame skyriuje aptariamas platus miesto rekreacijos sistemos sampratos laukas. Nagrinėjami rekreacijos raiškos būdai, formos ir struktūros bei rekreacinių poreikių sampratos raida ir kultūrinis pagrindas. Analizuojama rekreacinių funkcijų tipologija, planavimo patirtis ir būdai, meniniai raiškos aspektai. Nagrinėjami veiksniai, lemiantys gyventojų kasdienių rekreacinių poreikių tenkinimo galimybes mieste.

Antrasis skyrius skirtas rekreacinių funkcijų sąveikai su Vilniaus miesto erdvine struktūra tirti. Tiriamas Vilniaus miesto rekreacinio potencialo ir rekreacinės paklausos poreikio santykis, atsižvelgiant į objektyvius ir subjektyvius veiksnius. Nagrinėjamos būdingiausios rekreacinių funkcijų raiškos Vilniaus miesto struktūroje formos, jų erdvinis pasiskirstymas. Koreliuojant sociologinės apklausos respondentų atsakymus su natūrinių tyrimų rezultatais, nustatomi Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų sąveikos su urbanistinėmis morfostruktūromis dėsningumai.

Trečiajame skyriuje, remiantis nustatytais rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumais, formuojami tvaraus miesto rekreacinės sistemos plėtojimo principai. Pateikiami koncepciniai miesto rekreacinių funkcijų raiškos modeliai. Taip pat pateikiama tyrimo duomenų interpretacija ir apibendrinimai, kurie gali būti pritaikyti formuojant Vilniaus ir panašių didmiesčių rekreacinę sistemą, užtikrinti jos tolygumą bei efektyvumą, atsižvelgiant į teritorinių bendruomenių rekreacinius poreikius.

Disertacijos tema paskelbti keturi straipsniai recenzuojamuose mokslo žurnaluose. Be to, disertacijos tema perskaityti 5 pranešimai Lietuvos bei kitų šalių mokslinėse konferencijose.

Abstract

The dissertation explores the peculiarities of interaction between expression of urban recreational functions and urban spatial structure, analyses influencing factors and appearing problems. Urban recreational functions play important role in urban structure as they are some of key factors of a liveable and sustainable city. The investigated problem is revealed and analysed by a complex of research methods, which consists of the empirical, field, experimental, statistic analysis and survey research methods.

The aim of the dissertation is to evaluate existing and identify potential ways of expression of recreational functions in Vilnius spatial structure, identify factors influencing them.

The dissertation consists of introduction, 3 chapters, conclusions, references, list of author's publications on the subject, annexes. The introduction reveals the investigated problem, importance of the thesis and the object of research and describes the aim and tasks of the work, research methodology, scientific novelty and defended statements.

Chapter 1 is the theoretical part of the dissertation and discusses a broad conception of the urban recreation system. It discusses the forms and structure of urban recreation, historical change of recreational needs according to cultural backgrounds. It also analysis the typology, planning experience and aertistic design techniques of urban recreational functions. It analysis factors which influence the possibilities of daily recreational needs of residents in the city.

Chapter 2 presents the results of dissertation research which reveal the features of spatial interaction between urban recreational functions and urban patterns in Vilnius city. It's recreational potence and recreational needs are analysed, taking into account the objective and subjective research factors. Principles of correlation between urban recreational functions and the needs of territorial communities are explored.

Chapter 3 focuses on the principles of developing sustainable urban recreation system. The proposed conceptual models of recreational functions are based on determined peculiarities of their expression. The chapter presents interpretation of the research results and gives principles, perspectives and recomendations for the formation of Vilnius or similar citys' recreational system.

4 articles focusing on the subject of the dissertation are published in peer-reviewed academic journals. 5 presentations on the subject have been given in conferences at national and international level.

Sąvokos

Artimoji aplinka (angl. *neighbourhood*) – lokalus gyvenamosios teritorijos su kuria tapatinama namų aplinkos samprata, lygmuo. dažnai mokslinėje literatūroje apibrėžiamas kaip kaimynija.

Atostogų rekreacija (angl. *vacation recreation*) – darbuotojų metinio ar tikslinio poilsio laikas, reglamentuotas įstatymu, kolektyvine ar darbo sutartimi (Aiškinamasis... 2009).

Bendramiestinis lygmuo (angl. *city level*) – tarpusavyje sujungtų viso miesto rekreacinės funkcijos ir miesto viešųjų erdvių tinklas.

Dvasinė rekreacija (angl. *spiritual recreation*) – dvasinių praktikų, meditatyvinio poilsio poilsio forma, skirta dvasinėms žmogaus jėgoms atstatyti.

Fizinis aktyvumas (angl. *physical activity*) – tai sveikatai nerizikinga ir sveikatą bei funkcinį pajėgumą gerinanti fizinio aktyvumo forma. Nuo „sporto visiems“ ir „sporto“ skiriasi tuo, kad nebūtinai turi turėti organizuotą pobūdį; fizinis aktyvumas siejamas su rekreacija ir mobilumu.

Funkcija (angl. *function*) – paskirtis, vaidmuo, veikla (Dabartinės... 2011). Matematinėje kalboje funkcija apibrėžiama kaip kintamas dydis, kuris kinta kintant kitam dydžiui (Tarptautinių... 2005).

Jungiamumas (angl. *connectivity*) – gatvių ir kitų viešųjų erdvių tinklo ypatybė, lokalių centrų ir jų urbanistinio konteksto – gretimų gyvenamųjų kvartalų – ryšių visuma (taip pat ir tam tikrą paskirtį (funkciją) turinčių užstatymo struktūros elementų, atsižvelgiant į viešųjų erdvių tinklo ypatumus).

Kompozicinė struktūra (angl. *compositional structure*) – tam tikrą meninį ir vizualinį potencialą turinčių pastatų, pastatų kompleksų ar statinių, taip pat vizualiai atskirų urbanistinės erdvės dalių ir (arba) viešųjų erdvių tinklo struktūros elementų išsidėstymo, jų tarpusavio ryšių visuma. Bendramiestiniu

lygmeniu – lokalių centrų ir juos jungiančių viešųjų erdvių tinklo struktūros elementų išsidėstymo, jų tarpusavio ryšių visuma.

Konversija (angl. *conversion*) – miesto dalies, kvartalo arba kvartalų grupės naudojimo paskirties (funkcijos) keitimas: pramonės, sandėlių, garažų, komunalinių įmonių ir kitų neefektyviai naudojamų (paprastai užstatytų ir (arba) apleistų) teritorijų naujas (antrinis) panaudojimas plėtrai, t. y. pertvarkymas į komercinės, gyvenamosios, visuomeninės ir mišrios paskirties kvartalus.

Kultūrinis kraštovaizdis (angl. *culture landscape*) – žmogaus veiklos sukurtas ir jo sambūvį su aplinka atspindintis krašto vaizdas (Aiškinamasis... 2009).

Kultūrinė rekreacija (angl. *culture recreation*) – kultūrinė veikla laisvalaikio metu, gali būti susijusi su vietos kultūros pažinimu, įsitraukimu į kultūrinę, meninę veiklą.

Kraštovaizdžio architektūra (angl. *landscape architecture*) – savarankiška architektūros taikomoji mokslo ir meno šaka, kryptingai formuojanti socialiai pagrįstą, biologiškai visavertę, ekologiškai tvarią ir estetišką žmogaus erdvinę aplinką, užtikrinančią darnų sambūvį tarp gamtinių ir antropogeninių kraštovaizdžio komponentų (Jakovlevas-Mateckis 2010).

Laisvalaikis (angl. *leisure*) – laisvas nuo darbo, buities ir socialinių pareigų laikas, sietinas su malonumą teikiančia veikla.

Laisvalaikio rekreacija (angl. *leisure recreation*) – laisvo pobūdžio rekreacijos forma, sietina su laiko sau skyrimu, bendro pobūdžio poilsiu.

Lokalus lygmuo (angl. *local level*) – kaimynijų grupė, kuri sudaro kvartalų bendriją ir juos jungiančių viešųjų erdvių struktūrą.

Miesto erdvinė struktūra (angl. *urban spatial structure*) – miesto fizinės aplinkos elementų, jų išdėstymo ir funkcionavimo ypatumų kintanti visuma.

Miesto rekreacinė sistema (angl. *urban recreation system*) – vietų, objektų ir reiškinių visuma, kuriai būdingos rekreacinės funkcijos bei rekreacinė veikla. Iš vienos pusės, miesto rekreacinė sistema padeda žmonėms atkurti fizines bei dvasines jėgas (holistinė samprata), o iš kitos – tampa pagrindu stiprinti socialines bendruomenes, didinti aktyvaus judėjimo formas, kurti patrauklių viešųjų erdvių sistemą, užtikrinti tarp miestinius ir regioninius rekreacinius tinklus.

Miesto rekreacinės funkcijos (angl. *urban recreation functions*) – objektai ir erdvės, skirti įvairiai rekreacinei veiklai, kurių turinė ir erdvinė raiška miesto struktūroje turi tenkinti gyventojų kasdienės rekreacijos poreikius. Plačiaja prasme rekreacinės funkcijos yra miesto viešosios erdvės sudedamoji dalis, o rekreacinių erdvių sistema suvokiama kaip miesto viešosios erdvės dalis, kurioje rekreacinė veikla yra dominuojanti ir prieinama visiems.

Miesto želdynų sistema (angl. *urban green system*) – naujai rengiamų bei esamų miesto ir užmiesčio, tarpusavyje su visuma susijusių želdynų sankaupa, susieta su gamtiniu ir urbanistiniu karkasu, sudaranti tarpusavyje funkciškai

tikslingą ir kompoziciškai nedalomą visumą, tenkinančią miesto aplinkos ekologinį stabilumą.

Neformalirekreacinė veikla (angl. *informal recreational activity*) – neorganizuota poilsio veikla, rekreacijos forma, kuriai būdingas spontaniškumas.

Objektas (architektūrinis) (angl. *object*) – pastatas ar pastatų grupė, pastatų ansamblis; disertacijoje susiaurinama iki objekto, skirto rekreacijai.

Pasiekiamumas (angl. *accessibility*) – patogumas pasiekti tam tikrą vietą. Jis gali būti apibūdinamas vertinant pėsčiųjų bei automobilių transporto judėjimą, atstumą pėsčiomis iki viešojo transporto stotelių ir būtiniausių paslaugų, kelionės laiką arba gyventojų pasiskirstymą tam tikroje teritorijoje (Cowan 2005).

Patrauklumas (angl. *attractivity*) – šalies ar lankomo objekto apibūdinimas pagal kiekybinius ir kokybinius rodiklius potencialiems turistų ir lankytojų srautams nustatyti (Aiškinamasis... 2009).

Pažintinė rekreacija (angl. *cognitive recreation*) – ekskursijos, pažintiniai žygiai pėsčiomis, pėsčiųjų, dviračių, slidžių, automobilių turizmas vandenyje.

Poilsis (angl. *rest*) – rekreacijos forma; siejamas su ramia veikla, atsipalaidavimu.

Pramogų rekreacija (angl. *amusement recreation*) – pramoginė, pasilinksminimų veikla, atrakcionai.

Rajoninis lygmuo (angl. *district level*) – kvartalų grupių, sujungtų miesto viešųjų erdvių sistema, struktūrinis vienetas.

Rekreacija (angl. *recreation*) – žmogaus fizinių, psichinių ir dvasinių jėgų, sveikatos atgavimas, atgaiva (Aiškinamasis... 2009). Disertacijoje laikomasi holistinės rekreacijos sampratos – rekreacija suprantama kaip sveikatai naudinga laisvalaikio forma ar veikla, kuri apima keliavimą, turizmą, pramogas, poilsį, kultūrinę, mėgėjišką veiklą, bendravimą, savišvietą, dvasines praktikas, aktyvias fizines sporto ir poilsio veiklas.

Rekreacinis centras (angl. *recreation center*) – sporto, sveikatinimo paslaugų, bibliotekų, pramogų ir bendravimo erdvių kompleksas.

Rekreacinė aplinka (angl. *recreational environment*) – antropogeninių ir gamtinių komponentų visuma, pritaikyta rekreacinei veiklai. Rekreacinėje aplinkoje rekreacinė veikla yra dominuojanti.

Rekreacinė infrastruktūra (angl. *recreational architecture*) – apgyvendinimo, gydymo (sveikatingumo), maitinimo, poilsio, sporto, informacijos paskirties pastatai, kiti statiniai ir priklausiniai, statinių grupės ir kompleksai su jų užimamais žemės plotais (taip pat poilsio namai, sanatorijos, sveikatingumo kompleksai, nakvynės paslaugų namai, jaunimo nakvynės namai, viešbučiai, kempingai, turizmo bazės, apžvalgos aikštelės, pliažai (paplūdimiai), poilsia vietės, stovyklavietės, turizmo trasos, pažintiniai takai ir kt.), sudarantys galimybes lankytojams apgyvendinti, maitininti; informacijai, poilsiui, turizmui,

pramogoms, sveikatingumui didinti ir kitiems rekreaciniams poreikiams tenkinti, taip pat atskiroms turizmo paslaugoms teikti (Rekreacinių... 2004).

Rekreacinė patirtis (angl. *recreation experience*) – žinios ir patirtis, įgyta dalyvaujant rekreacinėje veikloje (Aiškinamasis... 2009).

Rekreacinė teritorija (angl. *recreational territory*) – vietovė, kurios gamtinės ir (ar) kultūrinės aplinkos savybės ir galimybės tinka žmonių visaverčiam fiziniam ir dvasiniam poilsiui organizuoti (Aiškinamasis... 2009).

Rekreacinė terpė (angl. *recreational matrix*) – miesto viešųjų erdvių tinklas, kuris jungia ir savyje talpina rekreacines funkcijas. Rekreacinei terpei būdingas humaniškas mastelis, aukšta architektūros kokybė, išskirtiniai, rekreacijai pritaikyti landšafto dizaino sprendimai.

Rekreacinės galimybės (angl. *recreational possibilities*) – fizinės, ekonominės ir socialinės aplinkybės, sudarančios sąlygas rekreaciniam poreikiui patenkinti. Rekreacines galimybes apibrėžia rekreacinio potencialo ir rekreacinės paklausos santykis.

Rekreaciniai ištekliai (angl. *recreation resources*) – gamtos, kultūros ir socialiniai objektai bei jų kompleksai, skirti žmonių fizinėms, psichinėms ir dvasinėms jėgoms atgauti (Aiškinamasis... 2009).

Rekreacinis kompleksas (angl. *recreational complex*) – rekreacinių erdvių, želdynų ir priklausinių visuma apibrėžtoje teritorijoje, kuriai būdinga funkcinė įvairovė.

Rekreacinis kraštovaizdis (angl. *recreational landscape*) – gamtinių ir antropogeninių elementų visuma.

Rekreacinis miškas (angl. *recreational forests*) – miško parkas, kurortinis arba valstybinių parkų rezervacinių zonų miškas, rekreacinis miško sklypas ar kitoks miškas, kuriame ūkininkaujama norint sukurti ir išsaugoti natūralią miško aplinką. Leidžiami atkuriamieji brandžiųjų medynų, visų rūšių ugdomieji, sanitariniai ir kraštovaizdžio formavimo kirtimai (Aiškinamasis... 2009).

Rekreacinis mobilumas (angl. *recreational mobility*) – fizinio aktyvumo, rekreacinių motyvų nulemtas kryptingas žmonių judėjimas miesto erdvinėje struktūroje, sietinas su alternatyviomis judėjimo formomis (dviračiais, slidėmis, vaikščiojimu pėsčiomis ir pan.).

Rekreacinis poreikis (angl. *recreational demand*) – gyventojų paklausa rekreacinei infrastruktūrai. Rekreacinį poreikį nusako demografiniai gyventojų rodikliai, jų ekonominis pajėgumas, rekreacinės pasiūlos galimybės.

Rekreacinis potencialas (angl. *recreational potency*) – antropogeninių ir gamtinių išteklių, tinkamų rekreacijai, visuma.

Rekreacinis traktas (angl. *recreational tract*) – rekreacijai skirta trasa, takas, jungiantis gyvenamąsias teritorijas su rekreaciniu potencialu.

Rekreacinis žemės sklypas (angl. *land for recreational purposes*) – nustatytų ribų teritorija, naudojama rekreacijai ir jos objektams, įrenginiams statyti bei eksploatuoti (Aiškinamasis... 2009).

Rekreacinių funkcijų raiška (angl. *expression of recreational functions*) – rekreacinių funkcijų kompoziciniai principai miesto erdvinėje struktūroje, kurie įprasmina gyventojų rekreacines veiklas reiškinių, objektų ir erdvių pavidalu.

Rekreacinių teritorijų sistema (angl. *system of recreational territories*) – rekreacijai skirtų teritorijų sistema, kurią sudaro rekreacinės sritys ir rajonai, rekreacinės vietovės, gyvenamosios vietovės, turinčios kurorto statusą, rekreacinio funkcinio prioriteto zonos ir jų dalys, miestų ir kitų gyvenamųjų vietovių bendro naudojimo želdynai, taip pat parkų ir kitos teritorijos, skirtos visuomenės bendram naudojimui (Rekreacinių... 2004).

Sportinė (aktyvioji) rekreacija (angl. *sport (active) recreation*) – apima organizuotas ir neorganizuotas fizinio aktyvumo formas.

Sveikata (angl. *health*) – asmens ir visuomenės fizinė, dvasinė, psichinė ir socialinė gerovė. Rekreacija suvokiama kaip vienas iš aspektų, užtikrinančių visuomenės sveikatą. Disertacijos kontekste sveikatos stiprinimas užsiiminat rekreacinėmis veiklomis apima prevencinę sveikatos sritį ir neliečia gydymo, pirminės sveikatos priežiūros ar reabilitacijos funkcijų.

Sveikatingumo rekreacija (angl. *wellness recreation*) – rekreacinė veikla, skirta gerinti fizinę sveikatą, sietina su grožio, atsipalaidavimo procedūromis.

Tvarumas (angl. *sustainability*) – disertacijos kontekste tvarumas suvokiamas kaip galimybė išlikti veiksniam, t. y. sveikam ir gyvybingam [žmogui] mieste (taigi, tvarumas suprastinas kaip pastovios būsenos užtikrinimas).

Urbanistinė erdvė (angl. *urban space*) – užstatymo struktūros elementų ir gamtinių elementų (reljefo ir želdynų) ribojama trijų matmenų tuštuma, patenkanti į žmogaus regėjimo lauką (Alistratovaitė 2004).

Urbanistinė funkcija (angl. *urban function*) – plačiaja prasme tai veikla, kurios įvairovės gausa ir koncentracija (santalka) nustato vietovės padėtį hierarchinėje miesto sistemoje. Miesto masteliu tai paslaugos, teikiamos tam tikroje miesto teritorijoje ar zonoje.

Urbanistinė kompozicija (angl. *urban composition*) – miesto kompozicinės struktūros elementų išsidėstymas, jų tarpusavio ryšys ir santykis su visuma. Anksčiau Lietuvos tyrėjų darbuose plačiai vartota miesto tūrinės erdvinės kompozicijos sąvoka (Jurkštas 1975; 1977).

Urbanistinė struktūra (angl. *urban structure*) – miesto funkcinės ir kompozicinės struktūrų elementų išsidėstymo, jų tarpusavio ryšių ir funkcionavimo ypatumų visuma.

Urbanistinis kompleksas (angl. *urban complex*) – tarpusavyje susijusių, dažniausiai vienos paskirties (gali būti ir mišrios paskirties) pastatų grupė.

Urbanistinė viešoji erdvė (angl. *urban public space*) – socialinė miesto erdvė, pavyzdžiui, aikštė, gatvė ar parkas, kuri yra atvira ir prieinama.

Užstatymo morfologinis tipas (angl. *urban morphotype, urban pattern*) – miestui, miesto daliai ar kvartalui būdinga užstatymo struktūros formavimo(si) principų visuma.

Užstatymo struktūra (angl. *built-up structure*) – pastatų, pastatų kompleksų ar statinių išsidėstymo, jų tarpusavio ryšių visuma.

Viešųjų erdvių tinklas (angl. *urban grid*) – gatvės, pėsčiųjų takai, alėjos, aikštės, parkai, skverai ir kitos viešosios erdvės, kurios yra tarpusavyje sujungtos ir sudaro sistemą.

Vieta (angl. *place*) – erdvės dalis, kurioje galima būti. Turi kultūrinę trauką.

Želdynas (angl. *green space*) – įrengta apželdinta teritorija, pritaikyta miesto gyventojams naudotis (poilsui, sportui, kapinėms ir kt.)

Žymėjimai

Simboliai

RF – rekreacinės funkcijos;
rk – rekreaciniai kompleksai;
rm – rekreaciniai mazgai;
rt – rekreaciniai taškai;
rr – rekreaciniai ryšiai;
Rte – rekreacinė terpė.

Santrumpos

a. – amžius;
DB – duomenų bazė;
etc. – lot. *et cetera* „ir kita, ir taip toliau“;
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos;
kt. – kiti, kitkas;
angl. – anglų kalba;
pan. – panašiai;
pav. – paveikslas;
pvz. – pavyzdžiui, pavyzdys;
t. y. – tai yra;
žr. – žiūrėk.

Turinys

ĮVADAS	1
Problemos formulavimas	1
Darbo aktualumas	2
Tyrimo objektas	3
Darbo tikslas	4
Darbo uždaviniai	5
Tyrimų metodika	5
Darbo mokslinis naujumas	6
Darbo rezultatų praktinė reikšmė	6
Ginamieji teiginiai	7
Darbo rezultatų aprobavimas	7
Disertacijos struktūra	8
Padėka	9
1. REKREACINĖS VEIKLOS RAIŠKA MIESTO ERDVINĖJE STRUKTŪROJE	11
1.1. Rekreacijos samprata	11
1.1.1. Rekreacijos tyrimų apžvalga	12
1.1.2. Rekreacinės veiklos priežastys ir motyvai	15
1.1.3. Rekreacinių poreikių mieste sampratos raida	19
1.2. Miesto rekreacinės aplinkos planavimo patirtis	24
1.2.1. Rekreacinių funkcijų tipologija ir raiška miesto erdvinėje struktūroje	24
1.2.2. Rekreacinės miesto aplinkos formavimo veiksniai	29

1.2.3. Miesto rekreacinės sistemos įtaka miesto raidai.....	38
1.3. Rekreacinių funkcijų kompozicinė raiška miesto viešosiose erdvėse.....	47
1.3.1. Rekreacinių erdvių psichologiniai aspektai	47
1.3.2. Rekreacinių funkcijų architektūrinės raiškos principai.....	50
1.4. Pirmojo skyriaus apibendrinimai ir uždavinių formulavimas.....	53
2. VILNIAUS MIESTO REKREACINĖS APLINKOS TYRIMO METODIKA	57
2.1. Rekreacinio potencialo tyrimai Vilniaus mieste.....	57
2.1.1. Vilniaus gamtinio potencialo tyrimas	60
2.1.2. Erdvinės-fizinės struktūros rekreacinio potencialo tyrimas.....	65
2.2. Rekreacinių poreikių Vilniaus mieste tyrimas	82
2.2.1. Vilniaus miesto rekreacinių erdvių poreikio apklausos tyrimų rezultatai	82
2.2.2. Eksperimentiniai rekreacinių erdvių simuliacijos tyrimai	86
2.3. Rekreacinių poreikių ir rekreacinio potencialo santykis Vilniaus miesto struktūroje.....	89
2.4. Antrojo skyriaus apibendrinimai	92
3. TVARIOS VILNIAUS MIESTO REKREACINĖS SISTEMOS FORMAVIMAS	95
3.1. Rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumai	95
3.2. Vilniaus miesto tvarios rekreacinės sistemos modeliai.....	113
3.3. Tvarios miesto rekreacinės sistemos raidos perspektyvos	122
3.4. Trečiojo skyriaus apibendrinimai	131
BENDROSIOS IŠVADOS	133
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI.....	135
AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS.....	149
PRIEDAI¹	151
A priedas. Vilniaus seniūnijų statistiniai duomenys	152
B priedas. Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų suvestinė.	153
C priedas. Apklausos anketa.....	154
D priedas. Vilniaus morfostruktūros ir respondentų atsakymų atitikmenys	160
E priedas. Eksperimentinių tyrimų vizualinė medžiaga.....	162
F priedas. Miesto rekreacinių erdvių formavimo pavyzdžiai.....	164

Contents

INTRODUCTION.....	1
Problem statement.....	1
Relevance of the work.....	2
Research object.....	3
Aim of the work.....	4
Tasks of the work.....	5
Methodology of research.....	5
Scientific novelty.....	6
Practical value of research.....	6
Defended statements.....	7
Approval of the results.....	7
Scope of the work.....	8
Acknowledgements.....	9
1. THE EXPRESSION OF RECREATIONAL ACTIVITIES IN URBAN SPATIAL STRUCTURE.....	11
1.1. The concept of urban recreation.....	11
1.1.1. Overview of research methodologies.....	12
1.1.2. Causes and motives of recreational activities.....	15
1.1.3. Development of recreational needs.....	19
1.2. Planning urban recreational environment.....	24
1.2.1. Typology of urban recreational functions and their spatial expression.....	24

1.2.2. Factors of urban recreational environmental	29
1.2.3. Impact of recreational functions on urban spatial structure	38
1.3. Compositional features of recreational functions	47
1.3.1. Psychological aspects of recreational spaces	47
1.3.2. Principles of architectural expression of recreational functions	50
1.4. Summary of the first chapter	53
2. RESEARCH METHODOLOGY OF URBAN RECREATIONAL ENVIRONMENT IN VILNIUS CITY	57
2.1. Research of urban recreational potential	57
2.1.1. Potential of green spaces in Vilnius city	60
2.1.2. Spatial-structural distribution of recreational functions in Vilnius urban structure	65
2.2. Analysis of recreational needs in Vilnius city	82
2.2.1. Results of Survey	82
2.2.2. Experiments in Vilnius public spaces	86
2.3. Relation between recreational needs and recreational potential in urban spatial structure	99
2.4. Summary of the second chapter	92
3. FORMATIONS OF SUSTAINABLE URBAN RECREATIONAL SYSTEM	95
3.1. Patterns of the expression of recreational functions	95
3.2. Models of sustainable recreational system of Vilnius city	113
3.3. Development perspectives of sustainable urban recreational system	122
3.4. Summary of the third chapter	131
GENERAL CONCLUSIONS	133
REFERENCES	135
LIST OF PUBLISHED SCIENTIFIC WORKS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION	149
ANNEXES	151
Annex A. Statistical data of Vilnius districts	152
Annex B. Collected data of recreational functions in Vilnius	153
Annex C. Survey form	154
Annex D. Equalents of Vilnius urban morphostructure and respondents' opinion	160
Annex E. Visual material of experimental researches	162
Annex F. Examples of urban recreational spaces	164

Įvadas

Problemos formulavimas

Daugelis Lietuvos ir užsienio augančių miestų susiduria su ekstensyvios, dažnai dispersiškos, urbanizacijos sąlygotais iššūkiais. Veikiami ekonominių sąlygų, noro turėti erdvesnį būstą, švaresnę ir saugesnę gyvenamąją aplinką, gyventojai traukiasi į priemiesčių teritorijas. Didėjant atstumams nuo namų iki darbo, kasdienių poreikių funkcijoms, išskyla susisiekimo su miesto centru problemų, be pagrindo auga automobilizacijos lygis, siaurėja žmonių mobilumo, gyvensenos modelių pasirinkimo galimybės. Ypač aktualios ekonominės situacijos sąlygotos socialinės infrastruktūros problemos, kai ne visiems gyventojams užtikrinamas viešųjų paslaugų prieinamumas, ir dėl to nukenčia gyvenimo kokybė. Mažėja kasdienės rekreacijos galimybės artimoje gyvenamojoje aplinkoje, dėl miesto aplinkos nepritaikymo aktyvioms rekreacinėms veikloms vis labiau stokojama visuomenės sporto ir sveikatingumo infrastruktūros. Dėl to vis dažnesni tampa mažo fizinio aktyvumo sukelti visuomenės sveikatos sutrikimai. Gyventojai vis daugiau laiko praleidžia privačioje erdvėje, o socialinei komunikacijai persikėlus iš miesto viešųjų erdvių į virtualią internetinę aplinką, tendencingai atsiskoma socialių laisvalaikio veiklų, didėja socialinė atskirtis.

7-ajame bei 8-ajame dešimtmetyje laisvalaikio ir iš jo išplaukiančios rekreacijos sampratos tyrimai plėtojosi nuo darbo ir laisvalaikio santykio

analizės iki rekreacijos ir sociokultūrinės aplinkos ryšio. Pagrindinius rekreacijos tyrimų metodikos principus išplėtojo daugelis pasaulio mokslininkų: T. L. Burton'as, M. Kaplan'as, S. Kaplan'as, R. Kaplan'as, J. Dumazedier'is, F. S. Chapin'as, R. S. Ulrich'as ir daugelis kitų. Jų pradėtą aplinkos sociopsichologinę ir socioekonominę rekreacijos tyrimų kryptį tęsia daugelis šiuolaikinių tyrinėtojų. J. Gehl'is, R. Rogers'as, W. H. Whyte'as, P. Grahn'as, R. S. Ulrich'as, V. Stauskas, P. Grecevičius ir daugelis kitų mokslininkų. Daug fundamentalių Baltijos šalims ir visai Tarybų Sąjungai svarbių rekreacijos tyrimų atlikta Lietuvos statybos ir architektūros mokslinių tyrimų institute (LSAMTI). Įvairiuose pokario metų moksliniuose darbuose aprašytos įvairios rekreacijos tyrimų metodikos, tačiau pagrindinis dėmesys buvo skirtas kurortinių miestų rekreacijos teritorinių sistemų tyrimams, architektūrinės raiškos analizei. Vis dėlto, miesto rekreacija tirta fragmentiškai, didesnis dėmesys skirtas priemiestinių rekreacijos teritorijų tyrimams, gyventojų laisvalaikio būdams nustatyti, o miestų rekreacijos plėtojimas, rekreacijos funkcijų raiškos formos sąveika su miesto erdvine struktūra veik netirta, ypač Vilniaus atveju.

Pataruoju metu didėja poreikis analizuoti žmonių sveikatai darančias įtaką bendro fizinio aktyvumo, rekreacijos raiškos formas ir galimybes skirtingose miesto dalyse. Lietuvoje išryškėjo visuomeninio poilsio ir sporto infrastruktūros mieste sisteminių tyrimų ir planavimo metodikos, ypač architektūros srityje, trūkumas. Išaugo poreikis spręsti urbanistinių viešųjų erdvių, gyvenamųjų teritorijų humanizavimo problemas. Miesto rekreacijos moksliniuose tyrimuose dažniausiai remiamasi jos funkcijų klasifikavimu ir rekreacijos poreikio analize, tačiau trūksta miesto rekreacijos sąveikos su miesto audiniu menotyrinių tyrimo aspektų. Vilniaus miesto atveju miesto rekreacijos funkcijų raiška ir jos klasifikacija iki šiol nėra plačiau nagrinėta.

Darbo aktualumas

Pamatinis miesto rekreacinių funkcijų supratimas aprėpia miestą kaip vietą, kurioje vyksta nuolatiniai žmogaus kūrybiniai ir fizinės bei dvasinės reprodukcijos procesai. Miesto rekreacinė sistema ypač aktuali dideliuose miestuose, šalių sostinėse, kurių reprezentacinė funkcija yra svarbi ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu: jie pasižymi turtinga sociokultūrinėmis, urbanistinių verčių sistema, didele gyventojų dinamika bei atvykstančių svečių ir turistų srautais. Daugelyje didmiesčių rekreacinės galimybės yra mažesnės nei mažiau urbanizuotose teritorijose, nes juose trūksta žaliųjų plotų arba esamas gamtinis potencialas nėra pritaikytas rekreacijai. Rekreacinės užmiesčio zonos yra nutolusios nuo miesto gyvenamųjų teritorijų, gyventojai dažnai ir atostogų

metu lieka miestuose, todėl čia turi būti užtikrinami visi rekreacijos lygmenys: kasdienė rekreacija, savaitgalio rekreacija, švenčių ir atostogų rekreacija.

Vertinant teritorinių sąsajų aspektu, skirtingai nuo daugumos Baltijos jūros regiono valstybių sostinių, Vilnius yra žemyninis miestas, be to, jis yra nutolęs nuo Baltijos jūros akvatorijos, ir priklauso ežerų bei miškų gausa pasižyminčiam didelio rekreacinio potencialo Rytų Lietuvos regionui. Pokario laikotarpiu miestai išaugo į ekstensyviai naudojamą miesto teritoriją, kurios apgyvendinimo tankis perpus mažesnis už kitų panašaus ploto Europos miestų, nors Vilniaus mieste gausu viešųjų želdynų. Tačiau miesto rekreacijos efektyvumą lemia ne tik rekreacijos išteklių kiekybė, bet ir kokybiniai rekreacinių funkcijų raiškos kriterijai. Vilniaus miesto atveju akivaizdžiai pastebimas urbanistinės viešosios erdvės nusidėvėjimas ir rekreacinio turinio joje stoka, ypač gyvenamosiose teritorijose. Dėl visų šių priežasčių Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų raiška, nuo kurios priklauso ir miesto rekreacinės sistemos efektyvumas, yra svarbus tyrimo objektas, o minėti miesto savitumai leidžia daryti prielaidą, jog, tinkamai pritaikius ir išplėtojus esamą rekreacinį potencialą, galima geriau tenkinti gyventojų poreikius.

Ateities miesto vizijose ir plėtros strategijose siekiama naujo požiūrio, tvariaja ideologija paremtos visuotinės gerovės, tačiau tam, kad šios idėjos būtų praktiškai realizuotos ir integruotos į sparčiai vykstančius miesto transformacijos procesus, reikalingas sisteminis ir tarpdisciplininis miesto planavimas. Šiame darbe atkreipiamas dėmesys į miesto viešųjų erdvių humanizavimą ir pritaikymą rekreacinėms reikmėms remiantis tvarios miestų raidos principais.

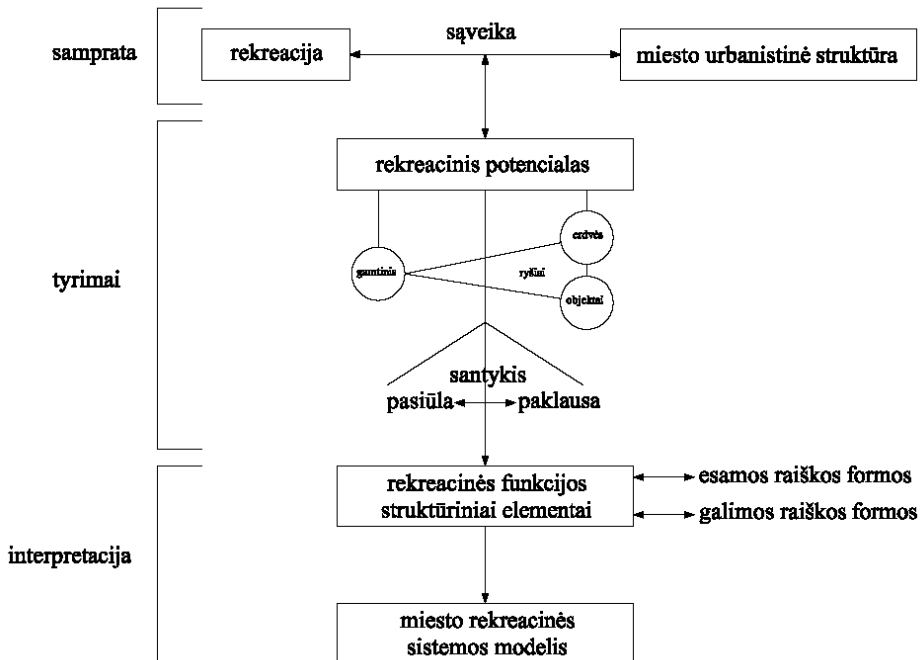
Tyrimo objektas

Tyrimo objektas – miesto rekreacinės funkcijos, kurios suvokiamos kaip objektai ir erdvės, skirti įvairiai rekreacinei veiklai, ir kurių funkcinis turinys miesto struktūroje turi tenkinti gyventojų rekreacijos poreikius. Šiame darbe laikomasi nuostatos, jog plačiąja prasme rekreacijos funkcijos yra miesto viešąsias erdves formuojantis veiksnys ir miesto rekreacijos sistemą formuojantys struktūriniai elementai. Tiriama miesto rekreacinių funkcijų sisteminė sąveika su miesto urbanistiniu audiniu ir jų raiška urbanistinėje struktūroje. Tyrimas atliekamas Vilniaus miesto pagrindu.

Dalykine prasme tiriama:

- miesto gamtinė aplinka (miesto rekreaciniai želdynai);
- miesto viešosios erdvės, kuriose reiškiasi rekreacinės funkcijos;
- miesto struktūros elementai arba jų sistemos, kurios kaip nors susijusios su rekreacijos ir laisvalaikio sritimi, palankiai veikiančia

žmogaus sveikatą (jai nekenkenčia) ir padedančia fiziškai bei dvasiškai atstatyti jėgas bei tobulėti laisvu nuo darbo metu. Tai apima visuomenės fizinio aktyvumo, sveikatingumą skatinančias, kultūros, pramogų, mėgėjiškos veiklos, dvasinių praktikų ir kitas susijusias erdves.

1 pav. Disertacijos tyrimo objektas ir struktūra. I. Urbonaitė
Fig. 1. Research Object and structure of dissertation. I. Urbonaitė

Darbo tikslas

Darbo tikslas – įvertinti esamus ir nustatyti galimus rekreacinių funkcijų raiškos miesto (Vilniaus pavyzdžiu) erdvinėje struktūroje dėsningumus, įvardyti juos lemiančius veiksniai.

Darbo uždaviniai

Darbo tikslui pasiekti keliami šie pagrindiniai uždaviniai:

1. Apibendrinti šiuolaikinę rekreacinių funkcijų raiškos miesto erdvinėje struktūroje tyrimų būklę, nustatyti metodinius jų tyrimo principus.
2. Ištirti rekreacinių funkcijų sklaidą bei jų sisteminius ryšius skirtingų Vilniaus miesto dalių atžvilgiu, išsiaiškinti šių ryšių dėsningumus ir įtaką miesto erdvinei struktūrai.
3. Nustatyti miesto rekreacinio potencialo ir rekreacinio poreikio sąveikos dėsningumus (Vilniaus miesto pavyzdžiu).
4. Pateikti būdingiausias rekreacinių funkcijų raiškos miesto erdvinėje struktūroje modelius.

Tyrimų metodika

Darbe taikoma kompleksinė tyrimo metodų sistema, kurią sudaro empiriniai, natūriniai, kartografavimo, eksperimentiniai, statistinės analizės bei apklausos metodai. Surinktu empirinių duomenų tyrimas atliktas naudojant žemėlapius, duomenų bazes, istorinę literatūrą, disertacijas, mokslinius straipsnius ir kitus tyrimui tinkamus šaltinius.

Natūrinio tyrimo pagrindą sudaro Vilniaus miesto rekreacinio potencialo tyrimas, rekreacinių funkcijų pasiskirstymo miesto erdvinėje struktūroje tyrimas (2012 m.), Vilniaus miesto branduolio erdvinės struktūros tyrimas (2011 m.). Tyrimo rezultatai gauti analizuojant ir vertinant statistinės analizės metodu gautą informaciją apie rekreacijos veiklų pasiskirstymą mieste, gyventojų demografinius duomenis, rekreacinių erdvių fizinius parametrus, Vilniaus miesto teritorinių vienetų statistinius duomenis. Miesto rekreacijos sistemos funkcinę struktūrą lemiantys kiekybiniai parametrai nustatyti atlikus skaičiavimus, grupavimą, analizę. Skirtingais metodais ištirti miesto rekreacinės pasiūlos – rekreacinių funkcijų pasiskirstymo mieste, ir rekreacinės paklausos – gyventojų poreikių santykio dėsningumai, analizuojami grafinėse schemose.

Vilniaus miesto teritorinių bendruomenių rekreaciniams poreikiams nustatyti naudotas ir apklausos metodas, atliktas keliais lygmenimis. Darbe iškeliami hipotezė, kad rekreacinės funkcijos, taip pat ir laikinos, sukuria stiprią trauką ir sužadina vietos gyvybingumą, sukuria pridėtinę vertę gretimoms funkcijoms bei sužadina poreikį naujų rekreacinių funkcijų raiškai. Šią prielaidą disertacijos autorė testavo eksperimentinio tyrimo metu, inicijuodama laikiną rekreacijos funkcijų atsiradimą Vilniaus mieste (2011–2013 m.).

Darbo mokslinis naujumas

Šiuo darbu siekiama užpildyti pastartuoju metu Lietuvoje išryškėjusią rekreacijos urbanistinio planavimo spragą. Tyrimais išryškinta iki šiol fragmentiškai analizuota miesto rekreacinių funkcijų raiška, pasireiškianti išbaigtumo, reikšmingumo ir būdingumo savybėmis.

Apibrėžta nauja miesto rekreacinės sistemos samprata, įvardyti ir tipologizuoti jos struktūriniai elementai skirtinguose planavimo sluoksniuose, jie sujungti į vieną susietą visumą.

Taikant autorės sukurtą rekreacinių funkcijų raiškos tyrimo metodiką, išskirti rekreacinės sistemos struktūriniai elementai, jų raiškos dėsningumai, poveikio ervinei miesto struktūrai principai. Šiuo pagrindu suformuotos galimos rekreacinių funkcijų raiškos taikymo strategijos, kuriomis siekiama užtikrinti tvarią miesto raidą.

Sukurta įvairioms rekreacijos veikloms skirtų erdvių požymių percepcijos (suvokimo) klasifikacija.

Disertacijoje nustatyti Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų sąveikos su urbanistinėmis struktūromis dėsningumai.

Pasiūlyta naujo požiūrio – rekreacinio turinio, kaip atspirties taško miesto regeneracijai, formavimo koncepcija, kurios pagrindą sudaro gaivinamoms miesto teritorijoms taikomi jungiamumo, įvairovės, terpės, rekreacinės raiškos valdymo, tolygumo, kokybinių ir kiekybinių kriterijų taikymo principai.

Darbo rezultatų praktinė reikšmė

Disertacijoje miestas suvokiamas kaip kintantis socialinis erdvinis organizmas, kurio gyvybingumui užtikrinti reikalingos tam tikros ekologinės, ekonominės, politinės ir kultūrinės sąlygos.

Disertacijoje taikyta rekreacinio potencialo ir rekreacinės paklauskos santykio vertinimo ir modeliavimo metodika leidžia atskleisti tikruosius miesto rekreacinio turinio poreikius, identifikuoti miesto rekreacinės sistemos vystymo kryptis. Darbas svarbus kaip:

- miesto rekreacijos sistemos sąrangos conceptualizacija;
- miesto rekreacinių funkcijų raiškos formų išryškinimas bei formavimo pavyzdžių užsienyje ir Lietuvoje apžvalga;
- miesto rekreacinės sistemos raidos modeliavimo instrumentarijus.

Disertacijos tyrimų rezultatai gali būti naudojami:

- Vilniaus ir panašių miestų rekreacinės sistemos raidai modeliuoti funkcijų raiškos aspektu;
- miestų regeneracijos strategijoms ruošti;

- plėtoti esamą ir kurti naują miesto rekreacinės sistemos strategiją;
- įvertinti miesto rekreacinės sistemos struktūrinių elementų kokybinius rodiklius ir jų projektavimo programai sudaryti;
- kitiems tvaraus miesto planavimo uždaviniams vykdyti.

Ginamieji teiginiai

1. Miesto rekreacinė sistema – tai vietų, objektų ir reiškinių visuma, kuriai būdingos rekreacinės funkcijos bei rekreacinė veikla. Iš vienos pusės, miesto rekreacinė sistema padeda žmonėms atkurti fizines bei dvasines jėgas (holistinė samprata), o iš kitos – tampa pagrindu stiprinti socialines bendruomenes, didinti aktyvaus judėjimo formas, kurti patrauklių viešųjų erdvių sistemą, užtikrinti tarp miestinius ir regioninius rekreacinius tinklus.
2. Pagal rekreacinių funkcijų požymius ir raiškos dėsningumus, sąlygotus įvairių veiksmų, susiformuoja rekreaciniai kompleksai, rekreaciniai centrai, rekreaciniai traktai ir rekreacinės terpės (atskleista atlikus Vilniaus miesto tyrimą).
3. Miesto rekreacinis turinys gali būti nustatomas, formuojamas ir taikomas miesto teritorijų regeneracijos programų įgyvendinimo strategijose.

Darbo rezultatų apibavimas

Disertacijos tema yra publikuoti 4 moksliniai straipsniai recenzuojamuose mokslo žurnaluose (Urbonaitė 2010; 2010; 2011; 2013).

Disertacijos tema skaityti 5 pranešimai Lietuvos ir užsienio šalių mokslo konferencijose:

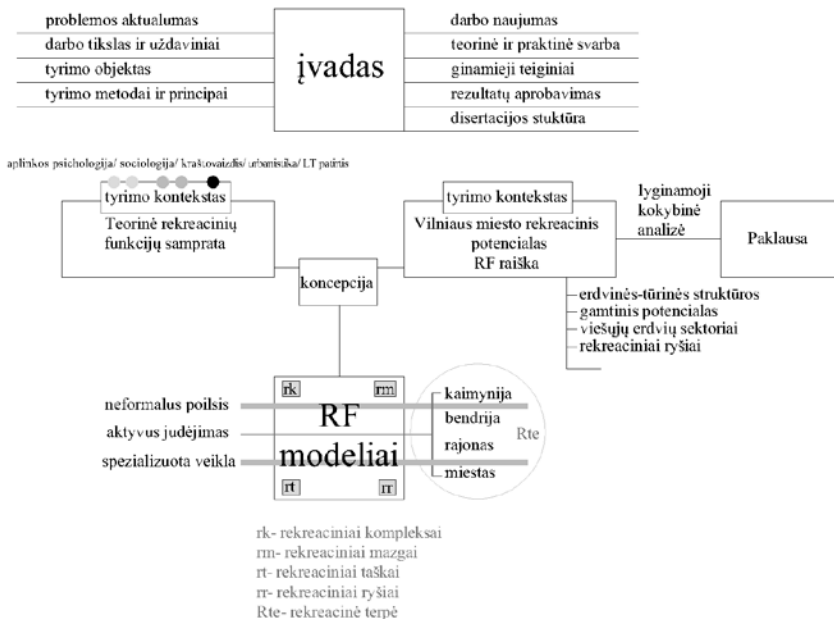
- Urbonaitė, I. EFLA tarptautinėje mokslinėje konferencijoje Taline, Estijoje, 2011 lapkričio 2–4 d. skaitytas pranešimas *Community involvement into regeneration of abandoned territories* (Bendruomenių įtraukimas į apleistų teritorijų gaivinimo procesą);
- Urbonaitė, I. 13-ojoje Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijoje „K. Šešelgio skaitymai – 2011“. Vilniuje, 2010 m. gegužės 13 d. skaitytas „Miesto teritorinių bendruomenių įtaka rekreacinių teritorijų formavimui“;
- Urbonaitė, I. 51-ojoje Rygos technikos universiteto tarptautinėje konferencijoje, Rygoje, 2010 m. spalio 7–8 d. skaitytas pranešimas *Loss*

of identity in recreational zones – causes and consequences (Tapatumo praradimas rekreacinėse erdvėse: priežastys ir pasekmės);

- Urbonaitė, I. 12-ojoje Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijoje „K. Šešelgio skaitymai – 2010“, Vilnius, 2010 m. gegužės 14 d. skaitytas pranešimas „Uždarų slidinėjimo trasų integravimas į miesto rekreacinę sistemą“;
- Urbonaitė, I. 50-ojoje Rygos technikos universiteto tarptautinėje konferencijoje, Rygoje, 2009 m. spalio 7–8 d. skaitytas pranešimas *Introducing new types of recreation: indoor ski slopes in urban context* (Naujos rekreacijos formos: uždaros slidinėjimo trasos urbanistiniame kontekste).

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, trys skyriai, rezultatų apibendrinimas, naudotos literatūros ir autorės publikacijų disertacijos tema sąrašai. Darbo apimtis yra 151 puslapis, neskaitant 6 priedų, tekste pateikiami 44 paveikslai ir 16 lentelių. Rengiant disertaciją, buvo panaudoti 175 literatūros šaltiniai.

2 pav. Disertacijos struktūra. I. Urbonaitė
Fig. 2. Structure of dissertation. I. Urbonaitė

Padėka

Autorė nuoširdžiai dėkoja darbo vadovui doc. dr. Gintarui Stauskiui bei Vilniaus Gedimino technikos universiteto urbanistikos katedros kolektyvui už paramą ir patarimus. Dėkoju artimiesiems už kantrybę ir paramą, tai pat visiems, prisidėjusiems prie šio darbo.

1

Rekreacinės veiklos raiška miesto erdvinėje struktūroje

Šioje darbo dalyje nagrinėjama, kodėl rekreacinė veikla yra svarbi mūsų kasdiniame gyvenime, kaip rekreacinės veiklos reiškiasi miesto aplinkoje, kokie veiksniai sąlygoja tam tikrų veiklų raiškos formas, jų pasiskirstymą, dinamiką, poreikių kaitą, kokių pagrindų apskritai formuojama miesto rekreacinė sistema.

1.1. Rekreacijos samprata

Rekreacija – plačiai ir įvairiose srityse paplitusi sąvoka, bendrąja prasme suprantama kaip žmogaus sveikatos atgavimas, fizinių ir psichinių jėgų atkūrimas, susigrąžinimas, teigiamos emocinės, dvasinės, kultūrinės psichoemocinės būsenos, malonių pojūčių, išgyvenimų atkūrimo, atnaujinimo procesas.

Terminas rekreacija pirmiausia pradėtas vartoti anglų kalboje, XIV a. pabaigoje. Jo pirminė samprata buvo „sergančio žmogaus atgaivinimas ar išgydymas“ (Aiškinamasis... 2009). Pats žodis kilo iš senosios prancūzų kalbos,

kuri, savo ruožtu, perėmė jį iš lotynų kalbos žodžių *re* – vėl, *creare* – kurti, atnešti jėgą, pradėti gyvybę.

1.1.1. Rekreacijos tyrimų apžvalga

Rekreacijos procesas plačiausiai tyrinėjamas kraštovaizdžio, turizmo, sociologijos ir geografijos mokslininkų. Tyrimai yra orientuoti į išvykstantosios (atostogų) rekreacijos formą, vietinius ir tarptautinius poilsiautojų srautus. Rekreacijos aplinka analizuojama įvairiais lygmenimis: makro- (pvz., šalies arba net Šiaurės Rytų Europos rekreacijos sistema), mezo- (atskirų rekreacinių rajonų, rekreacinių centrų ir kompleksų planavimas), ir mikro- (pavieniai rekreaciniai objektai).

Rekreacijos moksliniuose tyrimuose remiamasi jos funkcijų klasifikacija ir rekreacinio poreikio analize, tačiau nusistovėjusios klasifikacijos ir vertinimo metodikos nėra. Vienas pirmųjų rekreacijos funkcijas pabandė klasifikuoti amerikiečių mokslininkas Dumazedier'is (1969), išskyręs tris pagrindines rekreacijos funkcijų grupes: suteikti atsipalaidavimą, pramogas ir galimybę kurti socialinius santykius, tačiau jis neskirstė laisvalaikio veiklų pagal jų teigiamą ir neigiamą poveikį. Pagrindinius rekreacijos tyrimų metodikos principus išplėtojo daugelis pasaulio mokslininkų: T. L. Burton'as (1971), M. Kaplan'as (1969), S. Kaplan'as, R. Kaplan'as (Kaplan, Kaplan 1995, 2001), J. Dumazedier'is (1969), F. S. Chapin'as (1971), R. S. Grahn'as (1985) ir daugelis kitų. Jų pradėtą aplinkos sociopsichologinę ir socioekonominę rekreacijos tyrimų kryptį tęsia daugelis šiuolaikinių tyrinėtojų. J. Gehl'is ir R. Rogers'as (2011), W. H. Whyte'as (2010), P. Grahn'as (2010), R. S. Ulrich'as (2010), V. Stauskas (2012), P. Grecevičius (2002) ir daugelis kitų mokslininkų ir architektų gilinaisi į miesto viešosios erdvės gaivinimo klausimus, miesto formos ir socialinės aplinkos ryšį, rekreacinio kraštovaizdžio formavimo problemas.

Daug fundamentalių Baltijos šalims ir visai Tarybų Sąjungai svarbių rekreacijos tyrimų atlikta Lietuvos statybos ir architektūros mokslinių tyrimų institute (LSAMTI): apibrėžtas rekreacinės architektūros objektas, rekreacijos tyrimų uždaviniai, nustatyti urbanistinių poilsio rajonų ir centrų planavimo principai (Svarbiausių LTSR... 1986, Stauskas 1976; 1991; 2006), atlikti Lietuvos kurortų urbanistikos ir architektūros būklės tyrimai, atlikta daug kitų rekreacinės erdvės formavimo, rekreacinių išteklių vertinimo ir naudojimo tyrimų. Kai kurie Lietuvos mokslininkų suformuoti (plačiąją prasme) rekreacijos architektūros principai pritaikyti ir kitose tuometinėse Tarybų Sąjungos valstybėse.

Atskirų sričių specialistai tyrė rekreacinės erdvės formavimo ir rekreacinės geografijos, rekreacinių išteklių naudojimą ir vertinimą (Rekreacinių išteklių... 1985). Trumpalaikio (kasdienio) poilsio organizavimo mieste

klausimus Lietuvoje nagrinėjo V. Stauskas (1976; 1991; 2004; 2006; 2010b; 2012b), L. Dringelis (1980), K. Jakovlevas-Mateckis (2005; 2006), P. Grecevičius (1981; 2012), J. Vanagas (1992; 1996) ir kt. Formuoti rekreacinės geografijos pagrindai (Kavaliauskas 1980). Senąją Lietuvos kurortų architektūrą nagrinėjo Bučas (1990), rekreacinės kultūros bruožus – A. Vosyliūtė (1993), sovietinių metų rekreacinės architektūros ypatumus svarbiausiuose Lietuvos kurortuose nagrinėjo J. Tutlytė (2002). Geografinius Vilniaus rekreacinio aptarnavimo sistemos objektų tyrimus, rekreacinės aplinkos vertinimo metodiką formavo P. Grecevičius ir L. Pridotkienė (Grecevičius 1981; Pridotkienė, Grecevičius 2006). J. Vanagas atliko sociologinius tyrimus pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais, tirdamas gyvenamosios aplinkos formavimo principus ir jų įtaką žmonių gyvenimo kokybei (Vanagas 1992), jo išvalgos apie tuometinius gyventojų laisvalaikio (savaitgalio) praleidimo būdus skirtinguose gyvenamuosiuose Kauno ir Vilniaus miestų rajonuose aktualios ir dabartiniame gyvenamosios aplinkos kokybės problemų kontekste. Masinės statybos gyvenamųjų rajonų viešąsias rekreacines erdves Šiaulių miesto pavyzdžiu nagrinėjo Klaipėdos universiteto kraštovaizdžio architektūros ir aplinkos planavimo katedros mokslininkai (Katkevičius et al. 2012).

Įvairiuose pokario metų moksliniuose darbuose aprašytos įvairios rekreacijos tyrimų metodikos, tačiau pagrindinis dėmesys buvo skirtas kurortinių miestų rekreacijos teritorinių sistemų tyrimams, architektūrinės raiškos analizei. Miesto rekreacija tirta fragmentiškai, didesnis dėmesys skirtas priemiestinių rekreacijos teritorijų tyrimams, gyventojų laisvalaikio būdams nustatyti, o miestų rekreacijos plėtojimas, rekreacijos funkcijų raiškos formos sąveika su miesto erdvine struktūra veik netirta, ypač Vilniaus atveju. Bendrais bruožais Vilniaus miesto rekreacinį potencialą tyrė Butkus (2011), kraštovaizdiniu aspektu – Jakovlevas-Mateckis (2005; 2006; 2007), rekreacijos aptarnavimo sistemos išdėstymą nagrinėjo P. Grecevičius (1981).

Pastaraisiais metais miesto rekreacinės aplinkos tyrimai atliekami daugiausia kraštovaizdiniu ekologiniu aspektu, koncentruojantis į želdynų problematiką (Farrel, 2010; Couch et al 2011; Boeri 2010; Abromas et al. 2011; Oišauskaitė Urbonienė, Baravykaitė 2009; Jakovlevas-Mateckis 2005, 2006, 2007; Stauskas 2004, 2012a, b ir kt.). Landšaftinę – ekologinę miestų planavimų metodiką Lietuvoje suformulavo ir parengė V. Stauskas (Stauskas 1977).

Pagrindiniai tyrimai skirti žaliųjų erdvių kiekybinei ir kokybinei analizei, tačiau sisteminių tyrimų, nagrinėjančių žmonių kasdieninę rekreaciją mieste, trūksta, ypač architektūros ir urbanistikos srityje. Tyrimai apie rekreacines veiklas žaliosiose erdvėse daugiausia apsiriboja vienos kurios nors žaliosios erdvės atveju, o ne rekreacinės sistemos analize. Tyrimai, susiję su miesto miškais, žaliaisiais žiedais, žaliosiomis širdimis, žaliosiomis trasomis, žaliaisiais pleištais, ekologiniais tinklais labiau koncentruojasi į planavimo aspektus, o ne į

jų rekreacinį naudojimą (Walmsley 1995; Schrijnen 2000; Sandström 2002; Jim, Chen 2003; Kühn 2003; Frischenbruder, Pellegrino 2004; Li et al. 2005; Weber et al. 2005; Opdam et al. 2006; Sandström et al. 2006; Walmsley 2006).

Norint suvokti rekreacinių funkcijų raišką posovietiniame miesto viešųjų erdvių kontekste, svarbi ir bendra sovietinio urbanizmo analizė, kuriai pamažu dėmesio pradeda skirti vis daugiau Lietuvos mokslininkų. P. Džervus ir D. Dijokienė nagrinėja XX a. industrinės gyvenamosios statybos fenomeno mastą, kurio pasekmė – chaotiška ir beveidė gyvenamosios aplinkos erdvinė sistema, daranti neigiamą įtaką socialinei aplinkai (Dijokienė, Džervus 2011). Stilistinį ir sociokultūrinį sovietinių metų visuomeninės architektūros ir viešųjų erdvių įprasminimo kontekstą nagrinėjo V. Petrusis, R. Antanavičiūtė (Antanavičiūtė 2009; Petrusis 2005a, 2005b, 2007, Grunskis 2009; 2009 ir kiti). L. Nekrošius nagrinėjo minėto laikotarpio architektūros paveldo problematiką (Nekrošius 2012). T. Butkus apibrėžia kompleksinių viešųjų erdvių tyrinėjimų būtinybę poindustrinio miesto kontekste (Butkus 2011).

Apibendrinant susijusių tyrimų lauko apžvalgą, ryškėja tendencija miesto rekreacinės aplinkos kūrimą priskirti kraštovaizdžio formavimo sričiai (tai iš principo yra teisinga), tačiau siaura rekreacinių funkcijų raiškos traktuotė (suvokiant ją tik kaip rekreacinių želdynų sistemą ar išskirtinai gamtinės aplinkos, kurortinės architektūros prerogatyvą) riboja rekreacinių funkcijų potencialo atskleidimo paieškas urbanistiniame, miesto architektūrinio dizaino kontekste. Juk iš esmės rekreacinių funkcijų turinys pildo miesto viešąją erdvę, įprasmina tam tikros (poilsio, laisvalaikio) veiklos formomis, nukreiptomis į asmens fizinių bei dvasinių jėgų atkūrimą ir kasdienį palaikymą. Savęs ir aplinkos tausojimo požiūrio diegimas miesto viešojoje erdveje leidžia tikslingiau apibrėžti jos formų humanizavimo gaires (prisimenant diskusijas keliančio Vilniaus viešųjų erdvių humanizavimo projekto rezultatus „Vilnius – Europos sostinė 2009“ kontekste). Be abejo, šiems keliamiems viešosios erdvės formavimo reikalavimams (ir apskritai – miestovaizdžiui formuoti) reikalinga atitinkama metodologinė paradigma. Vykdam aplinkos ministerijos projektą „Kraštovaizdžio apsaugos ir tvarkymo optimizavimas, įgyvendinant Lietuvos kraštovaizdžio politiką“, parengta „Kraštovaizdžio formavimo (siektinų kraštovaizdžio etalonų) metodika“, kuri apibrėžia nacionalinio, regioninio, rajoninio ir vietinio teritorinio lygmens kraštovaizdžio tvarkymo planų rengimo metodiką (Kavaliauskas et al. 2013). Šiame dokumente kone išsamiausiai iš visų lietuviškos mokslinės literatūros šaltinių atskleidžiama ir aiškinama tvaraus kraštovaizdžio (angl. *sustainable landscape*) koncepcijos integrali apimtis. Pradėjus įsisavinti anglų kalboje vartojamą *sustainability* sąvoką, vis dar klaidžiojama lietuviškojo atitikmens terminologijoje, vartojant tvarumą, harmoningumą, subalansuotumą, darnumą kaip sinonimus (Daunora 2010), tačiau savo semantine prigimtimi šie žodžiai skiriasi. Oficialiai vartojama darnos

sąvoka (pvz., Nacionalinė darnaus vystymosi... 2003), nors ji niekaip neatspindi plėtros tvarumo ar išteklių tausojimo (tą apima tvarumo sąvoka).

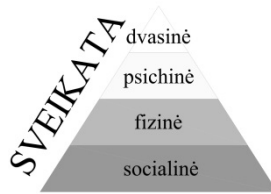
Tvaraus urbanizmo koncepcijos ir jų konkretinimas jau gerą dešimtmetį yra labai aktualios ir tiriamos įvairių užsienio (Thomson 2007; Roe 2007; Stuart–Murray 2007; Mostafavi, Doherty 2010 ir daugelis kitų) bei Lietuvos specialistų (Bučas 2007; 2008; 2008; Burinskienė 2006; Stauskis 2010; Urbonaitė 2010; Gražulevičiūtė–Vileniškė 2011; 2010 ir kt.). Vis drąsiau teigiama, jog tvaraus vystymosi idėjos ir kraštovaizdžio formavimo veiklų sąryšis yra neatsiejamas, ir apskritai, miestas yra tarpdisciplininių studijų objektas, o kraštovaizdžio urbanizmas – miestų planavimo ateitis.

1.1.2. Rekreacinės veiklos priežastys ir motyvai

Šiuolaikinė technologinė pažanga išlaisvina žmogų nuo sunkaus fizinio darbo, suteikia galimybę laisvai judėti erdvėje. Darbinė veikla suvokiama kaip savirealizacijos forma, kuri turi teikti malonumą, tad griežtos ribos tarp darbo aplinkos ir laisvalaikio aplinkos nyksta. Rodos, turėtų išnykti ir poreikis ilsėtis, tačiau taip nėra. Šiuolaikinės visuomenės nariai patiria daugybę grėsmių savo sveikatai: fizinis pasyvumas, aplinkos tarša, greitas gyvenimo tempas (intensyvi protinė veikla – daug stresinių situacijų, didelis žmonių mobilumas naudojantis transporto priemonėmis), netinkama mityba, socialinė įtampa, nesaugumas (siejamas su finansinėmis galimybėmis) ir pan. Šiame kontekste rekreacija suvokiama kaip žmogaus sveikatai naudinga veikla: mažinanti streso daromą žalą, didinanti fizinį aktyvumą, stiprinanti psichinę būklę, padedanti socializuotis arba – priešingai – padedanti atitrūkti nuo intensyvaus gyvenimo tempo. Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO) sveikatą apibrėžia kaip socialinę, fizinę, psichinę ir dvasinę žmogaus gerovę (3 pav.).

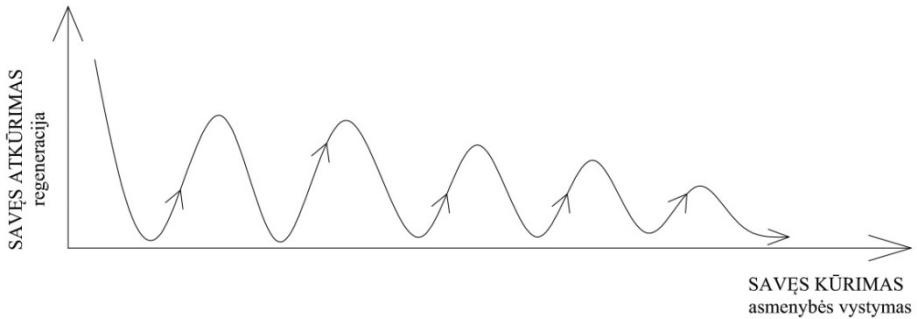
Rekreacinės veiklos pasirinkimas priklauso nuo individualių poreikių, tačiau tą pasirinkimą labai veikia ir socialinė – kultūrinė aplinka (Vosyliūtė 1993). Mūsų laisvalaikio, sveikatos priežiūros įpročiai priklauso nuo išsilavinimo, kultūros tradicijų; rekreacinė miesto struktūra yra miesto kultūrinio potencialo dalis (Butkus 2011).

Malonumo siekimas yra būdingas absoliučiai visoms kultūrinėms aplinkoms, tačiau ne visos pasitenkinimą keliančios veiklos formos yra naudingos žmonių sveikatai. Rekreacinė veikla ir jos rezultatai taip pat sietini su maloniais išgyvenimais, tačiau dažnai susiję ir su tam tikrų sveikatai kenkiančių įpročių pakeitimu, o tai jau reikalauja savidisciplinos, motyvacijos, valios ir pastangų (kurį laiką galima emocinė frustracija). Dėl šios priežasties esminis skirtumas nuo laisvalaikio sampratos „darau ką noriu“ yra „darau, ką noriu ir kas geriau mano fizinei bei psichinei sveikatai“.

3 pav. Šiuolaikinė sveikatos samprata pagal Pasaulinę sveikatos organizaciją (Pasaulinė... 2011)

Fig. 3. Contemporary health conception according World Health Organization (Pasaulinė... 2011)

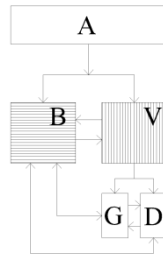
4 pav. Žmogaus jėgų atkūrimo ir vystymo procesas. I. Urbonaitė

Fig. 4. Scheme of human energy re-creation and development process. I. Urbonaitė

Rekreacijos procesas užima lyg ir tarpinę poziciją tarp paprastos jėgų regeneracijos ir aukštesnio lygmens veiklos lavinant ir vystant asmenybę. Viena vertus, atkuriamos jėgos, kurios buvo išseiktos, o, kita vertus, palaikomas jėgų balansas, reikalingas asmenybei nuolat tobulėti (4 pav.).

Šiuolaikinėje visuomenėje konkurencinę kovą tarp malonumą teikiančių veiklų laimi greičiau stipresnę psichologinę (ir fizinę) priklausomybę sukeliančios veiklos (televizoriaus žiūrėjimas, kompiuteriniai žaidimai, alkoholio vartojimas, dažnas apsipirkinėjimas ir pan.). Visuomenės įpročių formavimo sritį labai gerai išmano rinkodaros specialistai, kuriantys ir taikantys įvairias psichologinio poveikio technologijas pardavimų srityje. Daugelis žmonių elgsenos ypatumus nagrinėjančių mokslininkų bando rasti veiksnius, padedančius formuoti gerus (nežalingus) įpročius ir pabrėžia satisfakcijos reikšmę šiame procese, pavyzdžiui Naujosios Meksikos universiteto mokslininkai, nagrinėję žmonių sportavimo įpročius, pastebėjo, jog pradėti

sportuoti visada motyvuoja labai individualios priežastys, tačiau tai, jog sportavimas tampa įpročiu, priklauso nuo to, ar sportinės veiklos pabaigoje žmonės jaučia pakankamą pasitenkinimą – ar jų organizme padidėja hormonų endorfinų kiekis (Findlay et al. 2008). Kyla klausimas, kiek pasitenkinimo siekimą veikia išorinė aplinka, o kiek tą skatina vidiniai veiksniai, tokie kaip noras gerai atrodyti ir jaustis, mados vaikymasis, sveikatos problemos ir pan. Taigi, svarbu išsiaiškinti, kas labiausiai skatina rekreacines veiklas ir kokios rekreacinės veiklai būdingos raiškos formos kelia didžiausią pasitenkinimą.

5 pav. Rekreacinės aplinkos sudėtinės dalys pagal V. Stauską (Stauskas 2012). A – rekreacinė aplinka; B – gamtiniai komponentai; V – antropogeniniai komponentai; G – technogeniniai komponentai; D – socialinė aplinka

Fig. 5. Recreational environment components according to V. Stauskas (Stauskas 2012). A recreational environment, B – natural components, V –anthropogenic components, G – technogenic components D – social environment

1 lentelė. Rekreacijos laiko struktūra žmogaus gyvenime (Stauskas 2012)

Table 1. Recreation time the structure of human life (Stauskas 2012)

Rekreacinės veiklos rūšys	Trukmė	
	Tūkst. val.	Dalis, proc
Inkluzyvinė (darbinės veiklos metu)	20,0	4,0
Kasdienė	204,4	40,0
Savaitgalio	178,1	34,8
Atostogų	40,3	8,0
	70,1	13,2
Iš viso	512,9	100,0

Rekreacinis procesas yra efektyviausias, kai reiškiasi tam tinkamoje aplinkoje. V. Stauskas (2012) vartoja *rekreacinės aplinkos* sąvoką, apimančią gamtinių, antropogeninių, technogeninių komponentų bei socialinės aplinkos sąveiką (5 pav.). Laiko fondo analizės (Grecevičius 2002), leidžia įvertinti, kiek

laiko ir kaip dažnai žmonės ilsisi, analizuoti rekreacinių išteklių pasiekiamumą, formuojamą rekreacinių paslaugų ir veiklų turinį.

Vis dėlto, laiko fondo tyrimai atskleidžia, kad didžiąją viso rekreacijai skirto laiko dalį žmogaus gyvenime sudaro kasdienė rekreacija (1 lentelė), o Lietuvos gyventojų paros laiko balanse laisvalaikiui (taigi, ir rekreacijai, neskaičiuojant, maždaug 8,35 val. miego) žmonės vidutiniškai skiria 3,96 val. (Urbanistika... 2013). Reikia atkreipti dėmesį, kad vaikų ir pensinio amžiaus žmonių laisvalaikis sudaro didžiąją dienos laiko dalį.

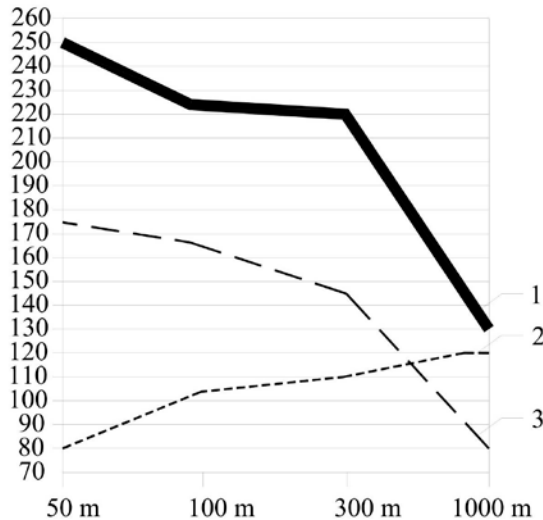
Kadangi kasdienės rekreacijos galimybės laiko atžvilgiu yra labai ribotos, rekreacinių galimybių pasiekiamumas mieste yra vienas svarbiausių veiksnių. Ulrich'as (2005) priėjo tyrimų išvadą, kad kuo arčiau žaliosios erdvės yra namų (maksimaliai 50 m), tuo dažnesni ir ilgiau trunkantys jose yra apsilankymai, o patiriamo streso atvejų atitinkamai sumažėja (6 pav.).

Rekreacinių želdynų stebėjimo metodą taiko įvairūs užsienio specialistai, ji itin dažnai taikoma JAV, Skandinavijos ir kitose šalyse. Žinoma, tokie stebėjimai reikalauja nemažų finansinių ir laiko išteklių, tačiau atskleidžia daug tikslesnį vaizdą. Švedų mokslininkai, tyrinėjantys rekreacinių želdynų įtaką žmonių sveikatai (pvz., A-M. Berggren-Bärring'as, P. Grahn'as, U. A. Stigsdotter ir kt.) pastebėjo, jog labiausiai lankomos žaliosios rekreacinės teritorijos yra dviejų dydžių: 1–5 ha ir 10–15 ha, ir priėjo prie išvados, jog svarbiausia yra greitas rekreacinių teritorijų pasiekiamumas pėsčiomis.

Kitas svarbus rekreacijos aspektas – tai gamtiniai ir antropogeniniai rekreaciniai ištekliai. Kadangi rekreacinė aplinka neatsiejama nuo rekreacinio kraštovaizdžio, poilsiui pritaikytos turtingos gamtinės įvairovės, natūralu, jog didžiausias dėmesys kreipiamas į didelį rekreacinį potencialą turinčias vietas – nacionalinės svarbos rekreacinius arealus, pvz., turizmo centrus, rekreacines vietas, turistines trasas bei jų įtakos zonas. Tačiau miestuose rekreaciniai ištekliai, ypač gamtiniai, yra riboti, o kasdieniam poilsiui skiriamo laiko rezervas riboja galimybes naudotis toli nuo gyvenamųjų ir darbo vietų esančiais rekreaciniais ištekliais. Taigi, žmogaus gyvenamoji vieta ir jo finansinės galimybės taip pat daro įtaką rekreacijos pasirinkimo galimybėms (7 pav., plačiau žr. 1.2.2. poskyryje).

IŠSORINIAI	ORGANIZACINIAI	SUBJEKTYVŪS
<ul style="list-style-type: none"> - REKREACINIAI IŠTEKLIAI (gamtiniai, antropogeniniai) - TVARI APLINKA - PRIEINAMUMAS (fizinis, socialinis, ekonominis) - KULTŪRINIS PAGRINDAS (visuomeninės vertybės, tikėjimas, tradicijos) 	<ul style="list-style-type: none"> - VALDYMAS IR ORGANIZAVIMAS - TARPDISCIPLININIS BENDRADARBIAVIMAS - PROFESIONALUMAS - STRATEGIJA - TEISINĖS PRIELAIIDOS - INFORMACIJA (švietimas, reklama, mada) 	<ul style="list-style-type: none"> - MOTYVACIJA - ASMENINĖS VERTYBĖS - SVEIKATOS BŪKLĖ - RASĖ - LYTIS - AMŽIUS
REKREACIJOS VEIKSNIAI		

7 pav. Rekreacijos veiksniai. I. Urbonaitė
Fig.7. Factors of recreation. I. Urbonaitė

6 pav. Žaliųjų erdvių lankomumas mieste priklausomai nuo atstumo:
1 – apsilankymų trukmė (valandomis), 2 – patirtų stresinių situacijų skaičius (per metus), 3 – apsilankymų skaičius (per metus) (Ulrich 2005)

Fig. 6. Attendance of green urban spaces according to the distance:
1 – length of visits (hours), 2 – experienced stress situations (a year),
3 – number of visits (a year) (Ulrich 2005)

1.1.3. Rekreacinių poreikių mieste sampratos raida

Žmonių rekreacinius poreikius įvairiais istoriniais laikotarpiais lėmė vyravusios pasaulėžiūros ir dominavusios ideologijos. Istorinių šaltinių apžvalga atskleidė, kad tikėjimas metafizinėmis galiomis ne tik davė pagrindą formuoti archajiniams miestams (Samalavičius 2012), bet ir formavo visuomenių pasaulėžiūrą, fizinio kūno ir jo paskirties traktuotes, laiko planavimą ir pan. Tai turėjo įtakos ir rekreacinių poreikių formavimuisi, kurie skirtingais istorijos laikotarpiais įgaudavo įvairias raiškos formas žmonių kasdieniame gyvenime, o tai atsispindėjo ir gyvenamosios aplinkos, miestų struktūrose. Lietuvių poilsio kultūroje vis dar gajį pagoniškoji sąlyčio su gamta, žeme tradicija, neabejotinai stipri ir krikščioniškosiomis vertybėmis paremta laisvalaikio samprata (santykis su malonumu, dorybių ir neleistinių veiklų priešprieša, atgaila per darbą, amžinojo poilsio rojuje laukimas ir t. t.). Be to, esame veikiami ir globalių tendencijų, vakarietiškos, dažnai hedonistinės kultūros, todėl pravartu suvokti, kas turėjo įtakos susiformuoti tam tikriems požiūriams į rekreaciją platesniame kontekste. Autorė apibendrina įvairių sociologinių ir architektūros teorijos tyrimų medžiagą (Benevolo 1998; Burford 1969; Ibrahim 1991; Delumeau,

O'Connel 2000; Yamane, Roberts 2011; Kraus 1990; Shivers, de Liste, L. J 1997; Vėlius 1983 ir kt.), išryškindama skirtingų istorinių laikotarpių vakarietiškos (krikščioniškosios) tradicijos rekreacinės kultūros bruožus (2 lentelė)

2 lentelė. Rekreacijos sampratos kaita istoriniame kontekste. I. Urbonaitė

Table 2. Change of recreation conception through historical context. I. Urbonaitė

Laikotarpis	Pasaulėžiūra	Poilsio raiškos formos
Gentinė santvarka	Artimas sambūvis su gamta ir jos procesais. Darbas iš būtinybės, esant palankioms sąlygoms. jis persipynęs su ritualais, maldomis, aukomis, šokiais ir šventėmis.	Natūrali gamta. Ritualai, maldos, aukos, Šokiai, muzika, šventės.
Senovės kultūros	Harmonijos, balanso, ramybės, tvarkos ir taikos ieškojimas (taip pat ir Rytuose – Konfucijaus doktrina). Idealaus pasaulio modelis – Dievų karalystė.	Sukultūrintas kraštovaizdis. Dievų sodo (Edeno sodas) leitmotyvas kraštovaizdžio formavime. Religinės ir visuomeninės šventės glaudžiai persipynusios, todėl visuomeninių pastatų ansambliuose, šalia šventyklų statomi teatrai, sporto arenos, daugiafunkcės aikštės. Privati poilsio erdvė: vidiniai kiemai įvairiai meninei veiklai.
Antika	Susiformuoja filosofinė laisvalaikio kategorija (VIII a. pr. m. e.–VIII a.). Rekreacija – nuolatinis visapusiškas atsinaujinimo ir tobulėjimo procesas. Vitruvijaus „Dešimt knygų apie architektūrą“ (Morgan 1960): „ <i>sveikos aplinkos pasirinkimas miesto įtvirtinimams yra pirminis ir svarbiausias dalykas.</i> “ Hipokrato „Orai, vandenys ir vietos“: pabrėžiama klimato, švaraus vandens ir vaizdingos aplinkos įtaka sveikatai (Burford 1969). Graikų kalboje laisvalaikio konceptas apibrėžtas žodžiu σχολή, (lotyniškosiomis raidėmis – schole), – sąsajos su lot. <i>licentia</i> ir <i>licere</i> , pranc. <i>laisir</i> ir angl. <i>leisure</i> arba <i>school</i> .	Išpuoselėtas miesto kraštovaizdis – visų piliečių teisė. Kuriama tobula meninė aplinka. Dėmesys skiriamas sportui, gimnastikai, žmogaus išorės ir vidaus vienovei. Įvairi rekreacinė veikla integruota į vaikų ugdymo programą, siekiant suformuoti tobulą ir visapusišką asmenybę. Mokyklų ansambliuose numatytos įvairios erdvės meniniams užsiėmimams ir gimnastikai. Rekreaciniai – gydymo centrai: askleponiai.

2 lentelės tęsinys

Continuation of **Table 2**

Romos imperija	Masinis laisvalaikis kaip socialinės kontrolės forma („duonos ir žaidimų“ principas). Kovingumo dvasia, kuri skatina ugdyti sportišką kūną ir gerus karinius įgūdžius.	Valdovų galios simbolis ir miesto plėtros atspirties taškai – masinių pramogų objektai: viešosios pirtys, įvairių žaidimų erdvės, milžiniški atletikos maniežai, gladiatorių kovų ringai, ir t. t..
Viduramžiai	Bažnyčios įsigalėjimas. Dievobaiminga pasaulėžiūra. Išsigelbėjimas per mazochistinį savęs apribojimą (anachoretų judėjimas). Bažnyčia teigė, jog vienintelis kelias į geresnį gyvenimą – sunkus darbas, geri darbai ir savęs apribojimas. Taigi, oficialiai laisvalaikis ir malonumai buvo smerkiami, senovės Romos laikotarpio pramoginiai objektai – naikinami.	Viešoji erdvė: gatvė, miesto aikštė – renginių, bausmių, turgaus, pasirodymų vieta. Rekreaciniai centrai: vienuolynai – galios, švietimo, medicininės pagalbos centrai. Uždaros struktūros su dideliais asketiškais meditatyviniais sodais, daržais. Privati poilsio erdvė: <i>malonumų sodai</i> (Ibrahim 1991).
Renesansas	Prancūzų švietėjai stipriai akcentavo vaikų fizinį aktyvumą, sportinę veiklą bei ugdymą per žaidimus. Fransua Rablė (François Rabelais) ankstyvosios XVI a. revoliucinės švietimo idėjos: pabrėžtina fizinio lavinimo ir žaidimų svarba formuojant jauną asmenybę. Tuo metu visoje Europoje vyravo niūrus darbo išaukštinimas, neigiamas požiūris į žaidimus ir dykaduoniavimą.	Renesanso laikotarpiui būdingi dideli vidiniai kilmingųjų kiemai, kurie pritaikyti įvairiems pasirodymams, nes, išradus spausdinimo mašiną, labai suklestėjo muzika ir literatūra, pramoginė ir kultūrinė rekreacija tuo laikotarpiu buvo ypač populiarė.
Reformacija	Protestantiškoji darbo etika, kuri susiformavo Reformacijos judėjimo periodu, stipriai apribojo laisvalaikį ir rekreaciją įvairiose krikščioniškose kultūrose, taip pat dabartinį Vakarų pasaulio požiūrį į darbą bei jo prioritetą prieš laisvalaikį. XVI–XVII a. anglių puritonai kovojo prieš „neleistą“ sportą ir kitas pramogas. XVIII–XIX a. humanistų filosofai jau akcentavo estetinę natūralaus kraštovaizdžio vertę, jo terapinę naudą (pvz. D. Hume'as)	Nuo XVIII a. vidurio išpopuliarėjo <i>Angliškieji sodai</i> , kurie pakeitė formalius renesansinius ir prancūziškuosius sodus, pradėti naudoti sveikatai gerinti. Vertinamas kraštovaizdžio vaizdingumas, grakštumas, lengvumas, kaip atsvara didingumui ir pompastiškumui. Poilsis – priklauso privilegijuotai mažumai. XVIII a. įsigali naujas viešosios erdvės tipas – bulvaras, kuriam suteikiami parko bruožai.

2 lentelės tęsinys

Continuation of **Table 2**

Industrializmas	<p>1868 m. JAV Kongresas patvirtino 8 val. trukmės darbo dieną. Pamažu visos šalys perėjo prie tokios darbo dienos trukmės. XIX a. padaugėjo laisvo laiko, pradėta gilintis, kokia laisvalaikio reikšmė ir įtaka žmogui, imta kontroliuoti pasilinksminimų kokybę. Bažnyčia skatino ir palaikė kūno kultūros kultą (angl. <i>muscular christianity</i>), teigdama, kad sportinė veikla ugdo moralę ir gerą charakterį. Šis judėjimas turėjo milžinišką įtaką mokykloms ir koledžams, kurie pradėjo inicijuoti fizinio lavinimo pamokas (Yamane, Roberts 2011).</p> <p>„Parkų judėjimo“ laikotarpiu labiau kreipiamas dėmesys į sveikatos ir higienos būklės gerinimą, o ne į emocinę, psichologinę naudą. Ši „miesto plaučių“ mada, prasidėjusi Londone ir Liverpulyje, paplito ir buvo pritaikyta kituose miestuose (Berlyne, Paryžiuje, Niujorke ir kt.). Ebenezer'io Howard'o miesto – sodo idėja pakeitė požiūrį į gamtos ir miesto santykį (E. Howard'as pasiūlė „sutuokti“ miestą ir kaimą), veikė miestų – sodų judėjimą (žaliųjų miestų žiedų kūrimą), davė pradžią.</p>	<p>Trūko viešosios rekreacinės pasiūlos. Bažnyčios pradėjo steigti bibliotekas, gimnazijas ir draugijų namus. 1800-aisiais keletas ekonominių faktorių turėjo įtakos sportinės rekreacijos populiarėjimui. Išaugo rekreacinių teritorijų poreikis. Didėjant algoms ir trumpėjant darbo savaitei, daugelis darbininkų įsitraukė į sportinę rekreacinę veiklą naujai kuriamuose sporto laukuose ir miesto parkuose. Pigios traukinių paslaugos skatino sporto aistringųjų mobilumą, spaudoje populiarintas sportas ir sportinę rekreaciją. XIX a. didesniuose miestuose labai išplito komercinių pramogų funkcijos. Pramogų parkai augo už miestų ribų, kaip atskiros pramogų salos (dirbtiniai pramogų miestai), į kurias galima buvo patekti specialiai užsakytu transportu. Laisvalaikio organizavimas ir tinkama rekreacinė veikla tapo labai aktuali to meto sociologų ir miestų planuotojų klausimu. Parkas tapo viešąja erdve. Jo savybės pritaikytos apželdinant skverus, gatves, krantines. Transporto įsigalėjimas lėmė reguliaraus ir racionalaus gatvių tinklo paieškas.</p>
XX a.	<p>Naujojo Urbanizmo judėjimas, automobilizacija, ekologija, miestų regeneracija ir priemiesčių augimas tapo kertinėmis problemomis, kurias bandyta spręsti įvairiomis urbanistinėmis kryptimis. Miestų planavimui darė įtaką kelios kryptys: racionalioji Le Corbusier miesto logika, L. Mumford'o ir Z. Gidion'o utopijos bei F. L. Wright'o</p>	<p>Vakarietiškoje kultūroje nuo XX a. vidurio (Lietuvoje gerokai vėliau) įsivyravusi vertybių subjektyvizacija, automobilizacija, modernių miestų planavimo tradicijos pakeitė žmonių poilsavimo įpročius. Didelę įtaką laisvalaikio formoms pradėjo daryti medijos, sporto industrija.</p>

2 lentelės tęsinys

Continuation of **Table 2**

	<p>organiškosios architektūros vizija. Požiūrį į rekreaciją veikė įvairios teorijos (Grecevičius et al. 2002): perteklinės energijos teorija; instinktų ir adaptacijos teorija; biologinio paveldimumo teorija; hedonizmo teorija; katarsio teorija; kompensacinė teorija; žinojimo teorija; psichoanalizės teorija; vystimosi teorija; balanso teorija – homeostazė; prabudimo ir ieškojimo teorija ir kt.</p>	<p>Išsivystęs poiso organizavimas ir turizmo sektorius stipriai pakoregavo poilsiautojų žemėlapi, buvo plačiai išplėta kurortų sistema. Funkciniu miesto zonavimo principu bandyta sistemizuoti ir organizuoti miesto gyvenimą, rekreacinės funkcijos mieste tapo standartizuotomis.</p>
XXI a. tendencijos	<p>Tvarusis urbanizmas, ekologinis urbanizmas, kraštovaizdžio urbanizmas – pagrindinės miestų plėtojimo koncepcijos, kurias vienija aplinkosauginės problemos, miestų gaivinimo programos, žemės resursų išsaugojimas ateities kartoms.</p> <p>Pagrindinės rekreacinės sistemos koncepcijos išskiriamos kaip antropocentrizmas, ekonominis centrizmas ir ekologinė etika (Kalenda 2005).</p>	<p>Didelis dėmesys gyvenamajai aplinkai, sveikos gyvensenos skatinimui, aktyviam judėjimui. Rekreacinės formos labai įvairios, dažniausiai jos priklauso nuo laiko ir finansinių galimybių. Rekreacijai labai didelę įtaką daro internetas, tapęs nauja viešosios erdvės forma, masinės komunikacinės technologijos. Siekiama, kad miestų viešosios erdvės būtų kuo geriau pritaikytos įvairiai rekreacinei veiklai, vyktų socializacija, nes žmonių laisvalaikis kaip niekada individualizuotas ir virtualus.</p>

Rekreaciniams poreikiams nustatyti naudojamos įvairios tyrimų metodikos. Burton'as (1971) išskyrė penkias rekreacinio poreikio grupes:

- *esamas poreikis*, kuris matuojamas skaičiuojant esamų rekreacinių funkcijų kieki;
- *paslėptas poreikis*, kuris tiriamuoju laikotarpiu yra neaktualus, nes nėra tam poreikiui tenkinti palankios aplinkos;
- *sukeltas poreikis*, kuris atsiranda, kai ima rasti naujos rekreacinės funkcijos;
- *nukreiptas poreikis*, kai esamas poreikis tam tikrai rekreacinei funkcijai pakeičiamas to paties tipo nauja rekreacine funkcija;
- *pakaitinis poreikis*, kai esamas rekreacinės funkcijos poreikis pakeičiamas kito tipo nauja rekreacine funkcija.

Šis rekreacinio poreikio sampratos išskleidimas parodo, kad rekreacinis poreikis tiesiogiai priklauso nuo rekreacinių išteklių, rekreacinių funkcijų raiškos. Vertinant rekreacinius išteklius, arba kitaip – rekreacinę pasiūlą, ji skiriama į esamą ir potencialią. Tačiau, norint sureguliuoti rekreacinį poreikį, svarbu įvertinti ir rekreacines galimybes, kurios sietinės su ekonominiais faktoriais, kitaip tariant, pasiūla, kuri pajėgi patenkinti paklausą.

Yra išskiriamos dvi rekreacinio poreikio sureguliovimo galimybės: diegti tas rekreacines funkcijas, kurių bendruomenei reikėtų, arba tas, kurių bendruomenė norėtų.

Miesto gyvybingumo aspektu rekreacija yra kaip visuomenės vystymo funkcija, nes ji veikia kaip žmonių sveikatos, darbingumo, gyvenimo trukmės pailginimo ir psichoemocinės būsenos gerinimo galimybė.

1.2. Miesto rekreacinės aplinkos planavimo patirtis

Miesto rekreacinei aplinkai tirti ir planuoti išskiriami aplinkos veiksniai, nuo kurių labiausiai priklauso jos kokybė ir efektyvumas. Pirmoji veiksmų grupė susijusi su socialiniais, ekonominiais, politiniais, teisiniais rekreacinės aplinkos planavimo pagrindais. Teritoriniai, erdviniai, architektūriniai, dizaino aspektai nusako rekreacinės aplinkos kokybę, rekreacinių funkcijų raiškos formas. Kitas svarbus aspektas – tai rekreaciniai ištekliai, be kurių rekreacinės galimybės mieste tampa labai ribotos. Miesto rekreacinės aplinkos naudojimo formas, rekreacines veiklas veikia klimatinės ir sezoninės sąlygos. Gyventojų rekreaciniai poreikiai yra miesto rekreacijos proceso dalyviai, ir taip pat labai aktyviai veikia rekreacinių funkcijų raišką.

1.2.1. Rekreacinių funkcijų tipologija ir raiška miesto erdvinėje struktūroje

Priklausomai nuo žmogaus prigimties, jo vidinės fizinės sandaros, biologinės bei psichologinės struktūros, rekreacija turi fiziologinį, psichosocialinį, psichoemocinį ir kultūrinį-dvasinį pagrindą. Šiais pagrindais grindžiama ir rekreacinių funkcijų įvairovė mieste.

Plačiąja prasme rekreacinės funkcijos yra miesto viešosios erdvės sudedamoji dalis ir yra miesto rekreacinę aplinką formuojantys struktūriniai elementai. Rekreacinės funkcijos miesto urbanistinėje struktūroje reiškiasi praktiškai visuose sisteminiuose sluoksniuose per įvairias rekreacinės veiklos rūšis, skirtingas raiškos formas. Rekreacinės funkcijos suvokiamos kaip objektai ir erdvės, skirti įvairiai rekreacinei veiklai, kurių funkcinis turinys miesto struktūroje turi tenkinti gyventojų rekreacinius poreikius. Disertacijos tyrime

labiausiai koncentruojamasi į visuomeninį rekreacinių funkcijų aspektą, t. y. visuomenei skirtų tūrinių ir erdvinų rekreacinių objektų raiškos formas bei jų sąveiką su miesto urbanistine struktūra.

Tradiciškai rekreacinių funkcijų klasifikacija pagal formų tipus, veiklos sąsajas, vietą, laiko sąnaudas, pomėgius naudojama tam, kad būtų galima lengviau prognozuoti rekreacinį poreikį ateityje; šių duomenų pagrindu planuojama miesto rekreacinė sistema. Rekreacinių funkcijų klasifikacija naudojama kokybiniuose tyrimuose, apklausos metodu siekiant išsiaiškinti gyventojų rekreacinius poreikius. Kai kurie tyrėjai duomenis renka pateikdami rekreacinių funkcijų klasifikaciją respondentams, taip pakreipdami tyrimus norima linkme, o kiti – palieka laisvę patiems rekreacinių erdvių lankytojams identifikuoti rekreacines veiklas, tačiau šis tyrimo metodas turi trūkumų, nes yra tikimybė, kad respondantai apie tam tikras rekreacines funkcijas nežino, arba jų rekreaciniai poreikiai galimai pasikeistų, jei pakistų jų rekreacinės galimybės.

Lietuvos rekreacinės sistemos planavimo metodikoje nusistovėjo pagrindinės rekreacinės veiklos rūšys:

- pažintinė rekreacija;
- pramoginė rekreacija;
- gydomoji (sveikatinamoji) rekreacija;
- sportinė rekreacija;
- kultūrinė rekreacija
- laisvalaikio rekreacija (bendroji);
- dvasinė rekreacija
- poilsavimo (išvykstamoji) rekreacija;
- verslinė rekreacija;
- virtualioji rekreacija.

Pagal intensyvumą išskiriamos dvi pagrindinės rekreacijos formos – aktyvi ir pasyvi. Rekreacija taip pat gali būti skirstoma į vietinę – neišvykstant iš gyvenamosios vietos, arba dar vadinamą erdviu požiūriu pasyvią; ir išvykstamąją, arba erdviu požiūriu aktyvią – už gyvenamosios vietos ribų. Tačiau šiame darbe aktyvumo bei pasyvumo sąvokos bus vartojamos rekreacinės veiklos fiziniam žmogaus aktyvumui apibūdinti.

Šios disertacijos autorė kiekvieną rekreacinės veiklos grupę išskyrė į vidaus bei lauko erdvės veiklas ir atitinkamai priskyrė rekreacines funkcijas (objektus ir erdves) (3 lentelė). Pagal mūsų visuomenėje dominuojančias tam tikros srities kuravimo tendencijas kiekvienai grupei priskirtas atitinkamas turtinės nuosavybės statuso kriterijus (privati nuosavybė arba visuomeninė nuosavybė). Šiuo atveju turima omenyje, jog kai kurių rekreacinių funkcijų tipų savininkais dažniausiai tampa privačios įmonės, o kitų – viešosios įstaigos ir organizacijos, miestų savivaldybės, valstybė.

3 lentelė. Rekreacinių veiklų klasifikacija ir rekreacinių funkcijų grupavimas, miesto rekreacinių funkcijų erdviniai tipai. I. Urbonaitė

Table 3. Classification of urban recreational activities and recreational functions, spatial types of urban recreational functions. I. Urbonaitė

Rekreacinė veikla	Erdvinis pobūdis	Dominuojanti turtinė nuosavybės teisė	Erdvinės priklausomybės psichologinė percepcija	Miesto rekreacinės funkcijos
Kultūrinė rekreacija	Vidaus	Visuomeninė	Vieša – pusiau vieša	Koncertų salės, teatrai, muziejai, kino teatrai, galerijos, meno centrai, istorinio paveldo objektai, memorialai, žiemos sodai, miesto krantinė
	Lauko			Aikštės, skverai, estrados, amfiteatrai
Dvasinė (sakralioji) rekreacija	Vidaus	Visuomeninė	Privatumas	Maldos namai, kulto vietos, meditaciniai centrai
	Lauko	Visuomeninė		Šventvietės, piligriminės trasos, kulto vietos
Sportinė (aktyvioji) rekreacija	Vidaus	Privati	Viešumas	Sporto centrai, sporto salės, maniežai
	Lauko	Visuomeninė		Sporto aikštės, hipodromai, stadionai, aktyvaus judėjimo trasos (slidinėjimo, dviračių, bėgiojimo, riedučių ir pan.) ir takai, atviri baseinai
Pramoginė (atrakinė) rekreacija	Vidaus	Privati	Vieša – pusiau vieša	Pramogų centrai, šokių centrai, žaidimų centrai, cirkai
	Lauko	Privati Visuomeninė		Žaidimų aikštelės Atrakcionai, teminiai parkai, nuotykių parkai, pramoginiai uostai

3 lentelės tęsinys

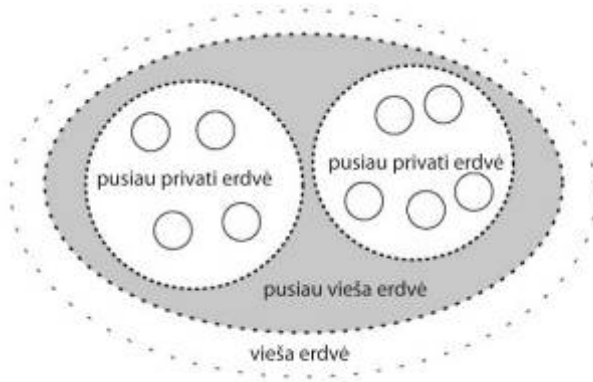
Continuation of **Table 3**

Laisvalaikio (ugdomoji, kasdienė) rekreacija	Vidaus	Privati	Vieša – pusiau vieša	Vaikų ir jaunimo centrai, laisvalaikio studijos ir klubai
	Lauko	Visuomeninė	Viešumas, pusiau privatu	Poilsio parkai, miesto daržai, sodai, takai, daugiabučių kiemai
Sveikatingumo	Vidaus	Privati	Privatumas	Sveikatingumo centrai, viešosios pirtys, SPA centrai, sanatorijos, profilaktoriumai
	Lauko	Visuomeninė	Viešumas	Maudyklos, paplūdimiai, šiaurietiško ėjimo trasos, sveikatingumo takai
Išvykstamoji (atostogų) rekreacija	Vidaus	Privati	Privatumas	Viešbučiai, rekreaciniai kompleksai, poilsio namai
	Lauko	Visuomeninė	Viešumas	Kempingai, stovyklavietės, miško parkai, vandens baseinai
Pažintinė	Vidaus	Visuomeninė	Viešumas	Muziejai, istoriniai centrai, įžymios vietos
	Lauko	Visuomeninė	Viešumas	Nacionaliniai ir (ar) regioniniai parkai Istoriniai parkai, zoologijos sodai, pažintiniai takai

Atsižvelgiant į vyraujančias visuomenės normas, poilsio tradicijas ir subjektyvius psichologinio komforto poreikius, rekreacinės veiklos grupėms priskirtos tam tikros erdvinės kategorijos: viešosios erdvės, pusiau viešos erdvės, pusiau privačios erdvės ir privačios erdvės (8 pav.) (pavyzdžiui, kultūrinių renginių vietos asocijuojasi su viešumu, o kulto vietos, maldos namai – su privatumu: žmogus siekia pabūti vienumoje su savimi, nors ir dalyvauja viešoje socialinių interesų grupėje. Kiemo erdvė tradiciškai suvokiama kaip privati erdvė, tačiau miesto industrinės statybos gyvenamosiose teritorijose erdvės

bruožai nuosavybės teisę paneigia). Toks erdvės privatumo percepcijos diferencijavimas padeda parinkti tinkamas rekreacinių funkcijų architektūrinės raiškos priemones. Iš pateiktos lentelės matyti, kad vidaus rekreacinės erdvės (rekreaciniai objektai) dažniausiai yra privačios nuosavybės (mokamos), o atviros rekreacinės erdvės – visuomeninė nuosavybė (nemokamos), vadinasi, – labiau prieinamos. Dėl šios priežasties viešosios miesto erdvės, miesto rekreacinės infrastruktūros plėtojimas yra labai svarbūs miestiečių kasdieniam poilsiui.

Deja, Lietuvoje, kaip ir daugelyje posovietinių šalių, viešųjų erdvių, kaip teisiškai ir normatyviai apibrėžtos kultūros planavimo srities, taip pat rekreacinės kultūros, nėra. Lietuviškoji viešosios erdvės samprata dar tik formuojama. 1938 m. liepos 5 d. Lietuvoje išleistas „Miestų žemių tvarkymo įstatymas“, kuris ypač atitiko Vokietijoje vykdomą žemės pertvarkymą. Pagal šį įstatymą buvo apibrėžti naujų planų parengimo, statybinių sklypų suformavimo, žemės skyrimo viešosioms reikmėms, nuostolių atlyginimo reikalavimai (Ramanauskas, Dringelis 2011). Jei atkūrus Lietuvos nepriklausomybę būtų veikęs šis įstatymas, galbūt miestų viešųjų erdvių ir želdynų sistema būtų apsaugota nuo uzurpacijos ir stichiškos fragmentacijos. Vilniaus atveju neišspręsti žemės nuosavybės gražinimo klausimai ir aiškios žemės pertvarkymo sistemos nebuvimas užkerta kelius bet kokiems kompleksiniams visuomeninių erdvių plėtojimo sprendiniams.

8 pav. Erdvių sąranga pagal nuosavybės privatumo reguliavimą.

I. Urbonaitė

Fig. 8. Types of spaces according to public–private perception. I. Urbonaitė

1.2.2. Rekreacinės miesto aplinkos formavimo veiksniai

Miesto rekreacinės aplinkos kokybę lemia įvairūs vidiniai ir išoriniai miesto planavimo veiksniai.

Globalūs veiksniai. Sociokultūrinis klimatas gali turėti įtakos urbanistiniams procesams: vakarietišku demokratijų miestuose ryškios komercializacijos ir gentifikacijos (Sucker 2010). Globalizuojančios tendencijos, pavyzdžiui, spartus apsikeitimas informacija, laisvas kapitalo judėjimas, globalių kultūros ir architektūros tendencijų formavimasis, skatina vietos savitumo nykimą bei skirtingose geografinėse aplinkose ir kultūrinėse tradicijose susiformavusių miestų vienodėjimą. Tai veikia ir turizmo industriją bei pažintines rekreacijos funkcijas, kurių pasiūlos įvairovė vienodėja ir praranda skirtingų kultūrų tapatumo bruožus. Kita vertus, taikantis prie hedonistinių visuomenės poreikių, kuriamos gamtai, vietos klimatui, kraštovaizdžiui ar kultūrai nebūdingos rekreacinės funkcijos (pvz., Dubajaus slidinėjimo trasa dykumoje, dirbtiniai paplūdimiai po stogu Tokijuje ir planuojamas uždaras dirbtinis paplūdimys Druskininkuose ir pan.). Tai daro įtaką būdingų kraštovaizdžių ir miestovaizdžių nykimui bei stiprioms, dažnai negrįžtamoms, transformacijoms (pvz., JAE „palmių“ projektas, „Venecija“ Las Vegase). Mūsų technologinis lygmuo leidžia sukurti veik bet kokią dirbtinę realybę, kuri pajėgi imituoti norimą aplinką, pojūčius ir patyrimus. Problema iškyla tada, kai šie „patyrimai“ atsieina daugiau išteklių, nei atkuriamo: pavyzdžiui, plaukiojantys milžiniški kruiziniai laivai-pramogų miestai yra į visuomenės mažumą orientuota rekreacinė funkcija, kurios įtaka ekologiniam atvirų vandenų balansui yra nepamatuoti didelė. Pigių skrydžių bendrovės labai pakoregavo visuomenės atostogų bei laisvalaikio įpročius – daugėja savaitgalio turistų, o miestai tarpusavyje dėl jų konkuruoja. Atstumas iki oro uosto tampa svarbia sąlyga, lemiančia atostogų kryptį. Pavyzdžiui, Druskininkų miesto strateginiame plane numatyta atgaivinti oro uostą, kad būtų pritraukti poilsiautojai iš Rytų Europos.

Ekonominiai veiksniai. Laisvalaikio galimybių prieinamumas yra neatsiejamas nuo finansinių išteklių, tačiau dažnai vis dar yra prabangos paslauga (turint omenyje, kad visais laikais poilsis ir laisvalaikio malonumai buvo aukštuomenės privilegija). Dėl šios priežasties labai svarbu plėtoti plačiąją visuomenei prieinamų rekreacinių funkcijų tinklą, ypač miesto artimojoje aplinkoje. Daugiau nei 33 proc. Lietuvos gyventojų po nepriklausomybės atkūrimo nėra atostogavę niekur, išskyrus savo namus, o Vilniuje, kur pragyvenimo lygis yra aukščiausias šalies mastu, ši tendencija labai stipriai juntama. Vadinasi, mieste turi būti užtikrinami visi rekreacijos lygmenys: kasdienė rekreacija, savaitgalio rekreacija, švenčių ir atostogų rekreacija.

Rekreacinės funkcijos (ypač žaliosios) turi savybę didinti teritorijos prestižą ir patrauklumą, veikia gretimųbių nekilnojamojo turto kainas. Miestai, kurie

investuoja į urbanistinių viešųjų erdvių tinklo kokybę, pritraukia daugiau turistų ir atvykėlių iš kitų miestų, o tai didina vidaus ekonomikos procesus (Burinskienė, Rudzkienė 2009).

Darbo rinkoje rekreacija funkcionuoja kaip pasiūlos ir paklausos reguliavimo priemonė. Sportas, poilsavimas ir turizmas yra pagrindinės organizacinės rekreacijos formos, kurios aktyviai reiškiasi ne tik gamtinėse teritorijose ir kurortinėse zonose, bet ir miestuose, ypač turinčiuose turtingą istorinį, gamtinį, sociokultūrinį potencialą, šalių sostinėse, šiame atveju ir Vilniuje. Turizmo ūkio šaka įvardijama kaip prioritentinė įvairiuose nacionalinės svarbos dokumentuose (Nacionalinė darnaus... 2003; Nacionalinė turizmo... 2007; kt). Lietuvos Respublikos nutarime „Dėl nacionalinės turizmo plėtros 2010–2013 metų programos patvirtinimo“ (2007) Vilnius ir jo apylinkės nurodomos kaip svarbios kultūrinio turizmo kryptys, įvardijamas sporto turizmo plėtros prioritetas, tačiau akcentuojami turizmo, kaip ūkio šakos, darnaus vystymo iššūkiai, gamtinių ir kultūrinių išteklių tausojimas ir ekologinio efektyvumo didinimas.

Gamtiniai veiksniai. Želdynai miestų sistemoje veikia kaip miesto plaučiai, atliekantys ekologines, technines, ir architektūrinės funkcijas. Rekreacinė veikla žaliosiose erdvėse yra ypač svarbi žmonių fizinei ir psichologinei sveikatai (Minster 2010; Nielsen et al 2006; 2007; Tzoulas et al. 2007; Maas et al. 2008, Lee 1999). Dėl šios priežasties miesto želdynai turėtų būti suvokiami kaip svarbi gyvenamosios teritorijos terpė. Lietuvos Respublikos želdynų įstatyme (Lietuvos... 2007) želdyno sąvoka apibrėžiamas ne mažesnis kaip 0,5 ha dydžio želdinių žemės sklypas, kuriame gali būti mažųjų kraštovaizdžio architektūros, inžinerinių ir laikinų statinių, tačiau pagrindinėse šio įstatymo sąvokose nėra išaiškinta, kas yra kultūrinis želdynas. Šiame įstatyme atskirieji želdynai pagal jų pagrindinę naudojimo paskirtį skirstomi į tokias grupes:

- 1) rekreacinės paskirties želdynus: parkus, miesto ir miestelio sodus, skverus, žaliąsias jungtis ir kitus poilsiui skirtus želdynus;
- 2) mokslinės, kultūrinės ir memorialinės paskirties želdynus: botanikos sodus, arboretumus, zoologijos sodus, etnografinius parkus, meno ir parodų parkus, istorinius želdynus, dendrologinius želdynus, kapines, memorialinius parkus, kolumbariumų žemės sklypus ir kitus panašios paskirties želdynus;
- 3) apsauginės ir ekologinės paskirties želdynus.

Tačiau, reglamentuojant želdynus, visos grupės dingsta. Tampa neaišku, kokiomis priemonėmis turėtų būti įrengiami skirtingos paskirties želdynai, kokie architektūrinės raiškos reikalavimai joms keliami. Kita vertus, rekreacinės paskirties išskyrimas į atskirą grupę iš memorialinės, kultūrinės paskirties želdynų kelia abejonių, nes rekreacija pagal įvairių veiklos pobūdį reiškiasi visuose paminėtuose želdynų tipuose, tik skiriasi jų funkcinis turinys ir

projektavimo instrumentai. Toks atskyrimas pagal paskirtį tarsi palieka rekreacinės paskirties želdynus be aiškios programos, ir teritorijų planavimo praktikoje formuojasi ydinga tendencija: dažniausiai rezervuojama teritorija rekreacinei paskirčiai, įvardinant ją kaip rekreacinę zoną, tačiau detaliau nepaaiškinama, kokio tipo rekreacinė veikla ten numatoma. Apsiribojama skirstymu „intensyvaus naudojimo“, „pasyvaus naudojimo“, o tokia terminologija įneša dar daugiau sumaišties, nes tokios sąvokos labiau sietinos su gamtosauginiu rekreacinės apkrovos reguliavimo, fizinio teritorijos dėvėjimo režimais, bet nieko bendro neturi su rekreacinių funkcijų raiškos formomis. Be to, želdynų planavimo įstatymai bei normos orientuoti į naujai kuriamų teritorijų formavimą, o orientacijos į nusidėvėjusių masinės statybos gyvenamųjų rajonų rekreacinių želdynų tvarkymą, planavimą, trūksta.

Remiantis įvairių mokslininkų želdynų stebėjimo metodiniais tyrimais, teigiama, kad miesto želdynuose dominuoja neformali rekreacinė veikla: pasivaikščiavimai, važinėjimasis dviračiais, riedučiais, žaidimai, renginių lankymas, bendravimas ir pan. (Conway 2000; Dunnnett et al. 2002; Bell et al. 2004; Moore 2003; Mulder et al. 2005; Ward – Thompson 2005; kt.). Lietuvos želdynų formavimą reglamentuojančiuose dokumentuose želdyno (pvz. parko, skvero), kaip gamtinių komponentų visuma yra atskirta nuo architektūros, apibrėžiant tik mažosios architektūros elementus, kaip galimą želdyno visumos dalį. Tokia parko, skvero samprata iš esmės skiriasi nuo užsienio šalių praktikos, kuri parką apibrėžia kaip funkciškai susietų gamtinių ir tūrinių elementų kompleksą. Rekreacinės paskirties pastatų išskyrimas iš želdyno sudaro prielaidas ateityje įvykti rekreacinių pastatų funkcinei mutacijai, pvz., dėl pasikeitusių savininkų ir jų privačių interesų. Pavyzdžiui, Druskininkų Gydamosios kūno kultūros parko viduryje esančio gydomojo dispanserio pastatas ir kaskadinių maudyklių paviljonas nepriklauso želdyno kategorijai (t. y. parkui), ir tokiu būdu suardoma parko, kaip vientiso rekreacinio komplekso, struktūra.

Želdynų meninius formavimo principus nagrinėja kraštovaizdžio architektūros sritis, kurią įvairūs mokslininkai apibrėžia skirtingai, tačiau artimiausia disertacijos temai yra K. Jakovlevo-Mateckio formuluotė: „Kraštovaizdžio architektūra – savarankiška architektūros taikomoji mokslo ir meno šaka, kryptingai formuojanti socialiai pagrįstą, biologiškai visavertę, ekologiškai tvarią ir estetišką žmogaus erdvinę aplinką, užtikrinančią darnų sambūvį tarp gamtinių ir antropogeninių kraštovaizdžio komponentų“ (Jakovlevas-Mateckis 2010). Kai kurių mokslininkų nuomone, miesto ribose tikslingiau vartoti miestovaizdžio sąvoką, kuri apibrėžia sistemingą ir kompleksinę miesto vaizdo (peizažo) formavimą. Vis dėlto, plačiau vartojama ir bendru sutarimu daugiausiai sutinkama miesto kraštovaizdžio sąvoka.

XX a. 7-ajame dešimtmetyje rekreacinių erdvių meniškumo principų vertinimo metodika buvo grindžiama formos, spalvos, mastelio ir tekstūros vertėmis. Apčiuopiami kriterijai, tokie kaip dydis, topografija, atstumai ir spalva. ir šiandien yra dažnai vertinami kaip vertingi išmatuojami parametrai (Gylling, Grahn 2005). Vis dėlto, toks metodas susilaukdavo kritikos dėl per didelio atskyrimo nuo vartotojo erdvės suvokimo, todėl išpopuliarėjo psichologinio – emocinio estetinių verčių sistemos taikymas naudojant stebėsenos ir apklausos tyrimų metodiką. Pastarieji tokio pobūdžio tyrimai atskleidė žmonių poreikį susitapatinti su rekreacinėmis erdvėmis, kultūrinių reiškinių poreikį jose (James et al 2009; Maikov et al 2008; Tyrväinen et al. 2007).

Socialiniai veiksniai. „Stabili visuomenė yra būtina darnios plėtros sąlyga, o stabili ir intelektualiai visuomenė gali susiformuoti tik aukštos kokybės gyvenamojoje aplinkoje“ (Nacionalinė... 2002). Miesto rekreacijos sistema netektų prasmės be jos vartotojų – ji skirta miestiečių rekreaciniais poreikiams patenkinti. Tai reiškia, jog žmogui gyvenamojoje aplinkoje turi būti prieinamos visos būtinos socialinės paslaugos, kultūra; užtikrinta galimybė laisvai judėti, tinkamai save realizuoti, rūpintis sveikata, ilsėtis ir pan.

Siekiant kurti efektyvias miesto rekreacines erdves, būtina formuoti rekreacinių teritorijų funkcinę programą atsižvelgiant į teritorinių bendruomenių poreikius ir įtraukiant gyventojus į rekreacinės aplinkos kūrimo procesą. Įvairios socialinės amžiaus grupės turi skirtingus poreikius, dėl kurių kartais kyla socialiniai prieštaravimai (pvz., triukšmingos vaikų žaidimų aikštelės ir ramaus poilsio pageidaujantys pensininkai). Be to, rekreaciniai poreikiai skiriasi nuo lyties ir rasės. Rekreacinė miesto sistema ir jos funkcinė kaita priklauso nuo visuomenės vertybių kaitos.

Teritorinės bendruomenės socialinę struktūrą sudaro skirtingi gyvenamosios aplinkos tipai, kuriems priskiriami skirtingo pobūdžio želdynai bei taikoma atitinkama rekreacinė programa. Pavyzdžiui, K. Jakovlevas-Mateckis siūlo gyvenamosios aplinkos tipus skirstyti pradedant individo ir šeimos aplinka, baigiant vidutinio dydžio socialinėmis grupėmis (gyvenamaisiais kompleksais), kurios savo ruožtu sudaro gyvenamąjį rajoną (Jakovlevas-Mateckis 2006).

Teritorinių bendruomenių ribos yra nuolat kintančios, persiklojančios ir skirtingai suvokiamos iš atskirų socialinių grupių požiūrio taško. Vis dėlto, sunkiai suvokiamos ribos byloja apie neišbaigtą urbanistinę struktūrą ar per didelį gyvenamojo rajono mastelį.

1992 m. Vilniuje buvo atliktas gyvenamosios aplinkos sociologinis tyrimas (Vanagas 1992). Tyrime buvo lyginami Vilniaus ir Kauno naujieji rajonai su senamiesčiais. Tiriama, kur leidžia laisvalaikį bei kokių laisvalaikio funkcijų gyventojai labiausiai pasigenda. Buvo nustatytas ryšys tarp šeimos laisvalaikio pobūdžio ir buto dydžio – kuo didesnis butas, tuo dažniau laiką šeima leidžia ne namie, o kolektyviniuose soduose, keliaudama. Vasarą visų rajonų gyventojai

judresni. (4 lentelė). Tai vertingi duomenys – sugretinus juos su dabartine situacija, būtų galima užfiksuoti pokyčius bei rekreacinės kultūros tendencijas.

4 lentelė. J. Vanago darytų sociologinių tyrimų duomenys, tiriant Vilniaus ir Kauno gyventojų poilsio įpročius ir poreikius skirtinguose gyvenamuosiuose rajonuose (Vanagas 1992)

Table 4. J. Vanagas research results for Vilnius and Kaunas citizens' recreational needs in different living districts (Vanagas 1992)

Kultūros įstaiga	Gyventojų pageidavimai, proc.			
	Lazdynai	Karoliniškės	Viršuliškės	Senamiestis
Kino teatrai	12,9	26,5	33,3	15,5
Biblioteka/ Skaitykla	35,5	18,2	18,3	14,6
Klubas	13	13,6	13,6	10,7
Sporto aikštynai	15,4	14,6	14,6	24,7
Įrengti skverai	23,2	20,2	20,2	34,5
Kiti	-	-	-	-

Toronto *Riverdale 2000* regeneracijos projekto pavyzdys iliustruoja, kaip bendruomenės nariai, paslaugų teikėjai buvo įtraukti į rekreacinių erdvių kūrimo procesą. Kelių Toronto bendruomenių atstovai buvo paprašyti įvardyti, jų nuomone, bendruomenės gyvenimo kokybę lemiančius veiksnius. Remiantis šia apklausa, buvo suformuotos kelios temos kiekvienai bendruomenei, ir pagal jas buvo parengtas sociologinis tyrimas.

Vilniaus teritorinės bendruomenės vis aktyviau įsijungia į rekreacinės aplinkos formavimo, valdymo procesus, pvz., Pilaitės rekreacinės paskirties išsaugojimo atvejis įsitraukiant vietos bendruomenei (Šarlauskienė 2009), Jamonto parko, esančio Baltupių seniūnijos teritorijoje, funkcinio turinio apsaugojimas nuo galimų transformacijų pasipriešinus vietos bendruomenei 2009 metais.

Tinkamų bendradarbiavimo modelių ir socialinių instrumentų sukūrimas yra labai svarbi sąlyga derinant skirtingų socialinių grupių interesus, antraip įsiveliama į „pageidavimų koncerto“ procesą, kuriame galiausiai patenkintų nebūna.

Gyvenamosios aplinkos veiksniai. Apleistos poilsio zonos gyvenamojoje aplinkoje eliminuoja vaikų galimybę kūrybiškai socializuotis, demotyvuoja ir skatina agresiją. Vaikų žaidimų aikštelių tyrimai miesto ribose rodo, jog tų vietų

lankomumas, žaidimų intensyvumas bei vaikų kūrybiškumas ir suaugusiųjų priežiūra yra maždaug dvigubai didesni nei tuščiose, neapželdintose viešose tokio pobūdžio erdvėse. Miesto rekreacinė sodininkystė padeda pasiekti gerą savijautą, didina pasitenkinimą savimi ir sumažina vandalizmą tiek pastatų viduje, tiek ir išorėje.

Rekreacinių funkcijų gyvenamojoje aplinkoje diegimas padeda formuoti patrauklesnę aplinką. Kuriant parkus bei atviras erdves, skatinant teigiamą požiūrį į aplinką, bendruomenės teritorija gali būti geresnė vieta gyventi. Gyventojams reikia žaidimų aikštelių kaimynystėje, poilsio zonų bei žaliųjų erdvių tiek aktyviam, tiek pasyviai laisvalaikio praleidimo būdai.

Tapatumas ir prierašumas vietai gali būti kuriamas per įvairias lauko žaidimų formas. Joms skirtos erdvės turi labai stiprų socialinį poveikį. Žaidimas yra universali bendravimo forma, socialinė sąveika ir efektyvus metodas kuriant ryšį su žaidimo aplinka. Nors ir laikinai, tačiau vis tiek asmuo gali veikti pagal savo ar žaidimo taisykles, atlikti nugalėtojo vaidmenį arba pasijausti vietos, kurioje veikia, šeimininku. Tyrinėjant mūsų kultūrinį paveldą, galima rasti gausybę tradicinių žaidimų, šokių bei dainavimo, kurie būdavo rengiami atvirose žaliosiose erdvėse ir suburdavę bendruomenę.

Dabartinis Lietuvos miestų vaizdas rodo dėmesio stoką žaidimų funkcijai viešosiose erdvėse. Ši tendencija grįžta socialinio abejingumo forma, susvetimėjimu bei bendruomenės skaldymu, nepagarba privačiai ir viešajai nuosavybei, viešųjų erdvių atskirtimi.

Labai svarbi ir specialiuosius poreikius turinti socialinė gyventojų grupė. Vykdamas specialias bendruomenines programas, galima tinkamiau integruoti neįgaliesiems skirtas rekreacines veiklas.

Visuomeninio sporto planavimas ir visuomenės sveikata. Sportinės rekreacijos plėtojimas turi didelį potencialą atgaivinti apleistas miesto teritorijas, nes sportinė veikla yra labai paveiki ir aktuali įvairiems socialiniams sluoksniams. Aktyvios žaliosios rekreacinės erdvės skatina žmonių fizinį aktyvumą (Chomitz et al. 2011).

Kiekvienoje šalyje prioritetas teikiamas skirtingoms sporto šakoms, ir šios tendencijos atsispindi viešųjų erdvių urbanistinėje struktūroje. Viena vertus, vyraujančios profesionalaus sporto šakos tiesiogiai veikia ir visuomeninio sporto madas bei tendencijas, nes paklausiausios sporto šakos yra glaudžiai susijusios su valstybės politika, kultūra bei edukacija. Pavyzdžiui, krepšinio sporto šaka yra įtraukta į bendrojo lavinimo programą, mieste projektuojamos krepšinio aikštelės, šią sporto šaką aktyviai palaiko Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija. Sporto renginiai yra vienas labiausiai visuomenę vienijančių fenomenų, kurie taip pat kuria socialinių grupių, miestų bei valstybių įvaizdį.

Pagal visuomenės įsitraukimą į sporto veiklą Lietuvą galima priskirti prie atsiliekančių Europos šalių. 30–50 proc. Skandinavijos ir Centrinės Europos

šalių gyventojų lankosi sporto klubuose, o Lietuvoje šis rodiklis, įvairiais duomenimis, nesiekia 10 proc. Tai didžia dalimi priklauso nuo finansinių gyventojų galimybių, tačiau sporto objektų trūkumą įvardija įvairių sporto federacijų atstovai.

Remiantis Europos Komisijos užsakymu Eurobarometro 2004 m. atliktu tyrimu „ES piliečių požiūris į sportą“, Lietuvoje visiškai nesportavo ir nesimankštino 48 proc. gyventojų, ir pagal sportuojančių gyventojų rodiklį Lietuva yra tik 21 vietoje tarp kitų Europos Sąjungos valstybių narių. Tik 8,7 proc. šalies gyventojų nurodė dalyvaujantys organizuotoje sporto veikloje, o Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis buvo 17,3 proc.. Lietuvos gyventojų fizinis aktyvumas yra kur kas mažesnis negu Suomijos, Olandijos, Danijos. Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimų duomenimis (Kauno medicinos universiteto 1994–2006 m. duomenys), 2006 metais Lietuvoje laisvalaikio bent 30 min. keturias ir daugiau dienų per savaitę sportuojančių žmonių buvo tik 23 procentai. Lietuvos Respublikos sporto strategijoje iki 2020 metų siekiama sudaryti sąlygas visoms Lietuvos socialinėms grupėms įtraukti į sporto veiklą, taip sprendžiant itin svarbius visuomenės sanglaudos, gyvenimo kokybės gerinimo, gyventojų sveikatos ir sveikos gyvensenos, didesnio darbingumo, laisvalaikio užimtumo uždavinius ir kartu sukuriant socialinį pagrindą didelio meistriškumo sportininkų rengimo sistemai (Dėl... 2010). Dėl šių priežasčių sportinę rekreaciją reikia atgaivinti ir skatinti, numatant tam skirtas teritorijas bei diegiant viešojo naudojimo sportinės rekreacijos objektus, pritaikyti žaliąsias jungtis aktyviam judėjimui ir didinti rekreacinių teritorijų patrauklumą informacinėmis priemonėmis.

Jungtinėse Karalystėse pastarąjį dešimtmetį skiriamas didžiulis dėmesys visuomeniniam sportui. Valstybės strategijose numatytas siekis tapti aktyviausia ir sėkmingiausia sportuojančia tauta pasaulyje daro stiprią įtaką sporto ir rekreacinės infrastruktūros plėtrai šalyje. Kita vertus, auganti sporto ir rekreacijos paslaugų paklausa prisilenkia su esama visuomeninio sporto ir poilsio infrastruktūros pasiūla, kurios net 65 proc. įrenginių yra stipriai nusidėvėję (Public sports and... 2006). Edinburgo universitetas parengė specialų visuomeninio sporto funkcijų planavimo kompiuterinį modelį, (angl. *Facilities Planning Model, FPM*), kuriuo remiantis atliekama pasiūlos – paklausos analizė: įvertinami skirtingi bendruomenės visuomeninio sporto objektų poreikiai lokaliu, regioniniu ir nacionaliniu lygmeniu, suformuojamos paklausos gairės savivaldoms, testuojami „kas, jeigu...“ scenarijai, kai objektas pastatomas, perkeliamas ar uždaromas, keičiasi demografinė situacija. Taikant šį modelį, daugiausia dirbama planuojant didžiuosius bendruomenės sporto centrus ir sales, baseinus, aikštynus, maniežus ir pan. Tokio tipo planavimo metodas yra panašus į kitus erdvinio planavimo modelius, pvz., prekybos centrų diegimo modelį. Lankytojų skaičius koreliuojamas su sporto objekto plotu, įvertinami amžius,

lytis, pasiekiamumas, socialinė gyventojų padėtis, transporto tinklas. Tai yra nurodomojo, o ne prognozės pobūdžio planavimo įrankis. Šios programos minusas tas, jog vertinamas ne realus tam tikro objekto lankomumas, o nuspėjami srautai, įvertinant daugelį kitų rodiklių.

Pasiekiamumo ir rekreaciniai ryšių veiksniai. Europos aplinkosaugos agentūra (angl. *European Environment Agency*), Regioninės politikos generalinis direktoratas (angl. *DG Regional Policy*) ir Italijos nacionalinis statistikos institutas („*Italian Istituto Nazionale di Statistica*“ (*ISTAT*)) prieinamumą apibrėžia kaip galimybę pasiekti objektą pėsčiomis per 15 minučių. Tai gali būti apytikriai 500 metrų kelio pėsčiomis pagyvenusiam žmogui, o tiesia linija toks atstumas sudarytų apie 300 metrų. Rekreacinių objektų pasiekiamumo lygmenys priklauso nuo rekreacinių funkcijų aptarnavimo laipsnio. XX a. 7-ajame dešimtemetyje įvairių šalių projektavimo praktikoje nusistovėjo tam tikros normos, priklausomai nuo objektų veikimo mastelio, pavyzdžiui, rajoniniams parkams ir kitoms specializuotoms rekreacinėms funkcijoms, rekomenduojamas pasiekiamumo spindulys yra 1 km, arba 20 minučių trukmės kelionė pėsčiomis, o lokalioms rekreacinėms funkcijoms turėtų būti pasiekiamos per 5–10 min pėsčiomis, ir nutolusios nuo gyvenamųjų teritorijų ne daugiau kaip 300 m. Svarbiausios priemiesčio rekreacinės teritorijos turėtų būti pasiekiamos per 60 min.

Svarbu įvertinti ne tik pasiekiamumo spindulius, bet ir numatyti gyventojų rekreacinio mobilumo motyvus (Urbanistika... 2013):

- socialinės infrastruktūros motyvai (kelionės į sporto, prekybos, kultūros, laisvalaikio kompleksus);
- kelionės į gamtinius objektus bei viešąsias erdves;
- socialinių ryšių motyvai (susitikimai su draugais, veikla klubuose ir pan.).

Optimalų rekreacinio centro dydį nutatyti objektyviais tyrimų metodais yra labai sudėtinga, nes jo lankomumas ir efektyvus veikimas didžia dalimi priklauso nuo jo pasiekiamumo, socialinės gyventojų sudėties ir jų rekreacinių poreikių, kitų rekreacinių ar konkuruojančių funkcijų gretimybių. McAllister'is (1970) nustatė, jog, šešiakampė geometrija yra tinkamiausia išdėstant miesto rekreacinius centrus, nes toks modelis yra geriausiai pasiekiamas ir efektyviausias lankomumo prasme.

Rekreacinių funkcijų pasiekiamumas ir optimali susisiekimo sistema yra viena iš tvaraus miesto sąlygų. Įvairiose šalyse tvarių miestų planavimo koncepcija yra įgavusi skirtingas formas. Kompaktiško miesto koncepcija plėtojama Benilukso šalyse, Vokietijoje, dėl ribotos erdvės ir didelio gyventojų tankio siekiama trumpų ryšių ir funkciškai mišrios urbanistinės struktūros, kurioje prioritetas teikiamas pėsčiųjų ir dviračių eismui. Pietų Europoje tvari plėtra suvokiama ne kaip miesto ploto augimas, bet kaip kokybinis jo aplinkos

gerinimas, todėl urbanistinių viešųjų erdvių sistemai keliami reikalavimai stiprinti socialinius, kultūrinius ir vietos dvasios ryšius. Tokiu principu siekiama, kad miestai taptų patrauklesne ir pranašesne vieta gyventi nei priemiesčiai, taip pat stabdoma miestų dispersija.

Policentriškai išplėtotas daugiafunkcių centrų tinklas padeda sutrumpinti kelionių trukmę, o kasdienės paslaugos, tarp jų ir rekreacinės funkcijos, tampa labiau pasiekiamos. Šis principas, naudingas mažo užstatymo intensyvumo teritorijose, yra taikomas Jungtinėje Karalystėje.

Rekreacinių, viešųjų erdvių kokybė labai susijusi su žmogiškojo mastelio sprendiniais. Viena svarbiausių rekreacinės sistemos efektyvaus veikimo sąlygų – gyvybingos ir žmogui pritaikytos miesto viešosios erdvės. Didėjantis automobilių skaičius reikalauja vis daugiau infrastruktūros, tokiu būdu mažinant erdvių, skirtų žmonėms būti, vaikščioti, važinėti dviračiais ir pan. Vis dėlto, istoriniai senamiesčiai buvo pritaikyti žmogui, o ne automobiliui tiek atstumų, tiek ir mastelio, urbanistinių viešųjų erdvių tinklo prasme. Kai kurie miestai, ar jų dalys net ir šiandien visavertiškai funkcionuoja be motorizuotų transporto priemonių, pavyzdžiui, Venecija. Yra nemažai sėkmingų pavyzdžių, kaip miestuose įdiegtos viešųjų erdvių gyvybingumą skatinančios programos padidino savo kokybę ir naudojimąsi jomis. 2002 m. Londone apmokestinus įvažiavimą į senamiesčio dalį, per 5 metus automobilių skaičius toje dalyje sumažėjo 41 proc., dviratininkų padaugėjo 19 proc., o naudojimasis viešuoju transportu išaugo 48 proc. (Leape 2006). Kopenhagoje dėmesys dviračių transportui skiriamas jau nuo 7-ojo dešimtmečio. Tyrimai rodo, kad investavus į dviračių infrastruktūrą, dviratininkų Kopenhagoje, 2008 m. duomenimis, buvo 37 proc.; ir siekiama, kad jų būtų bent 50 proc. (nuo 1968 iki 1995 m. dviratininkų skaičius šiame mieste išaugo 4 kartus). Taip pat išaugo ir naudojimasis viešomis miesto erdvėmis (Gehl 2012). Melburne įdiegus miesto gaivinimo ir humanizavimo programas (pvz., programa „menas mieste“, angl. „art in the city“, „500 medžių programa“, ir t. t.) pėsčiųjų viešosiose erdvėse nuo 1993 iki 2004 m. padaugėjo 39 proc. (Inner... 2005). Braitone (Didžioji Britanija) *New Road* gatvę pavertus pėsčiųjų alėja, pėsčiųjų toje teritorijoje padaugėjo 62 proc., o žmonių veiklos viešojoje erdvėje – net 600 proc. 1998 m. Osle, *Aker Brygge* rajone, padvigubinus suoliukų skaičių, viešųjų erdvių lankytojų skaičius taip pat padvigubėjo (Miller et al. 2010). Helsinkio ir Oslo bendruosiuose planuose įgyvendinama žaliųjų koridorių idėja: pėsčiųjų, slidininkų ir dviratininkų takai bulvarais, parkais, vandens pakrantėmis iš užmiesčio rekreacinių zonų siekia gyvenamuosius kvartalus (Stauskas 2012). Olandijoje žaliųjų erdvių pasiekiamumo užtikrinimas mieste yra visuotinai priimtas visuomeninės sveikatos priežiūros prioritetras (de Vries et al. 2003; Health Council of the Netherlands 2004; van den Berg et al. 2007; 2002).

Lietuvoje viešasis transportas yra nepatrauklus, o transporto priemonių derinimo sistemos dinamiškumas (automobilis + autobusas + dviratis + pėstieji) neišvystytas. Funkcinio zonavimo miestuose kyla socialinės infrastruktūros pasiekiamumo problemos, kultūrinės funkcijos telkiasi istoriniuose miestų centruose. Turint omenyje ribotą laiko kiekį, skiriamą kasdieniam poilsiui, verta investuoti į bemotorių transporto priemonių tinklą, didinant galimybes darbą, mokyklą pasiekti alternatyviu būdu, taip įvykdant medikų rekomendacijas kasdien fiziškai aktyviai judėti bent 30 min. (Jankauskienė 2008).

Lokaliame mastelyje svarbūs susitikimo taškai, takų sistema iki kasdienių poreikių centrų, pageidautina nepertraukiamo judėjimo. Specializuotos rekreacinės funkcijos turėtų būti patogiai pasiekiamos: automobiliu, viešuoju transportu, dviračiais. Svarbu, kad priemiestyje esantys rekreaciniai objektai ir teritorijos būtų integruoti į susisiekimo infrastruktūrą, ypač viešuoju transportu, regioninės dviračių trasos jungtų miestus ir gyvenvietes su didelio potencialo užmiesčio rekreaciniais arealais.

1.2.3. Miesto rekreacinės sistemos įtaka miesto raidai

Miesto rekreacinės aplinkos formavimas dažniausiai yra socialinių tyrimų objektas, nes pagal savo paskirties pobūdį priklauso socioekologinei sistemai. Tačiau, norint tirti rekreacinę aplinką formuojančių elementų sąveiką menotyriiniu-architektūriniu aspektu, reikalinga atskleisti jos struktūrinių-erdvinių komponentų ryšius, raiškos formas ir bruožus. Dėl šios priežasties formuojama miesto rekreacinės sistemos samprata, kuri yra vietų, objektų ir reiškinių visuma, kuriai būdingos rekreacinės funkcijos bei rekreacinė veikla. Ją sudaro skirtingo lygmens rekreacinei veiklai naudojamos teritorijos ir objektai bei aptarnaujanti infrastruktūra:

- miesto gamtinė aplinka;
- miesto viešųjų erdvių tinklas;
- susisiekimo ryšių sistema;
- miesto struktūros elementai arba jų sistema, kurie kaip nors susiję su kasdienio poilsio ir laisvalaikio sfera, teigiamai veikiančia žmogaus sveikatą (jai nekenkenčia) ir padedančia fiziškai bei dvasiškai atstatyti jėgas bei tobulėti laisvu nuo darbo metu: apimančia visuomenines fizinio aktyvumo, sveikatinimosi, kultūrinių pramogų, mėgėjiškos veiklos, dvasinių praktikų funkcijas.

Miesto rekreacijos sistema veikia tiek bendramiestiniu, tiek rajoniniu ir lokaliu lygmeniu. Priklausomai nuo paskirties, rekreacinių funkcijų turinė ar erdvinė ištaiška, lokacija, dydis bei reikšmingumas taip pat kinta. Deja, kol kas Lietuvoje rekreacijai skirtų teritorijų dydžiai (išskyrus želdynus) ir paskirčių įvairovė nėra reglamentuoti. Švedijoje per pastaruosius 30 metų įsivyravo

tendencija miesto parkus ir žalias erdves traktuoti kaip rezervinę žemę. Dėl šios priežasties vis daugiau parkų žemės ir žaliųjų erdvių, ypač tų, kurios arti miesto centro, yra užstatomos bei atiduodamos susisiekimo infrastruktūrai įrengti. Lietuvoje žaliosioms teritorijoms taip pat dažnai kyla grėsmė būti užstatytoms, ypač miestų centruose. Dėl to svarbu tinkamai reglamentuoti ir argumentuoti jų paskirties svarbą bei plėtojimo strategiją.

Kadangi rekreacija plačiaja prasme suvokiama kaip miesto socialinės infrastruktūros dalis, jos santykis su gyvenamosiomis teritorijomis yra aktualiausias. Pamažu tvariojo urbanistinio planavimo teorijoje įsigali trys gyvenamųjų teritorijų struktūriniai vienetai, kuriuose reiškiasi ir miesto rekreacinė sistema (5 lentelė) (Urbanistika... 2013).

5 lentelė. Poilsui skirtų erdvių dydžiai miesto gyvenamosiose teritorijose. Vyraujanti pasaulinė praktika (Urbanistika...2013).

Table 5. Size of recreational spaces in residential territories. World practice. (Urbanistika...2013).

Gyvenamosios teritorijos rangas	Struktūros dydis	Poilsui skirtas plotas
Kaimynijos lygmuo	50–200 žmonių	5-6 m ² /1gyv
Bendrijos lygmuo	500–800 žmonių	5 m ² /1gyv
Rajono lygmuo	3000–5000 žmonių	6,1 m ² /1gyv

Rekreacijos kontekste tvarumas suprantamas kaip rekreacinių išteklių (erdvių, tinkamų rekreacijai ir sportui, rekreaciniams traktams, rekreacinių ir sporto paslaugų tiekėjų, ir t. t.) kokybės, kiekybės, ir įvairovės išsaugojimas.

Sveikatos (tiek fizinės, tiek dvasinės) aspektas tvaraus planavimo kontekste persismelkia į visus prioritetinius lygmenis ir yra vienas svarbiausių motyvų ieškoti tinkamų dizaino sprendimų. Iš vienos pusės, miesto rekreacinė sistema padeda žmonėms atstatyti fizines bei dvasines jėgas, o iš kitos pusės – tampa pagrindu stiprinti bendruomenes, didinti aktyvaus judėjimo formas, kurti patrauklių viešųjų erdvių sistemą, užtikrinti tarp miestinius-regioninius rekreacinius tinklus. Visos šios priemonės yra miesto gyvybingumą palaikantys elementai. Praktiškai visos laisvalaikio formos, kurios orientuotos į sveikatos gerinimą, turėtų būti suvokiamos miesto rekreacinės sistemos kontekste, laikantis holistinės kūno ir dvasios tobulinimo sampratos:

- didina fizinį aktyvumą;
- teikia malonumą, gėrėjimąsi ir pramogą;
- sukuria galimybę atsitraukti;

- gerina socialinius ir emocinius ryšius;
- sudaro galimybes tobulinti asmenybę;
- sukuria saugumo ir tapatumo jausmą.

Suvokiant tvarumą (angl. *sustainability*), kaip galimybę išlikti veiksniam (angl. *sustain* – išlaikyti, *ability* – gebėjimas), t. y. sveikam ir gyvybingam [žmogui] mieste (pastovios būsenos užtikrinimas), praplečiama rekreacinės erdvės samprata, taip pat suteikiama daugiau prasmų bei užduočių viešajai erdvei. Nors ES darnaus vystymosi strategijoje kraštovaizdžio tvarkymo problemos nenurodomos, atsižvelgiant į kraštovaizdžio apsaugos ir racionalaus tvarkymo svarbą, šioje Strategijoje ir tai pripažįstama prioritetu (Nacionalinė... 2003). Taip pat prioritetinais uždaviniais įvardijamas užimtumo didinimas ir socialinės atskirties mažinimas. Šie siekiai tiesiogiai siejasi su tvarių miesto rekreacinės sistemos plėtojimu ir rekreacinių funkcijų raiška.

Vieną didžiausių įtakų rekreacijai mieste daro kraštovaizdžio formavimas, nuo kurio priklauso kokybinė rekreacinių erdvių išraiška. Gausi literatūros ir analogų apžvalga leidžia teigti, jog meninė ir kompozicinė rekreacinių erdvių išraiška lemia rekreacijos kokybę bei didina jos efektyvumą. Svarbu, kad vizualinė viešųjų bei žaliųjų erdvių, rekreacinių funkcijų raiška atitiktų formuojamos rekreacinės veiklos reikalavimus, laikmečio poreikius, idealus, turėtų savitumo ir kultūrinio tęstinumo bruožus.

Naujausios miestų gaivinimo programos remiasi kraštovaizdinės strategijos principu, kai naujai formuojamų ar regeneruojamų teritorijų turiniu tampa rekreacinės funkcijos. Pastarosios veikia sinergiškai, sukurdamos traukos ryšius ir aktyvuodamos plėtojamas teritorijas. Šis metodas sėkmingai taikomas devastuotoms teritorijoms gaivinti tiek miesto vidinėje struktūroje, tiek ir užmiesčio sąvartynų, kasyklų ir kitų didelės apimties pramonės teritorijoms (Secchi 2007; Sieverts 2007).

Bemaž didžioji dauguma išsivysčiusio pasaulio miestų sprendžia su poindustriniu palikimu susijusias problemas. XX a. 7-ajame dešimtmetyje prasidėjusi miestų gaivinimo banga (angl. *urban renewal*), atkreipė dėmesį į būtinybę stiprinti viešąjį sektorių, o 1980-aisiais Europos planavimo praktika pasikeitė radikalai, nes daugėjo socialinių ir ekonominių problemų, kurias kėlė miestuose besiplečiančios dykros bei gyventojų migracija į užmiesčio teritorijas. Imta siekti visapusiško, pagrįsto planavimo principų. Tuščias miesto „skyles“ imta lopyti muziejais, teatrais, parodų salėmis, administraciniais ir sporto pastatais, oro uostais ir prekybos centrais. Tačiau svarbiausias savivaldos, verslo atstovų ir visuomenės rūpestis buvo pakelti teritorijos ekonominę vertę, o toks pragmatiškas planavimo metodas netrukus sukėlė kitą problemą – miestų fragmentaciją.

Stambios atgaivinimo kultūriniai pagrindai programos buvo įgyvendintos Barselonoje (1992), Bilbao (1997), Glazge (2000), Kardife (2004). Bene

didžiausios regeneracijos programos vykdomos Didžiojoje Britanijoje. Jos apima strateginį planavimą, miestų ir regionų pagrindinių planų rengimą, dizainą, aplinkos inžineriją, bendruomenes, socialinę ir ekonominę plėtrą (Butkus 2010).

Praktiškai visi miestai susiduria su didelių devastuotų teritorijų problema (pvz., sąvartynai, užterštos buvusios pramonės teritorijos ir pan.). Tokios situacijos reikalauja visiškai naujų formų ir urbanistinės kompozicijos sprendimų bei proceso valdymo sprendimų. *Fresh Kills* sąvartyno (Niujorkas) teritorijos atgaivinimo projekte panaudota kraštovaizdinė strategija, o parkų komplekso formavimas tapo pretekstu ilgalaikiams teritorijos pokyčiams. Teritorijai pritaikyta daugiasluoksnė programa, apimanti naujo turinio formavimą, fizinių ryšių infrastruktūrą, gamtinio sluoksnio atgaivinimą, atliekų neutralizavimą ir inžinerinio kraštovaizdžio (buvusios naftos pumpavimo stotys) iššūkius, kuriuos užsibrėžta įgyvendinti keturiomis fazėmis:

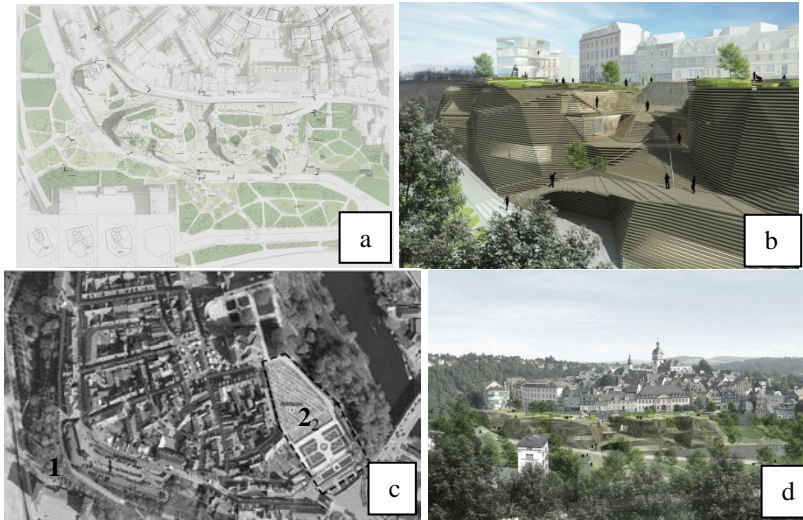
- 1) ekologinio balanso atstatymas;
- 2) infrastruktūros išvystymas;
- 3) programavimas;
- 4) adaptacija.

Šis ilgalaikis procesas numatytas trisdešimčiai metų. Sekant tvarios miestų raidos principais bei pamažu kintant energijos ir atliekų tvarkymo tradicijoms, sąvartynų teritorijų konversija yra vis dažnesnis reiškinys, ir yra ne vienas pavyzdys, kaip sumaniai pertvarkomos šios nepatrauklios teritorijos tampa parkais ir rekreaciniais objektais (Urbonaitė 2009).

Kitas panašaus pobūdžio pavyzdys – Šiaurės rytų pakrantės parko projektas Barselonoje (architektai Abalos ir Herreros), kuriame sugretinamas atliekų perdirbimo kompleksas su nauja paplūdimio pakrante ant buvusio sąvartyno (Mostafavi 2010). Pasaulinėje praktikoje abstu pavyzdžių, kuomet konvertuojamos apleistos miestų teritorijos ir infrastruktūra tampa visuomeniniais rekreaciniais traukos centrais.

Istoriniuose miestų centruose, kur vyrauja tankus užstatymas, ir jaučiamas poilsio bei atvirų viešųjų erdvių trūkumas, didžiausios kokybiškos architektūros ir urbanistinio dizaino galimybės glūdi konvertuotiniuose teritorijose (pvz., disfunkcinės teritorijos, *braunfeldai*), tačiau dažnai naujai vystomi projektai susiduria su paveldosauginėmis problemomis, darnos su esama urbanistine struktūra iššūkiais. 2009 metais Veilburgo miesto ir privačios iniciatyvos rengto architektūrinio konkurso nugalėtojai kompanija ACME pateikė tvariosios architektūros principais paremtą projektą, darniai įkomponuojantį didelio mastelio prekybos kompleksą į esamą istorinio miesto centro audinį. Šiuo atveju užduotis buvo konvertuoti automobilių saugyklos pastatą į daugiafunkcijų prekybos kompleksą. Architektai pasirinko eksploatuojamų stogų – žalių poilsio terasų koncepciją, suderindami naują struktūrą su gretimai esančiu istoriniu

pilies sodu, ir tokiu būdu suformuodami išsivysčiusią viešųjų erdvių kompleksą bei padidindami žaliųjų plotų kiekį senamiestyje.

9 pav. a, b, d – kompanijos ACME laimėto konkurso architektūriniai sprendiniai integruoti prekybos kompleksą į jautrią istorinę miesto dalį, 2009, Weilburg, Vokietija (<http://www.archdaily.com/38146/weilburg-terraces-acme/>), c – autorės paruošta vietos eksplikacija: 1 – konvertuojamas automobilių saugyklos pastatas, 2 – istoriniai pilies sodai (naudotas www.googlemaps.com pagrindas)

Fig. 9. a, b, d – winning proposal of ACME for retail complex in historical Weilburg city center instead of a parking plot, Germany, 2009 (<http://www.archdaily.com/38146/weilburg-terraces-acme/>), c – situation plan, done by thesis author (using www.googlemaps.com background)

Didelio mastelio rekreaciniai projektai savo kompleksiskumu ir masteliu kartais pradeda konkuruoti su pačiu miestu, nes patys funkcionuoja kaip savarankiški organizmai. Imituodami kurortus, jie patys tampa miestais (Koolhaas et al. 1997). Pavyzdžiui, šiuo metu projektuojamas *Snowasis* slidinėjimo centras Jungtinėje Karalystėje apeliuoja būti didžiausiu slidinėjimo centru visoje Europoje (10 pav.). Sporto ir pramoginės kultūros fenomeno neigiami veiksniai atsiranda tuomet, kai netinkamai išdėstomos rekreacijos funkcijos miesto struktūroje, ignoruojamas funkcinis suderinamumas su kitomis miesto funkcijomis, neužtikrinamas prieinamumas, neįvertinami socialiniai ir ekonominiai resursai, rekreacijos ir laisvalaikio mados dinamiškumas, ilgalaikė diegiamų rekreacinių funkcijų perspektyva.

Minėtas projektas jau dabar susilaukia kritikos dėl kontrastuojančio mastelio, neįvertinto krūvio esamai kelių infrastruktūrai, neigiamo poveikio gamtai, o vietos gyventojai baiminasi imigrantų bangos, kurių darbo jėga naujam kompleksui galimai bus pigesnė nei vietinė.

Tokie kompleksiniai projektai turėtų būti planuojami valstybiniu lygmeniu, numatomos tinkamos teritorijos, įvertinamas poveikis aplinkai. Nepamatuota investicinė rizika ir kompleksiškos plėtros stoka gali nulemti tokių didelių projektų liūdną baigtį: nebaigtų ar neveikiančių milžiniškų konstrukcijų „pastatus vaiduoklius“, kurie dėl specifinės sandaros praktiškai negali būti pritaikyti kitai paskirčiai. Pavyzdžiui, *LaLaport Skidome SSAWS* uždara slidinėjimo trasa Japonijoje, Tibos, mieste. Ji veikė nuo 1993 iki 2003 metų, kol dėl finansinės krizės šalyje buvo nutarta trasą uždaryti ir nugriauti.

Dažniausiai didelio mastelio pramoginiai kompleksai nukreipiami į priemiestinę zoną ar net įkurdinami tarp kelių didesnių miestų, tikintis, jog tokiu būdu bus sukurta miestų aglomeracija, paspartės srautų kaita ir pradės vystytis tarp miestinės teritorijos. Tokia strategija pastebima Vokietijoje (*Jever Skihalle, Snow Dome, Snow Funpark* ir kt., 13 pav.). Vienas iš slidinėjimo centrų lankomumą lemiančių veiksnių yra atstumas. Kuo jis didesnis, tuo uždarys slidinėjimo trasų apkrovimas darbo dienomis yra mažesnis, o savaitgaliais – priešingai. Be to, kuo atstumas didesnis, tuo mažesnė galimybė pasiekti objektą viešuoju transportu, o tai riboja lankytojų mobilumą.

10 pav. *Snowasis* slidinėjimo centro teritorijos bendrasis planas, Jungtinė Karalystė (www.snowasis.com)

Fig. 10. “Snowasis” indoor ski center, masterplan, UK (www.snowasis.com)

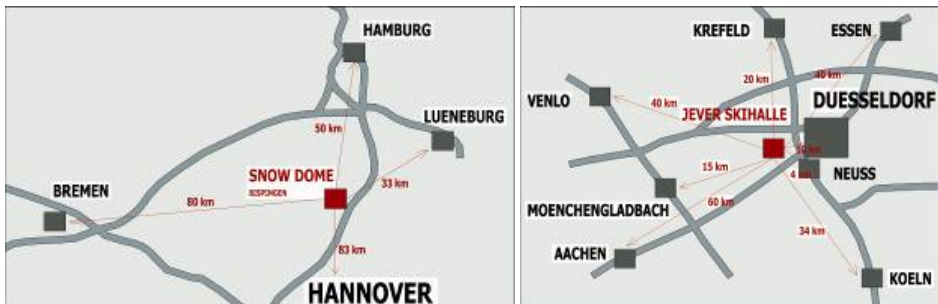
6 lentelė. Uždarų slidinėjimo centrų pasiskirstymas gretimų miestų atžvilgiu.

I. Urbonaitė

Table 6. Indoor ski centers according to nearby cities. I. Urbonaitė

Uždaros slidinėjimo trasos pavadinimas	Vidutinis atstumas, km	Vidutinis lankytojų skaičius per dieną
<i>Jever Skihalle</i>	28	2000
<i>Snow Funpark</i>	109	1000
<i>Alpincenter</i>	18	2000
<i>Snow Dome</i>	62	1500

Atstumas nuo aplinkinių miestų turi įtakos lankytojų skaičiui (pagal 2006–2008 metų I. Urbonaitės darytus tyrimus, Urbonaitė 2009) (6 lentelė).

a) "Jever skihalle"

b) "Snow Dome"

c) "Alpincenter"

d) "Snow Funpark"

11 pav. Kai kurių Vokietijos uždarų slidinėjimo trasų padėtis miestų atžvilgiu (a–d). I. Urbonaitė

Pic. 11. Location of some German Indoor Ski slopes according to surrounding cities (a–d). I. Urbonaitė

Didelių pramoginių ir poilsio centrų tinkamos vietos parinkimas yra vienas pagrindinių uždavinių siekiant kompleksinės naudos. Dažniausiai tokių

projektų iniciatorės yra privačios kompanijos, todėl jos savo nuožiūra įsigyja žemės, diktuoja sąlygas miestų savivaldybėms, nes ekonominiai interesai visada atsiduria prioritetų piramidės viršūnėje. Miestų ir rajonų strateginės plėtros planuose turėtų būti iš anksto numatomos tam tikros teritorijos, tinkančios tokio pobūdžio rekreacinei funkcijai. Tokiu būdu galima darniai vystyti rekreacinę sistemą, išvengti aplinkosauginių problemų bei atgaivinti merdinčias teritorijas. Amsterdamo slidinėjimo trasa *Snow Planet* pastatyta ant buvusio sąvartyno. Miesto tikslas buvo paversti šiukšlyno teritoriją rekreaciniu parku (12 pav.) su žirgynu, renginių lauku, laipiojimo siena ir slidinėjimo trasa. Iš pradžių ant sąvartyno kalvos buvo suprojektuota atvira slidinėjimo trasa, tačiau, įvertinus sezoniškumo faktorių, buvo nuspręsta ją uždengti.

12 pav. *Snow planet* uždara slidinėjimo trasas – viena iš parko atrakcijų. Amsterdamas, Olandija (naudota Google Earth aerofotografinės nuotraukos, autorės nuotraukos)

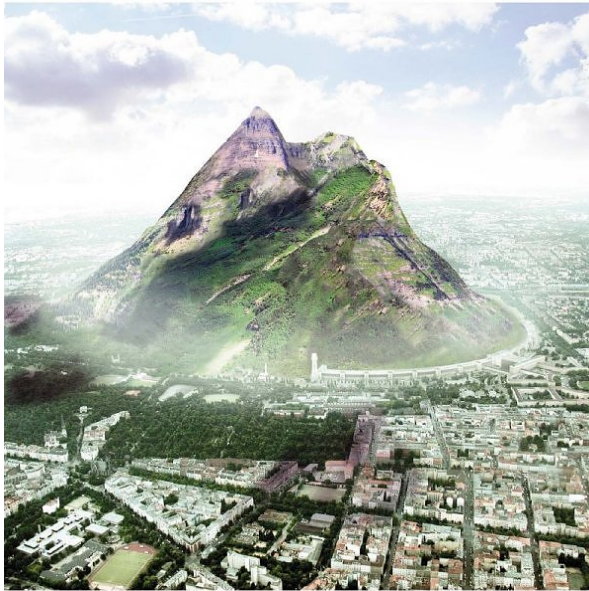
Fig. 12. “Snow planet” indoor ski slope – one of attractions points of the park. Amsterdam, Holland (Google Earth ortho photo, author’s photo)

Dydis, mastelis ir specifinė funkcija savaime nulemia tokio urbanistinio darinio egocentiškumą ir visuomenės dėmesį, kad ir kokia menkavertė architektūrinė jo išraiška būtų. Nesuvokiant iki galo, ar tai pastatas, ar inžinerinis statinys, kartais sunku suvaldyti estetinės kokybės aspektą – jis paprasčiausiai

nublanksta prieš viso projekto dydį. Vis dėlto, būtina rasti dialogą su aplinka, suvokti tokį statinį kaip natūralią rekreacinės aplinkos tąsą, pasirenkant tinkamas architektūrinės išraiškos formas, neužkertant kelių milžiniškai erdvei po angaru išnaudoti įvairioms rekreacinėms ir kito pobūdžio veikloms.

Kita vertus, dideliems uždariems pramogų centrams reikalingi dideli energijos resursai. Dėl šios priežasties būtina įvertinti tokių objektų krūvį gamtai ir ieškoti alternatyvių būdų energijai gauti. Šie centrai turėtų būti suvokiami kaip potencialios alternatyvios energijos mašinos, juose galėtų būti diegiamos žaliosios sistemos, nes objektų dydis turėtų juntamą įtaką ekologiškos miesto sistemos vystymui.

Pavyzdžiui, *Hemel* slidinėjimo centro projekte (Jungtinė Karalystė) įdiegta „žaliojo“ stogo sistema, kuri padeda palaikyti tolygią vidaus temperatūrą bei surenka lietaus vandenį, o šis panaudojamas visos objekto teritorijos reikmėms.

13 pav. Vokiečių architekto ir akademiko Jakob'o Tigges'o urbanistinė dirbtinio kalno – didžiausio rekreacinio komplekso – utopinė vizija Berlyne (Wood, Andraos 2011)

Fig. 13. Utopian vision of artificial mountain for recreational purposes in Berlin, architect and academic Jakob Tigges, Germany (Wood, Andraos 2011)

Vokiečių architekto ir akademiko Jakob'o Tigges'o urbanistinė dirbtinio kalno vizija Berlyne (Wood, Andraos 2011) provokuoja susimąstyti, kur yra

dirbtinės aplinkos kūrimo ribos, kiek energijos ir išteklių galima paaukoti miesto įvaizdžio ir turistų srautų labui. Utopiniame projekte dirbtinį 1000 m aukščio kalną pasiūlyta įrengti daug diskusijų keliančioje buvusio Tempelhofo oro uosto teritorijoje. Anot projekto autorių manifesto, „Kalnas“ galėtų tapti slidinėjimo kurortu, *miesto logotipu* ir didžiausia rekreacine erdve mieste, o tai padėtų Berlynui tapti pirmaujančiu ir lankomiausiu miestu (13 pav.). Kai miestai konkuruoja statydami milžiniškus dangoraižius, o ekologai spaudžia kurti tvarią architektūrą, XXI amžiaus pasaulio architektų bendruomenė pateikia vis daugiau utopinių ateities miestų vizijų – natūralios gamtos mimikrijų, kurios neapsiriboja skolintis iš gamtos, bet jau drįsta kurti dirbtinius jos tęsinius.

Vienas tvaraus urbanizmo iššūkių – nuoseklus skirtingo urbanizacijos intensyvumo zonų susietumas, pradedant istoriniu miesto branduoliu ir baigiant natūralia gamtine aplinka. Rekreacinės funkcijos priklauso nuo rekreacinių išteklių ir dažniausiai prisitaiko prie esamo rekreacinio potencialo, tokiu būdu padėdamos jį atskleisti bei vystyti. Kita vertus, rekreacinės funkcijos vis dažniau naudojamos kaip savotiški magnetai – traukos objektai, kurie sukuriama visiškai rekreacinei aplinkai nebūdingose teritorijose, siekiant jas atgaivinti ar transformuoti. Taigi, galima teigti, kad rekreacinės funkcijos pagal savo poveikį aplinkai gali būti prisitaikančios (papildančios), pritraukiančios, transformuojančios, aktyvuojančios ir autonominės.

1.3. Rekreacinių funkcijų kompozicinė raiška miesto viešosiose erdvėse

1.3.1. Rekreacinių erdvių psichologiniai aspektai

Rekreacijai skirtos erdvės turi išsiskirti savo kompozicija, meninėmis raiškos priemonėmis, būti pritaikytos skirtingo pobūdžio rekreacinėms patirtims. Dėl šios priežasties reikia analizuoti, kokį psichologinį poveikį tam tikri erdvės dizaino aspektai daro jų lankytojams.

Miesto erdvės neretai įgauna naujų prasmų ir funkcijų, kurios nesutampa su oficialiu diskursu, ypač tai būdinga rekreacinių funkcijų raiškai, todėl svarbesnė tų erdvių interpretacija, kuri priklauso nuo jų pritaikomumo galimybių bei pačio lankytojo vidinės laisvės. Organizuojant rekreacijos procesus mieste, šis skirstymas labai svarbus, nes nuo erdvių privatumo kategorijų priklauso ir jose pasireiškiančių rekreacijos formų tipai. Egzistuoja ir dar vienas tipas – tranzitinė erdvė, kuri paruošia žmogų erdvinio potyrio kaitai. Lavrinec, analizuodama miestą komunikaciniu diskursu tranzitui apibūdinti, vartoja M. Augé ir Z. Bauman'o *nevietos* (angl. *non-place*) sampratą, kuri apibrėžia erdvės beasmeniškumą, laikinumą, įtampos ir vienatvės grėsmę, tačiau potencialiai

tokia vieta gali tapti intensyvia žmonių sąveikos erdve (arba „antropologine vieta“, M. Augé žodžiais tariant), tik tam reikalingi papildomi veiksniai, kurie pakoreguotų erdvės funkciją (Lavrinec 2009). Tranzitinės erdvės dažnai transformuojamos pačių jos lankytojų į spontaniško poilsio, atokvėpio ar žaidimo vietas. Laisvosios rinkos sąlygomis dalis visuomeninės paskirties rekreacinių funkcijų tapo privačios nuosavybės erdvės dalimi, jos perkeltos iš oficialaus visuomeninio poilsio kultūros lauko į privačią asmeninio pasirinkimo erdvę, tačiau taip yra dažnai apribojamos tų funkcijų fizinio ar socialinio prieinamumo galimybės. Pavyzdžiui, sovietiniais metais veikusios, o dabar privatizuotos arba sunykusios viešosios miesto pirtys, visuomeninio sporto infrastruktūra, laisvalaikio klubai ir būreliai, ir pan.

Kokybiškai rekreacinių funkcijų raiškai labai svarbus vadinamasis *genius loci* – vietos dvasios – aspektas (Markevičienė 2012; Samalavičius 2012), kuris užkoduoja erdvę tam tikram kultūriniam tęstinumui, formuojančiam kartu pasaulėžiūras. Šiame darbe miesto rekreacinių erdvių architektūros paradigma parenta holistine aplinkos formavimo samprata ir iš jos kylančia psichosomatine erdvės percepcija. Šios „pojūčių architektūros“ kuriamas psichologinis rekreacinio reiškinių atspindys miesto erdvėje sukelia teigiamus jutiminius įspūdžius, tapatumo, saugumo jausmą. Terapinio kraštovaizdžio, terapinių rekreacinių rekreacinių erdvių svarba šiuolaikiniuose miestuose yra itin aktuali (Gesler 1992).

Miesto planuotojams keliami reikalavimai kurti patrauklias viešąsias erdves, kurios padėtų atsigaivinti po streso ir motyvuotų žmonių būti fiziškai aktyvesnius. Per paskutinius tris dešimtmečius vykdoma vis daugiau tyrimų, nagrinėjančių miesto rekreacinių erdvių ir visuomenės sveikatos ryšį. Tyrimai rodo, jog žaliosios erdvės mažina psichinį nuovargį (Kaplan 2001), jos yra efektyvi fizinio aktyvumo skatinimo priemonė, mažinanti įvairių priežasčių keliamą mirtingumą (Mitchell, Popham 2008). Vis dėlto, iki šiol vykdytuose tyrimuose labiau koncentruojamasi į streso mažinimo šaltinius žaliosiose erdvėse (pvz.: van den Berg et al. 2007; Bell et al. 2005; Grahn, Stigsdotter 2010; Nielsen, Hansen 2007; Nordh et al. 2009; Ulrich 2006, Health... 2004; Velarde et al. 2012 ir t. t.). Ilgą laiką labiausiai paplitusi aplinkos vertinimo sistema buvo Naujoji Aplinkos Paradigma (angl. *New Environmental Paradigm, NEP*). Ši sistema remiasi idėja, kad turi atsirasti naujas požiūris į žmogaus ir gamtos santykį. Žmogus yra neatskiriama gamtos dalis, o ne įsibrovėlis. Teigiama, jog žmonės yra linkę teikti pirmenybę tokioms žaliosioms erdvėms kaip rezervatai, miškingos teritorijos, miesto parkai, nes juose lengviau atsigaunama nuo kasdienio streso padarinių (Bell et al. 2005). Tokį prioritetiškumą pagrindžia ir klasikinės Ulrich'o streso mažinimo teorija (angl. *Stress Reducing Theory*, toliau – *SRT*) (Ulrich 1981, 1983; Ulrich et al. 1991) bei Kaplan'ų dėmesio atkūrimo teorija (angl. *Attention Restoration Theory*, toliau – *ART*) (Kaplan R. and Kaplan S. 1989; Kaplan

1995). Šios teorijos teigia, jog buvimas žaliosiose erdvėse ypač teigiamai veikia žmonių sveikatos atkūrimą. Labiausiai *ART* gilinasi į kognityvius procesus bei tokią rekreacinę aplinką, kuri neblaško dėmesio ir padeda atkurti išseiktas jėgas. *SRT* daugiausia tyrinėja žaliųjų erdvių kompozicijos įtaką emocijoms ir psichologinei būsenai. Jų tyrimai rodo, jog net pasyvus floros ir vandens stebėjimas mažina įtampą.

Anot *ART*, psichinį nuovargį padeda atkurti aplinka, kurioje yra pagrindiniai keturi komponentai:

- galimybė atsitraukti;
- erdvės apimtis;
- darnus ir harmoningas kraštovaizdis;
- susižavėjimą keliantys elementai.

Kaplan'ų pasekėjai geriausiai tinkančiomis vietomis psichinėms jėgoms atkurti laiko natūralius parkus, miškus ir kitas gamtiškas vietas.

Šie ir panašūs tyrimai pagrindžia teoriją, jog žaliųjų erdvių pasiekiamumas mieste yra labai svarbus žmonių geros savijautos veiksnys, bet visgi trūksta išsamių tyrimų, nagrinėjančių tų žaliųjų erdvių kokybę, planavimo ir dizaino ypatumus.

Žmonės suvokia aplinką per jutimus, ir vienas iš svarbiausių jutimų kalbant apie miesto rekreacines erdves yra rega. Apskritai miesto žaliosios erdvės, kurios sukelia daug jutiminių išgyvenimų, yra labiau paveiktos atkuriant žmonių jėgas, jiems vystantis bei tobulėjant. Geštalo teorija taikoma siekiant pagrįsti, kad žmonės aplinkoje ieško tvarkos ir hierarchijos (Perls et al. 1970; Bell 1999). Geštalo principai apibūdina, kaip žmogaus protas organizuoja vizualinę informaciją, todėl dizaino efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo formos aiškumo.

Švedų mokslininkai (Grahn, Stigsdotter 2010) iškėlė hipotezę, kad tam tikros gamtinės dimensijos daro didesnę įtaką žmogaus streso mažinimo procese nei kitos, ir apibrėžė aštuonias sensorines suvokimo dimensijas, kurias labiausiai išskiria žaliųjų rekreacinių erdvių lankytojai: ramybės pojūtis, erdviškumas, rūšių įvairovė, kultūriškumas, socialumas, prieglobsčio įspūdis, vietovaizdžio perspektyvos galimybė (minėti mokslininkai, atlikdami tyrimą, apklausė respondentus iš 9 Švedijos miestų, o atsakymų rezultatus apdorojo naudodami faktorinę bei regresijos analizę). Kraštovaizdžio architektūros profesorius V. Karmazinu (Rumunija), ilgą laiką dirbęs kurortuose kartu su gydytojais, klasifikavo medžių formas pagal jų poveikį psichikai (Stauskas 2012a), jas straipsnio autorė pateikia lentelėje (7 lentelė). Medžiai ir žaluma sukuria saugumo jausmą miesto kaimynystėse (Kuo, Bacaicoa, Sullivan 1998). Kaplan'as pateikia tyrimų išvadas (1985), jog gyventojai, kurie turėjo gerą priėjimą prie miesto sodų, buvo benmdruomeniškesni ir labiau prisirišę prie vietos. Miesto sodai sukuria socialinio artumo atmosferą, saugesnę aplinką didina teritoriškumo (angl. *territoriality*) jausmą. Sodininkystė mažina stresą ir

kelia pasitenkinimo jausmą stebint, kaip viskas auga, žmogus jaučiasi gerai matydamas, kad gali prisidėti prie žalios aplinkos kūrimo. Kai kurie autoriai tvirtina, kad skurdi urbanistinė aplinka veda prie tapatumo nykimo, o tos aplinkos gerinimas padeda stiprinti bendruomeninius ryšius (Matsuoka, Kaplan 2008; Vanagas 1992). Rekreacinės erdvės gali būti puiki terpė bendruomenės aktyvumui pasireikšti, įtraukti į veiklas ir tapatumo jausmui didinti (Stewart et al. 2004).

7 lentelė. Medžių formos poveikis savijautai remiantis prof. V. Karmazinu (Stauskas 2012a)

Table 7. How a form of a tree impacts well being according to prof. V. Karmazinu (Stauskas 2012a)

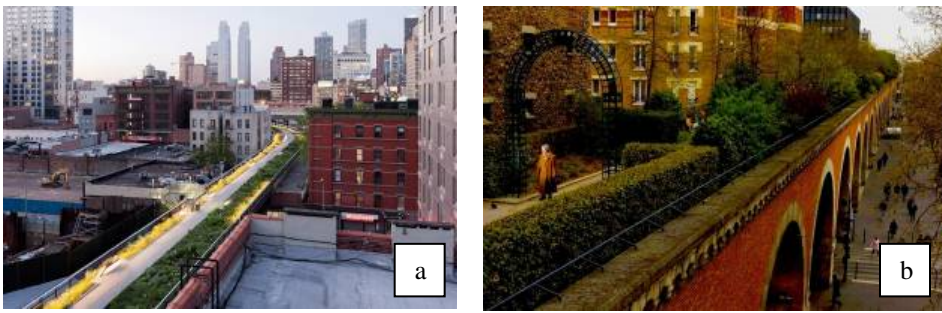
Rūšis	Poveikis	Forma
Stimuliatyviniai	erzinantis ir jaudinantis	aštrios viršūnės, nuožulnūs kontūrai, kontrastingos formos
Sedatyviniai	raminantis ir slopinantis	apvalių formų lajos, užbaigtos formos

1.3.2. Rekreacinių funkcijų architektūrinės raiškos principai

Meno paskirtis visuomet buvo sužadinti tauresnius ir aukštesnius žmogaus dvasinius gebėjimus, prabilti į jo vidaus pasaulį, transformuoti jo gebėjimą priimti pasaulio visumos įvairovę. Dėl šios priežasties meniškumo principai rekreacinėse erdvėse turi būti plėtojami ir aktualizuojami, nes tokiu būdu perteikiamas sociokultūrinis turinys. XIX a. pab. – XX a. pr. kartu su mokslo ir socialine pažanga buvo išplėta ir meno apraiškų taikymo medicinoje metodologija (meninė, psichinė, estetinė, kultūrinė terapija). Menas, kaip sveiko gyvenimo būdo komponentas, yra svarbi priemonė harmoningai išsivysčiusiai asmenybei formuoti. Anot J. Mureikos, nuosekliai laikantis estetologinio požiūrio, filosofinė meno koncepcija pagrindžia konvencinę meno teoriją ir atskleidžia savitą meninės veiklos paskirtį, kuri paslėpta už pajautimų regimybės. (Estetikos enciklopedija 2010).

Interneto vartotojų bendruomenėje kompiuterinės erdvės vartotojai priprato būti „vedžiojami“ įvairių nuorodų, pakartotinių pranešimų, vizualinių dirgiklių, kurių intensyvumas nuolat didėja, nes žmogaus sąmonė nebesugeba fiksuoti milžiniško informacinio kiekio. Tai stipriai paveikė ir žmonių gebėjimą apskritai orientuotis bet kokioje erdvėje. Dėl šios priežasties viešųjų erdvių sistemai

keliami reikalavimai būti nepertraukiamai, lengvai „skaitomai“ (šis terminas vartojamas komunikacijos specialistų, kūrybinių industrijų, perimtas iš IT kalbos). Dar daugiau, jau kuriamos papildytos (praturtintos) realybės sistemos (angl. *augmented reality*), kurios pratęsia realios erdvės informaciją skaitmenine išraiška, suvokiamą naudojantis kasdieniais komunikaciniais prietaisais (pvz., išmaniaisais telefonais, kompiuterinėmis aplikacijų programėlėmis, specialiais akiniais ir pan.). Erdvės informacinis turinys tampa svarbesnis už pačią erdvę, tačiau jam suvokti reikalingi realios erdvės tęsiniai, kitaip tas turinys nesuvokiamas ir erdvės aktualumas mažta. Vyraujantis paviršutiniškumas ir nuolatinė skuba užkerta galimybes įsigilinti į supančią aplinką, į save.

14 pav. a) traukinių linijos konversija į rekreacinę erdvę. Paryžius, Prancūzija, krašt. arch. J. Vergely, arch. Ph. Mathieux, 1993 m; b) buvusios viršžeminio geležinkelio linijos konversija į parką, Niujorkas, JAV, arch. Field Operations, Diller Scofidio + Renfro, 2004

Fig. 14. a) conversion of former metro line into recreational area, Paris, France, landscape arch. J. Vergely, arch. Ph. Mathieux, 1993; b) conversion of former train high line into park, New York, USA, JAV, aut.: Field Operations, Diller Scofidio + Renfro, 2004

Rekreacinių erdvių architektūrinės kompozicijos tendencijose vyrauja šiuolaikinės architektūrinės meninės ir techninės laisvės deklaracija. Įvairovės gausoje vis dėlto galima išskirti keletą tendencijų. Pirmoji skatina atskleisti vietos dvasią pabrėžtinai naudodama vietinę augmeniją, medžiagas, meninėmis formomis įprasmindama vietos kultūrinį kontekstą.

Antroji tendencija – tai trimatė viešųjų urbanistinių erdvių kompozicija, kurioje viešoji erdvė tampa savotiška skulptūra.

Ypač aktuali renatūralizacijos tematika architektūrinėje viešųjų erdvių kompozicijoje pasireiškia natūralios gamtos eksponavimu ir pabrėžtinai jautriu sąlyčiu su kuriama „natūralios gamtos oaze“. Pavyzdžiui, keturių kilometrų medžių alėjos (pranc. *Promenade plantée*) įrengimas vietoje seno traukinių

linijos viaduko Paryžiuje (14a pav.) arba nebenaudojamos viršžeminės traukinių linijos pavertimas parku Niujorke (angl. *High Line park*), kuris turi nuolat kintantį santykį su jį supančia aplinka (14b pav.). Konvertuojant apleistas teritorijas ar infrastruktūros elementus, svarbu išlaikyti glaudų ryšį su *vietos dvasia*, esamu užstatymu.

1989 metais, siekiant regeneruoti stambiausią ir tankiausią Vokietijos pramonės rajoną, buvo parengtas Emšerio (Rūro regiono) parko projektas, kuris yra dalis didžiulio projekto, jungiančio Š. Duisburgo kraštovaizdžio parką ir Colfereino rūdos kasyklos (vok. *Zeche Zollverein*) UNESCO pramoninio paveldo teritoriją, dalis. Čia 200 ha dydžio buvusi pramoninė teritorija paversta didžiausiu dirbtiniu nardymo centru Europoje, o rūdų saugyklose įrengtas alpinizmo centras (Nekrošius, 2006).

15 pav. Toronto Dono upės žiočių regeneracijos konkursinis pasiūlymas, aut. *Stoss Landscape Urbanism* biuras

Fig. 15. Restoration of the mouth of the Don River, competition proposal by “Stoss Landscape Urbanism”

Bostono architektų komandos (angl. *Stoss Landscape Urbanism*) vizija, pateikta Toronto Dono žemupio renatūralizacijos projekto konkursui, perteikia, kaip miesto erdvinė struktūra suderinama su natūraliais gamtiniais procesais. Jų pasiūlyme atspirties tašku tapo upė, o urbanistinė aplinka tik prisitaikė prie joje vykstančių geoeologinių procesų (15 pav.). Svarbiausiu siekiu tapo užtikrinti vietos dinamiškumą ir gebėjimą prisitaikyti prie gamtinių pokyčių, suderinant natūraliąsias ir inžinerinės infrastruktūros sistemas. Toks požiūris ir kompleksiniai sprendiniai reikalauja labai plataus supratimo, tarpdisciplininio

bendradarbiavimo, šiuo kraštovaizdžio urbanizmo samprata iš esmės peržengia visuotinai priimto sodininkystės ar meno istorijos analizės rėmus (Stoss Landscape... 2007).

Reljefinio paviršius dizainas viešosiose erdvėse yra labai populiarus ir dažnai naudojamas kuriant įvairialypes rekreacines patirtis: skirtingo lygmens ir konfigūracijos plokštumos skirtos įvairioms funkcijoms (žr. F priedą).

Kita ryški tendencija – kontrastingi landšafto dizaino sprendimai, kurie tarsi oponuoja urbanistinei aplinkai, pavyzdžiui ryškių spalvų naudojimas paviršiams ir dizaino elementams, dažnai naudojant erdvės kaip spalvinės dėmės koncepciją.

Jahn'as Gehl'is (2012), atlikęs daugybę viešosios erdvės tyrimų, pabrėžia žmogaus akių lygio dimensiją, minkštų ribų (angl. *soft edges*) tarp lauko erdvės ir pastato vidaus aktualumą, vertikalų ritmą ir aplinkos elementų įvairovę pirmuosiuose pastatų aukštuose. Žmogaus vidutinis judėjimo greitis yra 5 km/h, važiuojant dviračiu – 15 km/h, bėgiojant – apie 12 km/h. Judant tokiu greičiu (ar lėčiau) įmanoma užfiksuoti daug įvairių aplinkos detalių, ypač ramaus pasivaikščiojimo metu, todėl aplinkos estetinė kokybė yra labai svarbi. Formuojant rekreacines erdves, svarbu paisyti psichologinių ribų dydžių priklausomai nuo formuojamų rekreacinių veiklų galimybių:

- 0–45 cm (intymus bendravimas);
- 45–120 cm (asmeninė erdvė);
- 1,2–3,7 m (bendravimo erdvė);
- > 3,7 m (vieša erdvė).

1.4. Pirmojo skyriaus apibendrinimai ir uždavinių formulavimas

Formuojamas tolesnių disertacijos tyrimų teorinis pagrindas yra humanistinės – egzistencialistinės tradicijos, kuri laikosi principo, kad individai turi fizinių, psichologinių ir dvasinių poreikių, jiems būtinas prisirišimas prie vietos ir socialinių grupių taip, kaip ir tikslų siekimas, pasirinkimo galimybė bei sprendimų darymas. Tapsmas susijęs su žmogaus pasaulėžiūra ir pasireiškia per kasdienę veiklą, laisvalaikio praleidimo būdą ir kitas veiklas, padedančias tobulėti. Savęs ir aplinkos tausojimo požiūrio diegimas miesto viešojoje erdvėje leidžia tikslingiau apibrėžti jos formų humanizavimo gaires. Miesto rekreacinės sistemos apibrėžtis turėtų būti tarpdisciplininio bendradarbiavimo rezultatas, sujungiantis sveikatos, ekonomikos, sociologijos, susisiekimo, ekologijos, kraštovaizdžio, miestų planavimo, kultūros ir sporto bei laisvalaikio sritis.

Įvairiais istoriniais laikotarpiais miestų raidą veikia tam tikra pasaulėžiūra ar dominuojanti ideologija – sociokultūrinis pagrindas, kuris atsispindi ir poilsio

kultūroje, laisvalaikio sampratoje, todėl rekreacinė veikla įgauna įvairias formas, o politinė ar ideologinė galia reiškiasi per rekreacines funkcijas miestų fizinėje ir erdvinėje struktūroje. Šiuolaikiniai globalūs procesai skatina miestų rekreacinį potencialą išnaudoti masiniam turizmo plėtoti, o miestų veidus stipriai keičia pasaulinio sporto fenomenas. Šie procesai skatina naujų miesto rekreacinių funkcijų atsiradimą, rekreacinio potencialo plėtojimą, keliavimą, kultūrinius procesus, tačiau nesuvaldyta rekreacinių funkcijų raiška gali sąlygoti neigiamas miestų transformacijas, pažeisti jų natūralią raidą, paskatinti istorinių miesto centrų vartimą muziejais, nepamatuotos rizikos padariniai gali nulemti ištisų miesto teritorijų degeneraciją.

Gausi mokslinė literatūra pagrindžia miesto rekreacinių erdvių ir visuomenės sveikatos ryšį: žaliosios erdvės mažina psichinį nuovargį, yra efektyvi fizinio aktyvumo skatinimo priemonė, mažinanti įvairių priežasčių lemiamą mirtingumą, viešosios erdvės ir rekreacinės funkcijos padeda kurti bendruomeninius santykius, tap pat kuria vietas tapatumo ryšį.

Naujausios miestų gaivinimų programos remiasi kraštovaizdinės strategijos principu, kai naujai formuojamų ar regeneruojamų teritorijų turiniu tampa rekreacinės funkcijos. Pastarosios veikia sinergiškai, sukurdamos traukos ryšius ir aktyvuodamos plėtojamas teritorijas. Šis metodas sėkmingai taikomas devastuotoms teritorijoms gaivinti tiek miesto vidinėje struktūroje, tiek ir užmiesčio sąvartynų, kasyklų ir kitų didelės apimties pramonės teritorijoms.

Remiantis disertacijoje išnagrinėtais įvairių šalies bei Amerikos ir Europos mokslininkų tyrimais, formuojama nuostata, jog subjektyvūs ir objektyvūs kokybinio vertinimo kriterijai ne visuomet sutampa, todėl rekreacinių funkcijų raiškos tyrimai turi apimti abiejų tipų kriterijų koreliaciją. Analogų apžvalga atskleidė, jog svarbiausi yra šie rekreacinių funkcijų kriterijai: tolygus pasiskirstymas miesto struktūroje, užtikrintas žmonių rekreacinis mobilumas ir rekreacinių funkcijų pasiekiamumas skirtingais spinduliais, priklausomai nuo rekreacinės funkcijos veikimo rango; įvairios lauko ir vidaus rekreacinės funkcijos turėtų būti sujungtos susisiekiama ryšiais į bendrą sistemą; jos turėtų būti saugios, išraiškingo charakterio ir aukštos estetinės kokybės. Naujausiuose moksliniuose tyrimuose išryškintas rekreacinės erdvės tapatumo ir kultūrinio sluoksnio aspektas kaip vienas svarbiausių rekreacinės erdvės patrauklumo bruožų. Miesto erdvinėje struktūroje svarbu išlaikyti viešumo – privatumo santykį, rekreacines erdves skirstant į privačias, pusiau privačias, pusiau viešas ir viešas.

Rekreacinių funkcijų erdvinės raiškos kokybę lemia ne tik fiziniai veiksniai, bet ir su skirtinga rekreacine veikla susietos erdvinės charakteristikos: begalinės erdvės pojūtis, miško pojūtis, vaizdingumas, biologinės įvairovės įspūdis, kultūriškumas, aktyvumas ir iššūkių, socialumas, saugumas, atsitraukimas, tapatumas, nepertraukiamumas. Šios lankytojų psichologinio komforto

dimensijos turėtų padėti kurti efektyviai veikiančius ir įvairialypius miesto viešųjų erdvių kompleksus išvengiant formalių erdvių dizaino sprendinių.

Dabartinės tendencijos rodo, jog ryškėja neformalių fizinio aktyvumo formų aktualumas ir urbanistinių viešųjų erdvių daugiafunkciškumas, todėl, formuojant rekreacinių teritorijų turinį (rekreacinių funkcijų programą), vertėtų didesnę dėmesį skirti žmonėms sveikatinti, vaikų žaidimų aikštelėms diegti, fiziniam aktyvumui skatinti.

Atsižvelgiant į šiuolaikinę kasdieninės rekreacijos sampratą bei poreikius, formuojama miesto rekreacijos sistemos apibrėžtis, suvokiama kaip vietų, objektų ir reiškinių visuma, kuriai būdingos rekreacinės funkcijos bei rekreacinė veikla. Norint išplėtoti efektyviai veikiančią miesto rekreacinę sistemą, reikia iširti pagrindinius jos struktūrinius komponentus: nustatyti miesto rekreacijos sistemos potencialą; rekreacinius gyventojų poreikius; iširti rekreacinių funkcijų raiškos santykinį pasiskirstymą miesto urbanistinėje struktūroje gyventojų rekreacinių poreikių atžvilgiu. Funkcinis rekreacinių išteklių skaidymas pagal tipologines veiklos grupes leidžia geriau perprasti miesto rekreacinio potencialo pobūdį, struktūrą, trūkstamas rekreacinės sistemos dalis. Socialinis aspektas yra itin svarbus, nes tiesiogiai siejasi su gyventojų gyvenimo kokybės gerinimu, todėl, analizuojant rekreacinius poreikius, reikia taikyti diferencijuotos paklausos nustatymo metodikas pagal skirtingas gyventojų amžiaus grupes, socialinę padėtį, rasę ir lytį.

Vertinimo kriterijų visuma, kuria remiantis būtų analizuojamas miesto rekreacinės sistemos efektyvumas, turėtų remtis jos struktūrinių komponentų teigiamais bruožais. Miesto rekreacinių teritorijų efektyvios programos modeliavimas turi būti suvokiamas kaip tinkamos rekreacinės patirties kūrimas.

Miesto rekreacijos sistema yra labai kompleksinis reiškinys, kuriame daug dalyvių bei veikimo lygmenų, kurių praktiškai neįmanoma atskirti nuo visos miesto sistemos ir vertinti skyrium. Galima teigti, kad rekreacija, kaip procesas, yra įsismelkęs į visas gyvenimo sritis ir gali pasireikšti įvairiausiomis formomis erdvėje ir laike, todėl šiame darbe ji suvokiama kaip būtina kokybinė miesto erdvinės ir tūrinės išraiškos sąlyga.

2

Vilniaus miesto rekreacinės aplinkos tyrimo metodika

Disertacijos autorė daro prielaidą, jog norint išplėtoti efektyviai veikiančią miesto rekreacinę sistemą, reikia iširti pagrindinius jos struktūrinius komponentus:

- nustatyti miesto teritorijų rekreacinį potencialą;
- nustatyti rekreacinę gyventojų paklausą;
- iširti rekreacinių funkcijų pasiskirstymą mieste;
- nustatyti koreliacinius ryšius tarp gyventojų rekreacinės paklausos ir rekreacinių funkcijų raiškos miesto erdvinėje struktūroje.

2.1. Rekreacinio potencialo tyrimai Vilniaus mieste

Pirmajame skyriuje aptartas platus miesto rekreacinės sistemos sampratos laukas, apimantis ne tik rekreacinius želdynus, bet ir kitas viešąsias miesto erdves, plataus spektro rekreacines funkcijas (lauko ir vidaus), skirtas tiek fiziniam, tiek ir dvasiniam miestiečių poilsiui. Šiuo pagrindu suformuota tyrimo metodika, kuri taikoma Vilniaus miesto pavyzdžiu ir gauti rezultatai aptariami antrajame skyriuje.

Tiriamas Vilniaus miesto atvejis administracinėse miesto ribose. Tyrimą sudaro trys struktūrinės dalys:

– pirmojoje dalyje tiriama rekreacinė pasiūla – Vilniaus miesto rekreacinis potencialas: trumpai aptariamas esamas Vilniaus miesto rekreacinės sistemos istorinis pagrindas, vertinamas Vilniaus miesto gamtinis rekreacinis potencialas, rekreacinės erdvinės-tūrinės struktūros, viešųjų erdvių tinklas, kuriose reiškiasi rekreacinės funkcijos bei rekreaciniai ryšiai;

– antrojoje dalyje tiriami miesto teritorinių bendruomenių rekreaciniai poreikiai, pagrindinį dėmesį skiriant gyventojų rekreacinių įpročių, jų nuomonės apie rekreacines galimybes artimojoje aplinkoje nustatymui;

– trečiojoje dalyje pateikiama sintezuota Vilniaus miesto rekreacinės pasiūlos bei paklausos analizė ir kai kurių iškeltų hipotezių testavimas eksperimentinių tyrimų metodu.

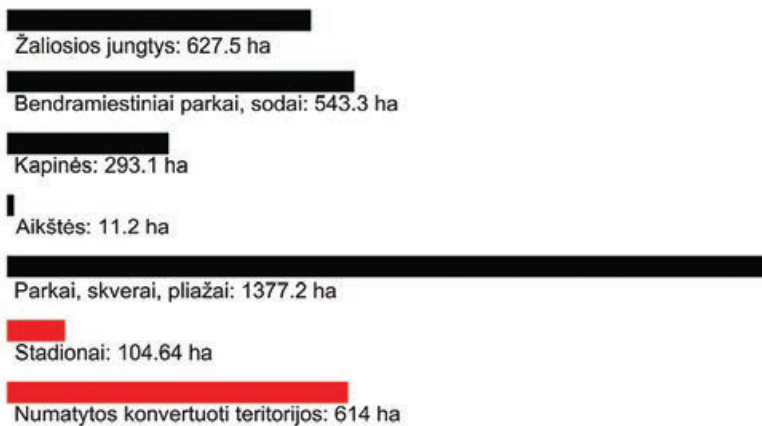
Miesto rekreacinio potencialo struktūra yra heterogeniška. Ją sudaro ne tik formalios (oficialios) atvirosios erdvės: rekreacinių želdynų (antropogenizuotas kraštovaizdis, ortografinės formos, želdynų grupės ir jungtys) ir vandenų (vandens telkiniai, vandenvietės) teritorijos, atviros viešosios erdvės, bendrojo naudojimo teritorijos, ryšiai (dviračių ir pėsčiųjų takai, slidinėjimo trasos, vandens rekreaciniai keliai), bet ir uždaros viešosios erdvės – rekreacinės paskirties objektai (pramogų ir laisvalaikio centrai, sporto centrai, baseinai ir pan.). Rekreacinis potencialas neatsiejamas nuo kultūrinio turizmo, kurį sudaro kultūros paveldo objektai, istorinės atminties ženklų žemėlapiai. Be to, rekreacinio potencialo laukui priklauso ir laikini rekreaciniai įvykiai, reiškiniai (šventės, renginiai, atostogos ir pan.), sezoninės rekreacinės funkcijos (slidinėjimo trasos, čiuožyklos, pramoginės oreivystės centrai ir pan.).

Vilniaus mieste esama žemės nuosavybės situacija yra problemiška, didelė dalis miesto viešųjų erdvių, atliekančių rekreacines funkcijas, neturi joms priskirtų žemės sklypų ir atitinkamos žemės naudojimo paskirties (dauguma jų priskiriama plačiai bendro naudojimo paskirčiai). Planavimo dokumentuose rekreacinėms teritorijoms priskiriami tik želdynai ir žali plotai (dažniausiai – neaiškios paskirties), o rekreacinės paskirties objektai (pagal skirtingas rekreacinių veiklų grupes) dažniausiai yra priskiriami tiek komercinės, tiek visuomeninės ir bendro naudojimo teritorijoms, o pačios rekreacinės funkcijos reiškiasi labai įvairiomis formomis, įvairiuose miesto struktūriniuose sluoksniuose, todėl daroma prielaida, jog miesto rekreacinis potencialas yra didesnis nei oficialioji nuostata, apimantis ne tik miesto žaliąsias erdves, bet ir visus kitus objektus, kuriuose žmonės ilsisi (sporto objektai, kultūriniai objektai, laisvalaikio mėgėjiškos veiklos objektai, daugiaviečiai poilsio ir pramogų kompleksai ir pan.). Rekreacinį potencialą turi ne tik rekreacinės paskirties teritorijos, tranzitinės erdvės, konvertuotinos teritorijos gamtinio karkaso dalyje, buvusios pramonės teritorijos (17 pav.).

Sovietiniais metais pertrauktas natūralus Vilniaus viešųjų erdvių formavimosi procesas, suardyta žmogiškojo mastelio erdvėkūra ir pasikeitusios laisvos visuomenės poreikiai skatina ieškoti naujo požiūrio atspirties taškų, ir šiuo (Vilniaus) atveju buvo nuspręsta viešųjų erdvių formavimo kontekstą analizuoti per jų santykį su miesto rekreacinėmis funkcijomis skirtingų miesto teritorijų atžvilgiu. 2012–2013 m. laikotarpiu disertacijos autorė atliko rekreacinių funkcijų pasiskirstymo Vilniaus mieste tyrimą.

Kadangi tokio pobūdžio tyrimas Vilniaus mieste atliktas pirmą kartą, rekreacinių funkcijų duomenims gauti ir apdoroti buvo naudojami įvairūs informaciniai šaltiniai (naudota UAB „FCR Media Lietuva“ informacinių portalų teikiama informacija (www.imones.lt, www.visalietuva.lt), VšĮ „Sveiko miesto biuro“ pateikti fizinio aktyvumo vietų registro duomenys (Vilniaus... 2013), Vilniaus miesto bendrojo plano iki 2015 m. miesto želdynų sąrašas (Vilniaus... 2009)).

VILNIAUS REKREACINIO POTENCIALO TERITORIJOS

16 pav. Vilniaus rekreacinio potencialo teritorijos (pagal Vilniaus BP iki 2015 m.), papildyta autorės

Fig. 16. Territories of recreational potential in Vilnius (according Vilnius GP till 2015), information added by author

Vilniaus rekreacinį potencialą disertacijos autorė tyrė per miesto rekreacines funkcijas. Rekreacinis potencialas skaičiuotas rekreacinių funkcijų kiekiu vienetais Vilniaus seniūnijų atžvilgiu (pvz., 1 parkas (rekreacinė funkcija) yra vienas rekreacinio potencialo vienetas). Gautas rekreacinių funkcijų kiekybinis laukas palygintas su seniūnijų teritorijų dydžiais, jų gyventojų socialine sudėtimi bei skaičiumi (kadangi rekreacija yra visų pirma socialinis reiškinys, nuspręsta

jos raišką tirti miesto administracinių vienetų atžvilgiu, nes jie, kaip bebūtų, yra realios bendruomeninės savivaldos užuomazgos Vilniuje tiriamuoju metu). Seniūnijose besireiškiančių rekreacinių funkcijų dydžiai (plotai, talpumas) koreliuoti su seniūnijų statistiniais duomenimis atsižvelgiant į rekomenduojamas rekreacinių erdvių normas, aptartas pirmajame darbo skyriuje.

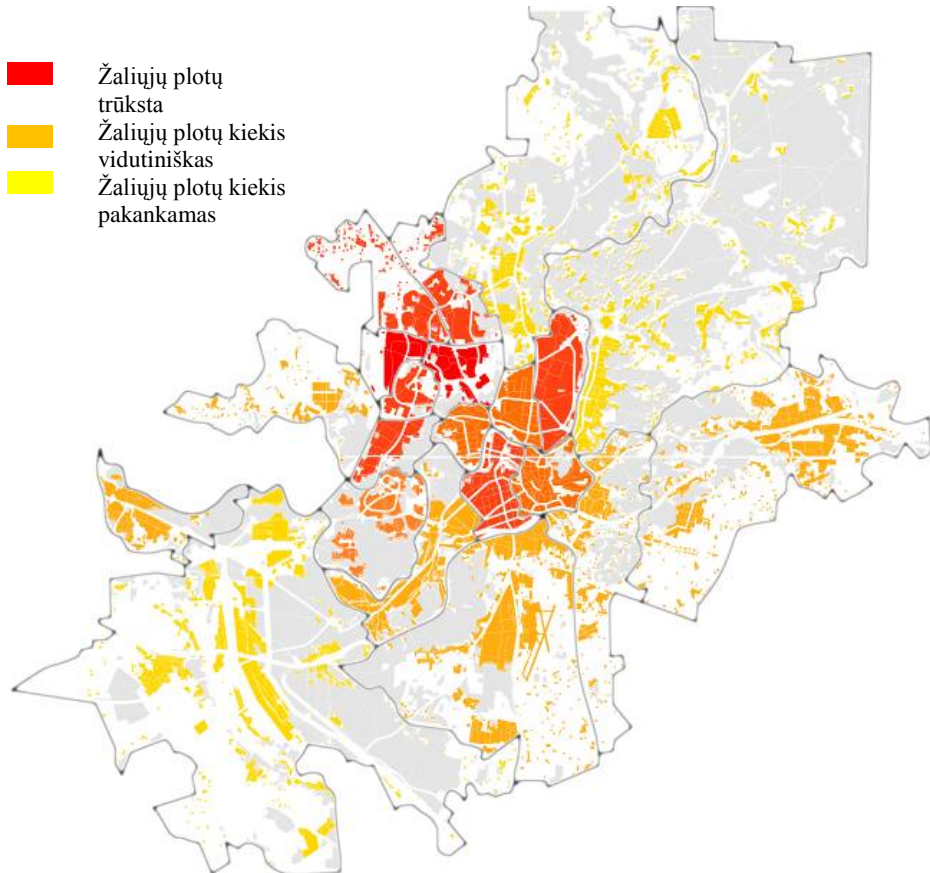
2.1.1. Vilniaus gamtinio potencialo tyrimas

Pastarąjį dešimtmetį Vilniaus kraštovaizdžio struktūrą aktyviai veikia greita ekonominių ir socialinių sąlygų kaita, žemės reforma, aktyvi nekilnojamojo turto rinka. Per 1997–2005 metų laikotarpį urbanizuotų teritorijų plotas mieste padidėjo apie 2,5 proc., kartu padidėjo ir dispersiška užstatytų teritorijų sklaida. Tačiau tai iš esmės nepakeitė žaliųjų plotų ir urbanizuotų teritorijų santykio. Vilnius išlieka žaliu, ekstensyviai urbanizuotu miestu, kurio apie 70 proc. teritorijos sudaro miškai, želdynai, agrariniai ir nenaudojami plotai.

Vandenys apima daugiau nei 7 km² plotą ir sudaro apie 2 proc. visos Vilniaus teritorijos. Sostinės vandens baseiną formuoja 15 upių ir upelių, 16 ežerų ir 50 tvenkinių. Neries upė kerta 12 seniūnijų, o jos intakas Vilnelė – 3 seniūnijas. Dauguma vandens objektų išsidėstę miesto pakraščiuose, atokiau nuo svarbių pėsčiųjų ir dviratininkų trasų, todėl prieigos prie jų menkos. Kad šis potencialas nėra pakankamai patrauklus ir panaudojamas, rodo arčiau miesto centro esančių vandens telkinių (Senvagės, Ribiškių tvenkinių) būklė. Geriau prižiūrėti yra gyvenamųjų namų kaimynijoje, patrauklioje gamtinėje aplinkoje esantys vandens telkiniai (Cedrono, Jeruzalės, Kūdrų parko, Markučių tvenkiniai). Neries upės krantinių būklė yra apgailėtina, nors įvairius tvarkymo būdus bei vizijas architektų bendruomenė kartu su miesto valdžios institucijomis ir politikais gvildena jau kelis dešimtmečius. Mažesnių intakų ir upelių padėtis dar prastesnė – praktiškai jie neturi jokios reikšmės kuriant vietos rajonų rekreacines zonas. Centrinėje miesto dalyje svarbiausias yra Vilnelės upės rekreacinis potencialas, jos padėtis geriausia Kalnų, Pilies, Sereikiškių parkų ir Pučkorių užtvankos zonose. Prastesnė situacija Užupio – Paupio ir Markučių – Belmonto kaimynijose. Čia nesutvarkyta infrastruktūra, nesuformuotos gretimos teritorijos.

Vilniaus teritoriją vagojančios upės turi didelį rekreacinį potencialą, tačiau kol kas jis panaudojamas labai fragmentiškai ir pasyviai. Miesto bendrojo plano sprendiniuose iki 2015 m. paupių teritorijas siekiama paversti įvairaus aktyvumo rekreacinėmis zonomis, nuo 2007 m. vystomas „Vidaus vandens kelio Neries upe nuo Verkių regioninio parko iki Lazdynų tilto“ projektas, kuriuo jau patvirtintos prieplaukų vietos planuojamoje atkarpoje. Ne kartą rengtos įvairios galimybių studijos Vilnelės rekreaciniam potencialui atskleisti, tačiau kol kas

apčiuopiamų rezultatų nematyti. Vangią miesto rekreacinės sistemos plėtotę lemia ne tik ekonominis sunkmetis, bet ir sisteminės žemėtvarkos spragos.

17 pav. Vilniaus gyventojų pasiskirstymas pagal jiems tenkantį žaliųjų miesto teritorijų plotą. I. Urbonaitė

Fig. 17. Map of Vilnius citizens in relation to a plot of green areas per person. I. Urbonaitė

Vilniuje didžiausia želdynų koncentracija yra Verkių (21) ir Naujosios Vilnios seniūnijose (16). Mažiausiai apželdintos yra Naujininkų (1), Vilkpėdės, Grigiškių, Justiniškių ir Karoliniškių seniūnijos (po 2 objektus) (18 pav., 10 lentelė). Nežymią želdynų dalį sudaro atgaivinta gamtinė aplinka (Kūdrų – Bastėjos – Misionierių, Lietuvos Respublikos prezidentūros) ir 2 botanikos sodai – Kairėnų ir Vingio parko (8 lentelė, 17 pav.).

8 lentelė. Vilniaus gyventojų pasiskirstymas pagal jiems tenkantį žaliųjų miesto teritorijų plotą. I. Urbonaitė

Table 8. Data of Vilnius citizens in relation to a plot of green areas per person. I. Urbonaitė

Seniūnijos	plotas, km ²	Gyventojų skaičius	Gyventojų teitorinis pasiskirstymas, %	žalieji plotai, %	žalieji plotai, km ²	Žalioji plotas vienam gyventojui, m ² / 1gyv.
Verkių	56,00	30856	10	42	23,36	7,57
Antakalnio	77,20	39697	8	65	49,90	12,57
Pašilaičių	7,90	25674	28	1	0,09	0,03
Fabijoniškių	5,87	36644	37	17	1,03	0,28
Pilaitės	13,90	15996	12	12	1,72	1,07
Justiniškių	3,00	30958	45	3	0,08	0,03
Viršuliškių	2,60	16250	44	9	0,25	0,15
Šeškinės	4,60	36604	40	16	0,74	0,20
Šnipiškių	3,10	19321	72	0	0,00	0,00
Žirmūnų	5,70	47410	71	5	0,28	0,06
Karoliniškių	3,70	31175	47	33	1,21	0,39
Žvėryno	2,60	12188	63	5	0,14	0,12
Grigiškių	7,00	11617	34	34	2,41	2,08
Lazdynų	9,90	32164	24	48	4,79	1,49
Vilkpėdės	10,80	24749	42	28	3,00	1,21
Naujamiesčio	4,90	27892	55	3	0,13	0,05
Senamiesčio	4,50	26001	60	9	0,42	0,16
Naujosios Vilnios	38,60	32775	18	19	7,20	2,20
Panerių	84,80	8909	12	28	24,15	27,11
Naujininkų	37,60	33457	23	25	9,25	2,77
Rasų	16,30	13054	18	26	4,20	3,21

Dar viena gamtinių išteklių grupė – valstybės ir savivaldybės saugomos teritorijos: regioniniai parkai (Pavilnių, Verkių) ir rezervatai (Kalnų gamtinis), kraštovaizdžio (11), geomorfiniai (6), hidrografiniai (3), botaniniai (2), architektūriniai (1) ir istoriniai (1) draustiniai. Užfiksuoti ir geomorfologiniai bei geologiniai-hidrografiniai gamtos paveldo objektai: atodangos (3), sufozinis cirkas (1), kalva (1) slėnio atragis (1), šaltinis (1). Didžiausia draustinių ir gamtos paveldo objektų koncentracija – rytinėje Vilniaus dalyje. Antakalnio ir Naujosios Vilnios seniūnijų potencialą sudaro 7 gamtiniai objektai, ir yra bendrai dalijamasi Pavilnių regioniniu parku. Visi šie objektai reikšmingi geoekologiniu ir rekreaciniu aspektu.

Vilniuje yra palyginti mažai bendrosios paskirties želdynų, kuriuos sąlygiškai kompensuoja miško parkai (atitinkamai 3,47 proc. ir 77,94 proc.). Didžioji dalis želdynų laikytina stichiško miesto planavimo rezultatu. Dauguma retai apželdintų ir atvirų teritorijų atlieka labiau ne viešųjų erdvių, bet žaliųjų jungčių ar buferinių zonų funkciją tarp gyvenamųjų, pramonės ir infrastruktūros objektų teritorijų. Nuosekliau planuojant ir naudojant šiuos išteklius, nemažai jų galėtų tapti parkais ar skverais. Jie sustiprintų konkretaus rajono kultūrinį bei rekreacinį tapatumą. Vis dėlto, šiame miesto raidos etape svarbiausia kraštovaizdžio formavimo problema reiktų laikyti Vilniaus identitetui lemtingą Neries ir Vilnios slėnių erdvinės vizijos nebuvimą.

Miškai Vilniuje sudaro apie 36 proc. miesto ploto ir 80 proc. visų saugomų teritorijų. Vilniaus teritorijos santykinis miškingumas beveik 5 proc. viršija Lietuvos vidutinį miškingumą.

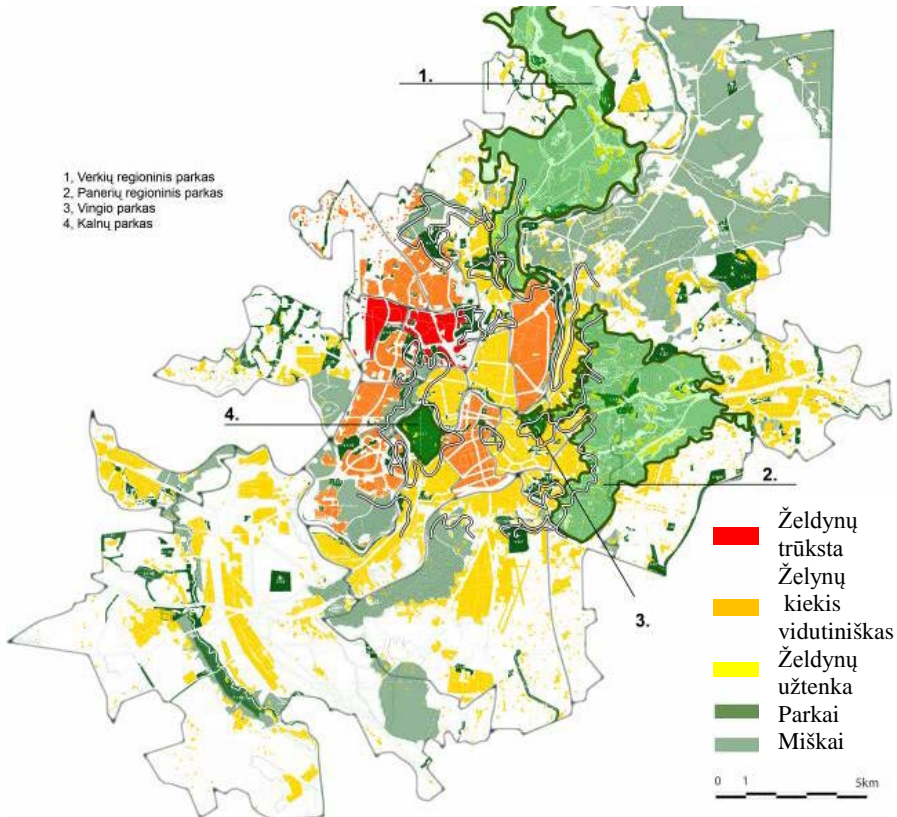
Turtingas gamtinis Neries ir Vilnios slėnių kraštovaizdis neskatino miesto parkų kūrimo (taigi, ir naudojimo) per tradicijų formavimosi istoriją. Poilsui buvo įprasta rinktis Vilnių supančias gamtines teritorijas. Todėl pritaikytų želdynų kiekiu, dydžiu, įrengimo ir priežiūros lygiu Vilnius atsilieka nuo daugelio Europos tvarios plėtros miestų.

Pastaruoju metu dėmesio ir investicijų sulaukė reprezentacinai miesto centro želdynai (Odminių skveras, Savivaldybės aikštė, Moniuškos skveras, Bastėjos ir Misionierių ligoninės šlaitai, pradėtas Kūdrų parkas). Vietiniai gyvenamųjų kvartalų parkai nebuvo kuriami, kadangi nebuvo planavimo normatyvų, nustatančių privalomą želdynų kiekį gyvenamojoje teritorijoje, tad išliko jų išsidėstymo atskiruose rajonuose netolygumai (18 pav.).

Miesto miškams suteiktas valstybinės reikšmės miškų statusas, apsaugantis nuo žemės paskirties keitimo (taigi, ir nuo statybų). Tačiau tokia apsauga dėl prieštaravimų tarp miškų tvarkymo teisinių aktų, reguliuojančių teritorijų priskyrimą miškams, ir teritorijų planavimo įstatymo komplikuoja miesto planavimą. Miesto miškams nesukurta politika (tikslų ir priemonių visuma), numatanti poilsio miškų formavimą ir valdymą. Didžiajai miesto želdynų daliai

nenustatytos tikslios ribos, reglamentai, todėl jie dažnai neapsaugoti nuo netinkamų funkcijų įsibrovimo.

Bendrajame plane iki 2015 metų (Vilniaus... 2009) nužymėtos šešios gamtinio karkaso ir urbanizuotų teritorijų sąveikos zonos Neries ir Vilnios slėniuose, joms nustatyti reglamentai, apibūdinantys tvarkymo tikslus, priemonės ir apribojimus. Priemiestyje nustatytos gamtinės migracijos koridorių įtakos zonos: Vokės, Sudervės upių, Gilužio ež. ir jo intakų, bevardžio Neries intako (Platiniškės – Pasieniai), Nemėžos, Murlės, bevardžio Rudaminos intako (Kirtimai – Kalviškės) slėniai.

18 pav. Pagrindinių miestų parkų pasiskirstymas Vilniaus miesto teritorijoje. I. Urbonaitė

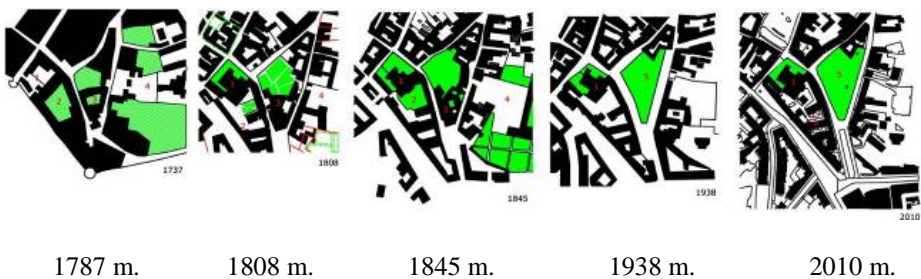
Fig. 18. Main parks in Vilnius. I. Urbonaitė

Plėtra teritorijose, įeinančiose, ar besiribojančiose su gamtinės migracijos koridorių zonomis gali būti planuojama tikrai parengus viso slėnio apsaugos ir

pakrančių panaudojimo poilsui specialųjį planą. Apskritis ir miesto savivaldybė turi inicijuoti specialiųjų planų rengimą priemiesčio upių slėnių atkarpose kaimyninėse savivaldybėse.

2.1.2. Erdvinės-fizinės struktūros rekreacinio potencialo tyrimas

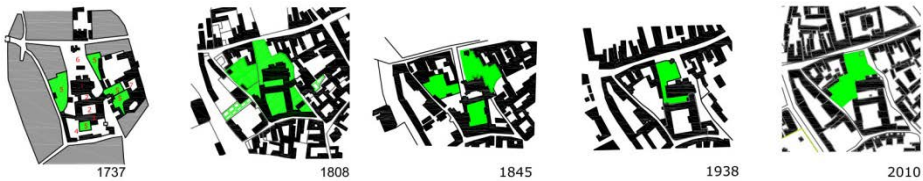
Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų raiškos istorinis pagrindas. XIV–XIX a. savita geografinė ir geopolitinė miesto padėtis nulėmė skirtingą miesto raidą nei daugelio kitų Europos sostinių. Pavyzdžiui, Olandijos, Švedijos, Prancūzijos, Latvijos sostinių specifinė fortifikacijų sistema, įkvėpta itališkojo renesanso „idealiojo miesto“ planų turėjo labai didelę įtaką vėlesnei miestų raidai, mat pagal gynybinius reikalavimus plačiu įtvirtinimų perimetru palikta neužstatyta teritorija vėliau buvo skirtingai panaudota. Pavyzdžiui, Rygos miesto planuotojai XVIII a. plėtros planuose tuščiame 400 metrų pločio žiede numatė anuomet labai novatorišką reguliarią viešųjų erdvių sistemą su aikštėmis, sodais ir želdynais (Bakule, Siksna 2009). Vilniuje dėl gamtinės situacijos tokio tipo fortifikacijų būtinybės nebuvo, miestas vystėsi stichiškai ir giliomis viešųjų erdvių puoselėjimo tradicijomis pasigirti, deja, negali. XVIII a. Lietuvos sostinė buvo nekilmingų aristokratų provincija su didelėmis privačiomis rezidencijomis ir joms priklausančiais sodais bei daržais. Tuo metu Vilniuje vis dar klestėjo savitasis barokas, kurio palikimas – apie 41 įvairių konfesijų šventovių ir 18 vienuolynų (to meto Vilniuje gyventojų buvo tik apie 40 000). Didžioji dalis dabartinio senamiesčio atvirųjų ir žaliųjų erdvių tinklo yra XVIII a. palikimas.

19 pav. Lazdynų Pelėdos skvero istorinė kaita, Vilnius. Natūrinis I. Urbonaitės tyrimas. 1. Visų Šventųjų bažnyčia, 2. Karmelitų vienuolynas, 3. Vyrų vienuolynas, 4. Rusų unitų vyrų vienuolynas, 5. Lazdynų Pelėdos skveras, 6. Ligoninė

Fig. 19. Historical development of Lazdynų Pelėda square, Vilnius. Historical-natural research by I. Urbonaitė

Pavyzdžiui, vienuolynų kompleksų vidinių kiemų želdynai ir poilsio erdvės laikui bėgant tapo atviros visuomenei ir įsiliejo į bendrą Vilniaus miesto viešųjų erdvių struktūrą. Tokią kaitą gerai iliustruoja dabartinio Lazdynų Pelėdos skvero struktūros istorinė kaita (19 pav.), Pranciškonų vienuolyno komplekso fizinės-erdvinės struktūros kaita (20 pav.).

20 pav. Pranciškonų skvero istorinė kaita, Vilnius. Natūrinis-istorinis I. Urbonaitės tyrimas.

Fig. 20. Historical development of Pranciškonai square, Vilnius. Historical-natural research by I. Urbonaitė.

Deja, neužtikrinus funkcinio tęstinumo, nemenka istorinių želdynų dalis išnyko, o likę yra apleisti ir neprižiūrimi (pvz., Benediktinų sodai). Kai kurios pokario metu atsivėrusios miesto urbanistinio audinio virto skverais ir aikštėmis (pvz., K. Sirvydo skveras, Geto Aukų aikštė, Visų Šventųjų skveras), o likusias suskubta užstatyti, be platesnio visuomeninio intereso vertinimo.

Apibendrinant 1918–1940 m. laikotarpį, pažymėtina, kad nors tais laikais Lietuvos Respublikoje vyko žemės, miškų ir kitos reformos, kurių vyksmą reguliavo visa teisės aktų sistema, o augalijos, želdynų tvarkymo ir apsaugos klausimai nebuvo sprendžiami (Prapiestienė, 2012). 1939 m. Aukštiesiems Paneriams buvo suteiktos kurorto teisės (Paneriai... 1987), tačiau šiandien ši teritorija sietina su Antrojo Pasaulinio karo žudynėmis ir veikia kaip memorialinės paskirties muziejus.

1940–1990 m. Vilniuje buvo taikomas patikrintas viešųjų erdvių politinio įprasminimo priemonių kompleksas. Dėl pokario suirutės ir lėšų trūkumo pirmiausiai imtasi keisti simbolinę miesto erdvę bei diegti tuos naujosios valdžios ženklus, kuriems nereikėjo didelių materialinių sąnaudų (Antanavičiūtė 2009). Naujų miesto plėtros principų kūrimas ir diegimas, svarbiausių administracijos įstaigų perkėlimas į naują centrą bei tradicinių susirinkimo vietų pakeitimas reorganizavo miesto gyvenimą. Išvardytas Vilniaus viešųjų erdvių sovietinimo priemonių kompleksas davė rezultatų – miestas įgijo sovietinės sostinės bruožų. Pertvarkant Vilnių, buvo imtasi kompleksinių priemonių: rengiamas sovietinio Vilniaus generalinis planas, kuriamas naujas miesto centras, atidengiami nauji paminklai, naikinami senieji, statomi

atvežtinės stilistikos reprezentaciniai pastatai, kuriamos naujos (ideologizuotos) kultūrinės rekreacijos funkcijos (pvz.: LTSR istorinis revoliucinis muziejus, Lietuvių literatūros muziejus, Puškino muziejus Markučiuose, Valstybinis Vilniaus dailės muziejus ir kt.), naikinamos kapinės ir vietoje jų įrengiami skverai (pvz., Reformatų skveras, Profsąjungų rūmų parkas), istoriniai parkai transformuojami į atrakcioninius ir pramoginius (pvz., Sereikiškių parkas – tuometinis Jaunimo sodas; Vingio parkas, kuriame pastatyta estrada, veikė atrakcionai; Kalnų parkas, kuriame įkurtas vasaros amfiteatras transformuojant istorinį gamtos paveldą).

Įkurdinus valstybines institucijas naujajame miesto centre ir pakeitus pastatų paskirtį, reorganizuoti miestiečių judėjimo maršrutai. 1948 m. pradėtos uždarinėti Vilniaus bažnyčios buvo atiduodamos sporto klubams ir kitoms įstaigoms (pvz., Šv. Kazimiero bažnyčia ir Vizitiečių vienuolynas – sporto bendrijos „Žalgiris“ klubui ir salei; Šv. Trejybės bažnyčia – sporto bendrijos „Spartakas“ klubui ir salei; Misionierių bažnyčia – miesto liaudies švietimo skyriaus sporto salei; Šv. Kryžiaus bažnyčia – Vilniaus kraštotyros muziejui; bažnyčia Gerosios vilties g. – Valstybiniam dramos teatrui; 1949 m. uždaryta ir Vilniaus katedra (Antanavičiūtė 2009)). Vilniečių gyvenimą keitė nauji renginiai – minėjimai, mitingai, demonstracijos – ir naujos tradicinių renginių vietos (pvz., 1948 m. pavasarinė mugė (Kaziuko mugės pakaitalas) perkelta iš miesto centro į Kalvarijų turgavietę). Netgi priimtas sprendimas radiofikuoti miesto parkus, sodus ir aikštes.

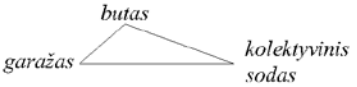
1975 m. duomenimis, Vilniuje vienam gyventojui vidutiniškai teko 170 m² žaliojo ploto, 1979 m. – 187 m². Tikriausiai šis didėjimas susijęs su tuo, kad 1979 m. duomenyse nurodoma nauja žaliųjų plotų kategorija – naujų gyvenamųjų kvartalų želdynai, kurie buvo želdinami gana sparčiai. Vilniuje naujuosiuose rajonuose 1979–1983 m. buvo apželdinta 753 ha žemės.

Taigi, apibendrinant reikia pasakyti, kad vyko stipri rekreacinių funkcijų ir jų erdvinės raiškos transformacija (21 pav.), kuri turėjo įtakos žmonių gyvensenai, tarpusavio santykių kūrimui, miestiška poilsio kultūrai formuotis. Autorė sutinka su Samalavičiaus perteiktomis Camillo Sitte'ės išvalgomis, kuriose akcentuojama, kad modernusis planavimas paradoksaliai atsigręžė prieš viešąsias erdves, beatodairiškais taisyklingumo, tvarkos ir utilitarizmo reikalavimais deformuodamas jų prasmę ir esmę (Samalavičius 2011).

Kai kuriuose industrinės statybos gyvenamuosiuose rajonuose atpažįstama Lietuvos sovietinių metų projektuotojų iš komandiruočių atsivežta skandinaviškoji patirtis – bandymas landšafto dizaino sprendiniais, modernaus viešojo meno integravimo pavyzdžiais spręsti mikrorajonų monotoniškumo problemą (pvz., Žirmūnai, Lazdynai (Vilnius... 2011)). Sovietinė ideologija ypač ryškiai atsispindėjo masinės statybos gyvenamuosiuose rajonuose, kur sąmoningai vengta uždarų kiemų erdvių, kurios galėjo priminti tam tikrus

privačios erdvės, privataus gyvenimo atributus. Eliminavus tradiciniam miestui būdingas erdvines sąveikas, išsikreipė ir žmonių gyvenamos, laisvalaikio būdai.

Nuo 1997 m. trečdaliu padidėjo parkų, skverų, gatvių želdinių ir kapinių priežiūros finansavimas, tačiau daugiau nei 40 proc. sumažėjo lėšos, skiriamos miškų priežiūrai. Paskutinį šimtmetį Vilniaus miesto struktūra buvo vystoma nuosekliai planuojant miestą (sovietmečiu miesto generaliniai planai parengti 1953, 1967, 1981 metais, pirmasis bendrasis planas po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo – 1998 m.)

	tradicinės rekreacinių funkcijų erdvės	sovietmečio rekreacinių erdvių transformacijos
viešo poilsio erdvė	sakralios (dvasinės, kultūrinės rekreacijos) funkcijos	→ sporto ir pramoginės kultūros funkcijos
	žaliosios istorinio paveldo (kultūrinės rekreacijos) funkcijos	→ pramogų (atrakcionų parkų) funkcijos
	tradicinės laisvalaikio, susibūrimų vietos (su istorinės atminties, tapatumo ženklais)	→ ideologizuotos naujos viešosios erdvės
	tradicinės laikinosios rekreacijos funkcijos	→ ideologizuotos <i>paradinės</i> funkcijos
privataus poilsio erdvė	būstas su privačiu kiemu, sodu	masinės statybos daugiabučiai su bendrais kiemais
	gatvės, kvartalo erdvė	→ miesto erdvė <div style="text-align: center;"> <p>garažas — butas — kolektyvinis sodas</p> </div>
	gatvės bendruomenė	→ miesto rajono (ne)bendruomenė (atvykėliai) su lokaliu aptamavimo centru, kuriame yra ir laisvalaikio funkcijos

21 pav. Sovietinių metų miesto rekreacinių funkcijų erdvių transformacija.
I. Urbonaitė

Fig. 21. Spatial transformations of urban recreational functions during the Soviet times. I. Urbonaitė

Bendrojo plano iki 2005 m, rengimas truko net septynerius metus (1992–1998 m.). Šis planas atspindėjo sudėtingus pereinamojo laikotarpio uždavinius, nuolat kintančią situaciją ir naujas miesto plėtros kryptis (Šiaurė – Pietūs), atitinkančias miesto teritorinį potencialą, ūkio galimybes. Naujoms sąlygoms kūrybingai pritaikyti ankstesnių planų sprendiniai. Pirmąkart miesto planavimo istorijoje darni plėtra įvardyta siekiamu tikslu. Lietuvos Respublikos Seimo

patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2003), įrodo darnaus vystymosi koncepcijos įteisinimą. Tačiau teritorijų planavimo įstatyme apie tvarią plėtrą tiesiogiai nekalbama, nėra ir tokio planavimo metodikos, indikatorių. Kaip rodo atlikti Vilniaus miesto investicijų tyrimai, valstybė, o ir savivaldybės, deklaruodamos tvarią plėtrą, realiai neturi pakankamai išteklių. Lietuva neturi tvarios teritorijų plėtros matavimo indikatorių, todėl neaišku, kiek įgyvendinant bendrąjį planą iki 2005 metų Vilniaus miesto urbanistinės struktūros įgavo tvarios plėtros požymių (Vilniaus... 2009).

Viešųjų erdvių tinklo rekreacinis potencialas. Vilniaus miesto viešųjų erdvių tinklą sudaro 12 aikščių, 71 skveras, 8 parkai, 19 regyklų. Nustatyti 34 rekreaciniai kompleksai (žr. priedą D). Daugiausia aikščių įrengta Senamiesčio (5) ir Naujamiesčio (3) seniūnijose. Antakalnyje, Naujoje Vilnioje, Šnipiškėse ir Viršuliškėse užfiksuota po vieną aikštę. Likusios penkiolika seniūnijų neturi nei vieno viešosios erdvės branduolio. Pagrindinė skverų vieta – tos pačios Senamiesčio (31) ir Naujamiesčio (19) seniūnijos. Daugiausia parkų prieinama Senamiesčio (4) bei Antakalnio (3) gyventojams, Fabijoniškėse, Karoliniškėse, Rasose, Viršuliškėse yra po 2 parkus (kai kuriuos parkus dalijasi keletas seniūnijų). Krantinės tipo viešąsias erdves turi šešios seniūnijos (Antakalnio, Naujamiesčio, Senamiesčio, Šnipiškių, Žirmūnų, Žvėryno). Bendras jų ilgis sudaro beveik 11 km. Pagrindinis jų potencialas – sovietiniais metais išbetonuotos Nerios krantinės ir atviros, nesuformuotos erdvės. Įrengtų maudyklų taip pat aptinkama tik keliose seniūnijose: Antakalnyje (3), Pilaitėje, Verkiuose ir Žirmūnuose – po vieną.

Mieste, kuriame gausu vandens telkinių – upės ir ežerai užima 7,2 km² – trūksta įrengtų pliažų. Jų aptinkama tik keliose seniūnijose: Antakalnyje (3), o Pilaitėje, Verkiuose ir Žirmūnuose – po vieną.

9 lentelė. Vilniaus Senamiesčiui ir jo prieigoms būdinga rekreacinių funkcijų erdvinės raiškos įvairovė. I. Urbonaitė

Table 9. Characteristic spacial expression of recreational functions in Vilnius old town. I. Urbonaitė

Erdvės tipas	Sąvoka	Rekreacinių funkcijų raiška
Skveras	Viešas dekoratyvinis sodelis, poilsio paskirties visuomeninė erdvė	Apželdinta teritorija, dažnai įprasminta paminklais ar skulptūromis. Senamiestyje susiformavę vietoje nutrupėjusių istorinės urbanistinės struktūros ar buvusių kapinių. Veikia gana pasyviai (dėl oficialios memorialinės paskirties), tačiau netrūksta spontaniškos rekreacinės veiklos (veikia kaip vaikų žaidimų erdvė, susitikimų, pasimatymų vieta, pietų petraukos vieta ir pan.)

9 lentelės tęsinys

Continuation of Table 9

Aikštė	Neužstatyta miesto ar kitos gyvenvietės teritorija, gatvių ar kelių tinklo dalis	Centrinėje miesto dalyje vyrauja įvairaus tipo aikštės: visuomeninės (pvz., Rotušės aikštė); memorialinės (pvz., Lukiškių aikštė); komercinės (pvz., Europos aikštė); reprezentacinės (pvz., Daukanto aikštė) paskirties.
Amfiteatras	Reljefinis statinys su scena ir kylančiomis žiūrovų sėdynėmis	Masinių renginių, festivalių vieta (pvz., Kalnų parkas)
Atviri sporto aikštynai	Specializuotos sportinės erdvės, dažniausiai standartizuotų matmenų, su specifine danga	Stadionai (pvz., Vėtros stadionas), teniso kortai (pvz., Sereikiškių parko prieigose), krepšinio ir tinklinio aikštelės, lauko treniruoklių aikštelės
Visuomeninio komplekso kiemas	Visuomeninės paskirties pastatų vidinio kiemo erdvė, skirta viešam naudojimui ir prieinama visiems	Erdvė dažnai naudojama įvairiems renginiams, poilsiui, susitikimams (pvz.: Vilniaus universiteto kiemų ansamblis, Nacionalinės galerijos kiemas, Mokytojų namų kiemelis)
Kiemas	Uždaro perimetro (privati) erdvė, dažniausiai apsupta (privatų) gyvenamosios paskirties pastatų	Privačiam ar pusiau privačiam poilsiui skirta, dažniausiai apželdinta, teritorija, priklausanti ją supantiems namams, naudojama vaikų žaidimų erdvei, ramiam gyventojų poilsiui
Gatvė	Jungiamasis, tranzitinis miesto infrastruktūros erdvinis elementas su važiuojamąja kelio dalimi	Rekreacinės galimybės gatvės erdvėje priklauso nuo jos sudedamųjų dalių tarpusavio organizacijos bei santykio: pėsčiųjų šaligatvio dalis, dviračių važiuojamoji dalis, apsauginė želdinių juosta, gatvės perimetrą formuojančių pastatų fasadai, automobilių stovėjimo juosta, viešojo transporto stotelės. Šaligatviai naudojami sportinei rekreacijai (pvz., bėgioti, aktyviai vaikščioti, dviračių takai – aktyviam poilsiui), tad ji turi būti saugiai įrengta, pageidautina, jog nuo važiuojamosios dalies ją skirtų želdinių juosta. Gatvės erdvę formuojančių fasadų estetinė kokybė bei tų pastatų funkcinė įvairovė lemia turistinę, pažintinę rekreacijos trauką.

9 lentelės tęsinys

Continuation of Table 9

Pasažas	Perėjimo erdvė tarp pastatų, skirta pėstiesiems (ir dviratininkams)	Pasažo perimetrą formuojančių pastatų jėgimo fasadai orientuoti į jo erdvę. Dažnai pasaže įrengiamos kavinės, vyksta gatvės artistų bei muzikantų pasirodymai. Pasažo erdvė negausiai apželdinama, įrengiama suolų ir fontanų. Tai viešam poilsiui skirta erdvė. Nors pačiame pasaže rekreacinių funkcijų įvairovė yra gan apribota, erdvė veikia kaip tranzitinė, aktyvaus judėjimo traktas (pvz., Vokiečių g.)
Krantinė	Vandens telkinio kranto juosta, skirta viešam poilsiui. C. Maughtin'o terminas – krantinės tipo visuomeninės erdvės	Vilniaus atveju centrinėje miesto dalyje dominuoja upės krantinės: <i>kietojo kranto</i> – įrengtos naudojant konstrukcijas (būdinga Neriai centrinėje miesto dalyje) ir <i>minkštojo kranto</i> – nesuformuotos gamtinės arba paplūdimiui skirtos erdvės (būdinga Vilnelei), nors Vilniaus upių krantinės veikia kaip <i>atsuktos nugaros krantinės</i> , kai miestas yra nususkęs nuo vandens – C. Maughtin'o terminologija (Grunskis, Nekrošius 2004)). Pagal galimybes reiškiasi įvairios vandens rekreacijos formos, veikia priepilaukos, pasivaikščiavimo ir dviračių takai. Nors iki galo nesuformuotos, centrinėje miesto dalyje upių pakrantės veikia kaip daugiafunkcės rekreacinės erdvės, ypač sėkmingai veikia Neries krantinės ir pievos (ties Baltuoju tiltu) simbiozė, naudojama išskyloms, vėjo sportui ir pan.
Parkas	Prižiūrimas natūralus arba ugdomas medžių ir krūmų želdynas poilsiui, pramogai ar gamtos apsaugai. Tai gali būti miško parkas, nacionalinis parkas, kraštovaizdžio parkas, kultūros ir poilsio parkas, miesto parkas ir pan.	Parkuose reiškiasi praktiškai visos įmanomos rekreacinės funkcijos, priklausomai nuo oro, gamtinių, erdvinės struktūros sąlygų. Tai viena universaliausių rekreacinių terpių, ir kuo joje reiškiasi daugiau rekreacinių funkcijų, tuo parkas yra patrauklesnis ir lankomesnis.

9 lentelės tęsinys

Continuation of Table 9

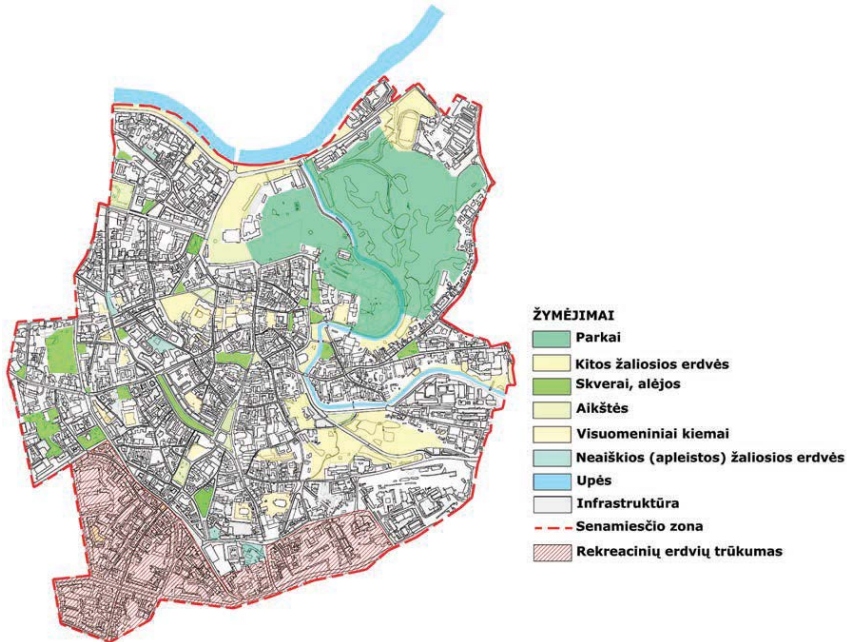
Sodas	Kultūriniais augalais ir vaismedžiais apsodinta žalioji erdvė, skirta poilsiui, turinti pažintinę, kultūrinę, ekonominę reikšmę.	Centrinėje miesto dalyje esantys sodai turi istorinę, kultūrinę reikšmę, veikia kaip pažintinės rekreacijos objektai. Skirta ramiam poilsiui, kontempliatyviai veiklai. Apskritai miesto sodai (daržai) veikia kaip bendravimo, kolektyvinio poilsio išraiška, kartais turinti netgi verslinę prasmę.
Kampas	Erdvė ties gatvių sankryža, suformuota iš kelių pastatų, sujungtų kampu	Kartais apželdinta, poilsiui įrengta nedidelė erdvė, naudojama spontaniškai poilsio veiklai (pvz.: sėdėjimas, skaitymas, laukimas)
Terasa	Reljefo elementas horizontaliu paviršiumi arba horizontali pastato platforma, priklausanti pastatui ar pastatų grupei (gali būti tiek ant žemės, tiek ant stogo)	Veikia kaip apžvalgos taškai, turistų traukos objektai, šiltuoju sezonu dažnai veikia kavinės, kartais vyksta koncertiniai pasirodymai

Plačiau tiriamas Vilniaus miesto senamiestis, kurio turtinga rekreacinių funkcijų raiška lyginama su kitomis miesto gyvenamosiomis teritorijomis. Sudaryta Vilniaus Senamiesčio ir jo prieigoms būdinga rekreacinių funkcijų erdvinės įvairovės klasifikacija (9 lentelė) stipriai disonuoja su miesto periferinės dalies erdvine išraiška.

Vilniaus senamiestyje ir jo prieigose įsigalėjusi didžiausia kultūrinės rekreacijos funkcijų koncentracija: vyrauja kultūrinės, pramoginės ir pažintinės rekreacinės funkcijos (maldos namai, muziejai, teatrai, koncertų salės, SPA centrai, jogos namai, galerijos, šokių klubai, nedideli skverai bei aikštės, istoriniai parkai, ir kt.), čia koncentruojasi bendramiestinio lygmens kultūriniai objektai. (žr. priedą D). Ši rekreacinių funkcijų santalka apima Senamiestį, dalį Naujamiesčio ir „perlipa“ į dešinįjį Neries krantą – dalį Šnipiškių teritorijos.

Kuo didesnė koncentracija, tuo didesnis ir prasmingesnis tampa rekreacinės infrastruktūros poreikis, nes tokios rekreacinių funkcijų santalkos pritraukia

žymiai didesnius lankytojų srautus, kurių dinamika labiau išreikšta ir tolygesnė nei pavienių rekreacinių objektų. Svarbiausios rekreacinėje santalkoje yra viešosios erdvės, ir kuo jos labiau įgauna rekreacinių bruožų (turinio ir estetine prasme), tuo vientisesnė tampa rekreacinė terpė, jungianti įvairaus pobūdžio rekreacines funkcijas.

22 pav. Vilniaus senamiesčio erdvinė rekreacinių funkcijų raiška.
I. Urbonaitė.

Fig. 22. Expression of recreational public spaces in Vilnius old town.
I. Urbonaitė

Ši rekreacinė terpė veikia miesto urbanistinėje struktūroje kaip magnetas, turint omenyje bendrą Senamiesčio unikalumą (UNESCO vertybės statusas), jo istorinį bei kultūrinį paveldą, gamtinę ir urbanistinę morfostruktūrą.

Miesto istorinio branduolio rekreacinė terpė lemia šios miesto dalies gyvybingumą, gyventojų poreikių tenkinimą, kartu mažina riziką tapti muziejumi po atviru dangumi. Senamiesčiui būdinga įvairaus mastelio rekreacinių funkcijų raiška. Vis dėlto, turint omenyje tankų Senamiesčio užstatymą, reikėtų atkreipti dėmesį į efektyvesnio viešųjų erdvių panaudojimo perspektyvą. Viena svarbiausių tvarios miesto rekreacinės sistemos sąlygų yra aplinkos švarumas ir tinkamumas rekreacinei veiklai. Kaip žinia, Vilniaus Senamiestis yra dauboje ir išskyla oro užterštumo rizika – vadinamasis kanjono

efektas, kai transporto išmetamosios dujos „atsitrenkia“ į tankų užstatymą ir dėl to sunkiau sklaidosi. Dėl šios priežasties labai svarbu kiek įmanoma labiau mažinti automobilių srautus, atkurti istorinius želdynus, įrenginėti vertikalias žaliąsias sienas, pėsčiųjų ir dviratininkų alėjas. Senamiestyje trūksta saulės, todėl atviros viešosios erdvės svarbios ir insoliaciniu aspektu – svarbu sudaryti sąlygas miestiečiams mėgautis saulės atokaita. Neabejotinai vienas iš didžiausių posesinio užstatymo potencialų – privatūs ir pusiau privatūs kiemai, kurie galėtų būti geriau išnaudojami lokaliems gyventojų rekreaciniams poreikiams.

Dauguma Senamiesčio ir centro skverų yra memorialiniai arba nefunkcionalūs, nors jie galėtų tapti aktyviomis ir gyvybingomis poilsio erdvėmis (22 pav). Palyginti su bendra padėtimi mieste, centrinėje miesto dalyje vaikų žaidimų aikštelių itin trūksta, nors čia dažnai laiką leidžia ne tik vietinių gyventojų vaikai, bet ir viso miesto jaunoji karta (žr. B priedą). Ne visi Senamiesčio rekreacinės terpės komponentai lengvai pastebimi – daugelis rekreacinių funkcijų yra labai smulkios ir susimaišiusios su kitomis funkcijomis, laiko tvarumo prasme yra nestabilios, nes jos yra būdingos nuomojamoms patalpoms, todėl funkcinė kaita vyksta gana intensyviai. Dauguma poilsui ir laisvalaikui skirtų paslaugų orientuotos į turistus, yra mokamos. Nemaža dalis paslaugų yra privačios nuosavybės: SPA centrų, masažo, gydomosios terapijos paslaugos yra integruotos viešbučių kompleksuose ir dažniausiai prieinamos tik ten apsistojusiesiems asmenims.

Periferinėje miesto dalyje ir priemiesčio teritorijoje, kur vyrauja gyvenamoji funkcija, įrengtų rekreacijai skirtų viešųjų erdvių stygius ypač juntamas. Vilniaus miesto seniūnijų gyvenamosiose teritorijose vienareikšmiškai vyrauja sportinės rekreacijos funkcijos. Urbanistinė erdvė sovietiniais metais buvo konstruojama laikantis griežtų tipizuotų normų bei sprendinių, taikantis ne prie vietos charakterio, bet prie technologinio statybos proceso. Kasdienio aptarnavimo centrai bei visuomeninės funkcijos ir jų rekreaciniai priklausiniai (stadionai, sporto aikštynai, žaidimų aikštelės) gyvenamuosiuose rajonuose buvo dėstomi nustatytais spinduliais ir yra gana tolygiai pasiskirstę šiose teritorijose. Šiandien didžioji jų dalis – apgailėtinos fizinės būklės; stadionai ir sporto aikštynai virtę dykromis. Tačiau įdomu tai, jog didžioji dalis sportines rekreacines paslaugas teikiančių institucijų masinės statybos rajonuose veikia mokyklose bei darželiuose, o likusios – buvusiuose pramoniniuose pastatuose (pvz., buvusiuose industriniuose pastatuose „Sigma“, „Vilma“, „Spaustuvė“, „Taksi parkas“ ir pan.) arba prekybos centrų kompleksuose. Turint omenyje, jog sovietiniais metais daug kur gyvenamoji ir industrinė zonos buvo gretinamos (pvz., Vilniuje: Žirmūnai, dalis Naujamiesčio, Naujininkai), o autorės 2011 – 2012 m. atliktos Vilniaus gyventojų apklausos (n = 500) duomenys parodė didelį rekreacinių funkcijų stygių šalia namų (51 proc. respondentų atsakė, jog labiausiai poilsio erdvių trūksta šalia namų; 14 proc. – prie darbo/ mokyklos, 24

proc. – miesto centre, šalia miesto – 11 proc.) (žr. B priedą), buvusių pramoninių teritorijų struktūrinį potencialą būtų galima išnaudoti miesto rekreacinės sistemos tolygumui užtikrinti. Žinoma, tam pirmiausia reiktų konvertuoti industrinę infrastruktūrą į visuomeninės paskirties rekreacinę aplinką, suteikti jai rekreacinės architektūros bruožų. Anksčiau pateikti pramoninių teritorijų konversijos taikant rekreacines funkcijas pavyzdžiai (žr. 1 skyrių; Urbonaitė 2012) galėtų tapti atramine metodika keičiant apleisto industrializacijos paveldo veidą.

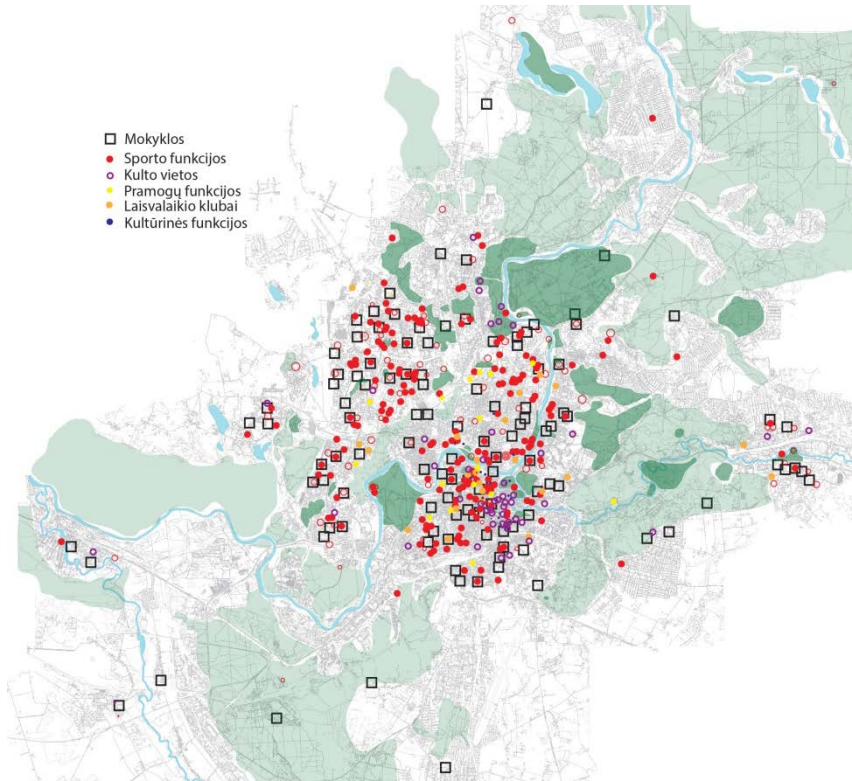
Pagal autorės atliktą tyrimą didžiausias vaikų žaidimų aikštelių stygius užfiksuotas Rasų ir Senamiesčio seniūnijose, kur viena aikštele naudojasi apie 500 vaikų, neįvertinant to, jog Senamiestyje epizodiškai laiką leidžia viso miesto vaikai. Taip pat didelis vaikų žaidimų aikštelių trūkumas užfiksuotas Antakalnio (1 aikštelė 367 vaikams; kitaip – 1/367), Žvėryno (1/339), Justiniškių (1/344), Fabijoniškių (1/300), Lazdynų (1/287), Naujininkų (1/268), Verkių (1/263) seniūnijose. Tolygiausiai šio rekreacinių funkcijų potipio potencialas yra pasiskirstęs Grigiškėse (1/58), Žirmūnuose (1/62) bei Vilkpėdėje (1/94). Vidutiniškai 200 vaikų dalijasi viena žaidimų aikštele, o tai yra 6 kartus daugiau nei rekomenduojama vyraujanti praktika (žr. B priedą).

Gyvenamosiose miestų teritorijose didelį rekreacinį potencialą turi sovietmečiu projektuotų sporto stadionų tinklas, kurio gana tolygus pasiskirstymas miesto urbanistinėje struktūroje gali užtikrinti lokalų rekreacinį poreikį. Deja, šiuo metu dauguma stadionų yra apleisti ir nenaudojami, tačiau, įgyvendinus šių rekreacinių objektų gaivinimo programą (įdiegiant ir papildant naujomis rekreacinėmis funkcijomis), būtų galima užpildyti kol kas fragmentišką rekreacinę miesto sistemą.

Užfiksuota 224 sporto objektų, 35 laisvalaikio ir pramogų objektai, 10 poilsio centrų ir kompleksų, 45 kultūros įstaigos ir užklausinės veiklos kolektyvai (žr. B priedą).

Tiriant rekreacinių funkcijų raišką, pastebėta skirtinga paskirčių įvairovė bei jų veikimo lygmuo. Rekreaciniai centrai nuo pavienių rekreacinių funkcijų skiriasi paslaugų įvairove, dydžiu bei aptarnavimo mastu. Vilniaus mieste praktiškai visi rekreaciniai centrai veikia bendruoju miesto, o kai kurie – ir nacionaliniu lygmeniu (23 pav.). Mieste yra susiformavęs gana įdomus rekreacinių centrų tinklas: didžiausi rekreaciniai centrai bei kompleksai išsidėstę vienoje ašyje, palei intensyvią Ozo gatvę. Paradoksalu, bet visi šie centrai yra savotiškoje visuomeninės paskirties „saloje“, apribotoje intensyvaus eismo gatvių, pramoninių teritorijų, sodybinio užstatymo bloku. Šis visuomeninės rekreacinės paskirties ruožas savo masteliu stipriai disonuoja su aplinkinėmis teritorijomis bei vertinga geomorfine Šeškinės šlaitų ir Ozo gatvės struktūra. Vis dėlto, ši rekreacinių centrų ašis tampa dominuojančiai miesto urbanistinėje struktūroje, nepaisant to, jog trūksta šiuos centrus jungiančios rekreacinės terpės,

aiškiai išreikštų aktyvaus judėjimo traktų, jungiančių gyvenamąsias teritorijas su minėtais centrais. Vartotojiškos kultūros pramogos bei renginių vietos absorbuoja didžiuosius žmonių srautus, veikdamos kaip savotiškas filtras, ir tik nedidelė dalis žmonių „prasiskverbia“ į centre esančią įvairialypę polifunkcė kultūrinę terpę.

23 pav. Mokyklų ir įvairių rekreacinių funkcijų pasiskirstymas
Vilniaus mieste. I. Urbonaitė

Fig. 23. Dispersion of schools and various recreational functions in
Vilnius city. I. Urbonaitė

Visuomeninių prekybos centrų ir mokymo įstaigų tinklas labai aktyviai veikia rekreacinėje miesto sistemoje, nes yra tendencingai naudojamas ir rekreacinei veiklai (23 pav.). Vis dėlto, laisvalaikio erdvių stygius miegamuosiuose rajonuose yra itin jaučiamas, nes minėtos ugdymo įstaigos nėra pajėgios priimti visų norinčių, be to, kyla tam tikros socialinės įtampos, o vaikų poilsui bei laisvalaikio veikloms taip pat psichologiniu atžvilgiu vertingiau yra pakeisti įprastą kasdienę aplinką. Tvarios rekreacinės sistemos atžvilgiu toks

efekyvus erdvės ir sportinės infrastruktūros dalijimasis yra sveikintinas ir skatinamas įvairiose šalyse.

Vertinant Vilniaus miesto stadionų pasiskirstymą, matyti, kad didžioji dauguma jų yra švietimo įstaigų priklausiniai. Tokį pasiskirstymą lėmė XX a. plėtota fizinio lavinimo skatinimo mokyklose politika. Šiandien dauguma šių stadionų yra nusidėvėję ir nenaudojami. Priklausydami mokyklų teritorijoms, šie objektai yra priklausomi nuo švietimo srities finansavimo.

Apibendrinant pasakytina kad, Vilniaus miesto viešųjų erdvių humanizavimo klausimas yra neabejotinai aktualus. Ypač problemiškos dauguma miesto gyvenamųjų rajonų teritorijų: lokaliu lygmeniu trūksta įrengtų priklausomųjų rekreacinių želdynų bei poilsio, žaidimų aikštelių, miesto rajonų miško parkai apleisti, nesutvarkytos prieigos. Bendrieji miesto rekreaciniai centrai išdėstyti netolygiai ir stokoja funkcinės įvairovės. Nors daugeliui miesto rekreacinių erdvių būdingas gamtiškumas bei vaizdingumas, vis dėlto saugumo, socialumo, tapatumo ir nuoseklios, charakteringos erdvėkaitos bruožų trūksta.

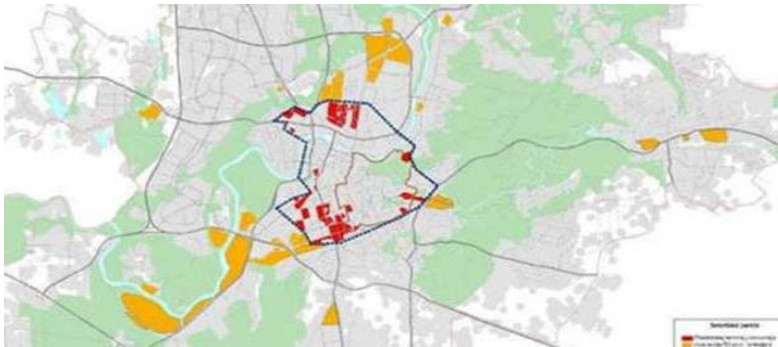
Vilniaus konvertuojamų pramoninių teritorijų rekreacinis potencialas. Lietuvos teritorijos tuštėjimą veikiantis sunkmetis sudaro sunkumų atgaivinti net ir lokalaus mastelio objektus bei teritorijas. Kita vertus, iš ekonominių paskatų, pastaruoju metu vėl intensyviai bandoma atgaivinti dvimiesčio (Vilnius – Kaunas) idėją, nors abu miestai turi pakankamai resursų tankėti savo vidinėje struktūroje. Vilniaus miesto bendrojo plano iki 2015 metų sprendiniai būtent ir pabrėžia tokią plėtrą kaip prioritetingą miesto raidą, taikant teritorijų konversijas (Vilniaus... 2009). Numatytas bendras konvertuojamų pramoninių teritorijų plotas yra 614 ha (pav. 24). Deja, dokumente nėra atskiros dalies, aprašančios reikalavimus, keliamus konversijai, – jie yra integruoti į bendrojo plano sprendinius (Leitanaitė 2007).

Po Antrojo pasaulinio karo, dėl beveik du dešimtmečius trukusios Lenkijos okupacijos, Vilnius buvo menkai ekonomiškai išsivystęs, stambesnių pramonės įmonių jame buvo nedaug. Pagal pirmojo pokario penkmečio planus, Vilnius turėjo tapti didžiausiu Lietuvos pramonės centru, ir tuo tikslu mieste įkurtos didelės įvairaus profilio gamyklos. Tokia intensyvi pramonės plėtra per trumpą laiką stipriai pakeitė miesto urbanistinį audinį, dideli pramoniniai kompleksai įsiterpė jautriose gamtinėse aplinkose, nemaža dalis koncentravosi prie Neries ir Vilnelės upių. Vėliau pakitusios politinės ir ekonominės sąlygos lėmė pramonės traukimąsi iš miesto palikdamos po savęs didžiulius kompleksus-vaiduoklius bei stipriai užterštą aplinką.

Viena iš pavyzdžių – Paplaujos ir Paupio gatvėje esanti buvusių pramonės įmonių užteršta teritorija. Tai įmonių AB „Skaiteks“, „Vilniaus kailiai“, UAB „Audėjas“ ir UAB „Markučiai“ teritorijos, kurių konversija numatyta miesto plėtros planuose ir įtraukta į 2010–2020 metų Vilniaus miesto savivaldybės strateginiame plane įgyvendinamų uždavinių sąrašą, ribas, o bendroju planu

(iki 2015 m.) teritorijoje esanti paupio zona skirta įvairiai rekreacinei veiklai. Plėtojant šią teritoriją tvariaisios raidos principais, reikėtų taikyti ilgalaikių priemonių kompleksą (25 pav.), būtina užtikrinti įvairių disciplinų specialistų įtraukimą į teritorijos gaivinimo procesą.

Dar viena didelė konvertuojama teritorija – Vingio parko kaimynystėje esanti dykra. Ankstesnių ketinimų ten kurti dar vieną prekybos centrą buvo atsisakyta dėl visuomeninio pasipriešinimo ir ekonominių trikdžių. Verta šią susidariusią situaciją išnaudoti gilesnei teritorijos analizei pritaikant tvarios raidos principus.

24 pav. Numatytos konvertuoti teritorijos. Ištrauka iš Vilniaus miesto BP iki 2015 m.

Fig. 24. Territories for conversion. Extract from Vilnius city General Plan till 2015.

25 pav. Paplaujos ir Markučių teritorijos konversijos rekreacinių erdvių tvarkymo pasiūlymas. I. Urbonaitė

Fig. 25. Conversion proposal for Paplauja and Markučiai territory, scheme of recreational areas. I. Urbonaitė

2.1.3. Vilniaus rekreacinių ryšių tyrimas

Vilniui, kaip ir daugumai urbanistinių struktūrų, būdinga tai, jog miesto centrinėje dalyje telkiasi kultūrinės rekreacijos išteklių, o gamtiniai elementai telkiasi periferijoje, užtikrindami ekologinį balansą. Dėl šios priežasties, reikėtų atkreipti dėmesį ne tik į išorius ryšius su šalies rekreacine sistema, bet ir į rekreacinius ryšius – aktyvaus judėjimo, poilsio traktus kaip į potencialias senamiesčio ir užmiesčio ar regiono erdvines jungtis. Gyventojų mobilumo prasme rekreacija skirstytina į kelias sistemines dalis (Urbanistika... 2013):

- rekreacija namų aplinkoje (fizinio mobilumo atstumas ne didesnis kaip 200 m);
- rekreacija mieste (fizinis mobilumas pėsčiomis ir transporto priemonėmis);
- rekreacija užmiestyje (tarp miestų, tarp miestų ir kaimų, tarp kaimų ir miestų; tarp kaimų).

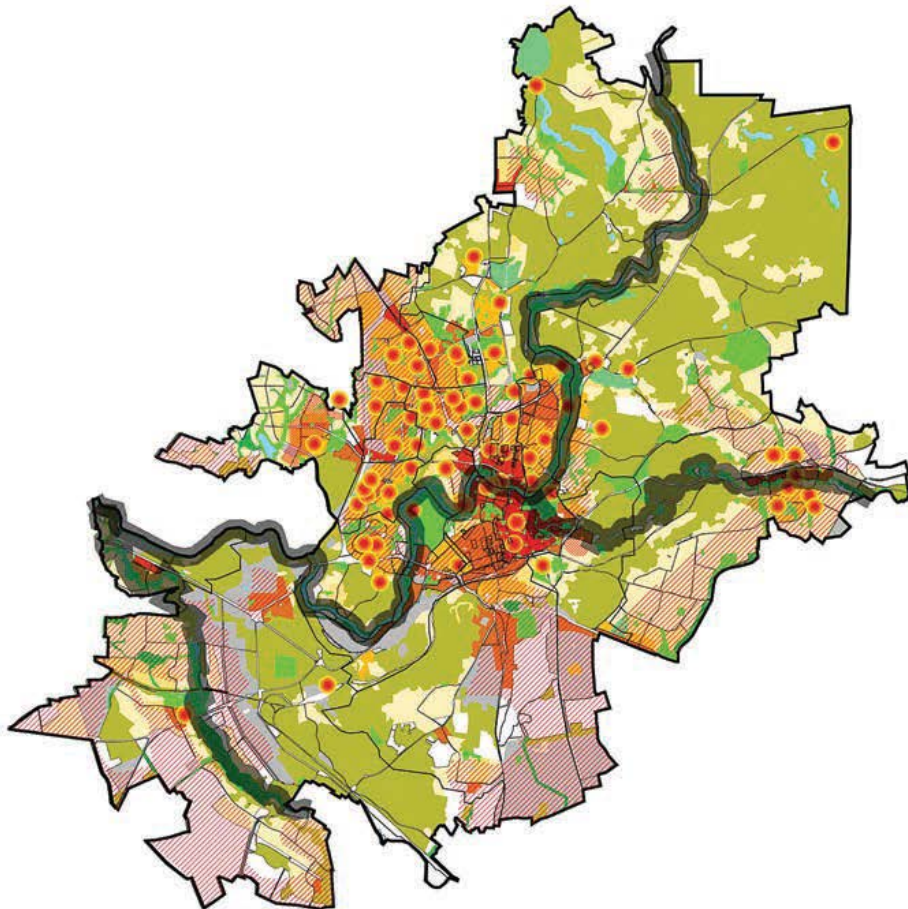
Kai kuriose Vilniaus dalyse rekreacinių želdynų pasiekiamumas nėra užtikrintas. Tolygumą galima būtų užtikrinti atgaivinus miesto stadionų tinklą. Jo integravimas į bendrojo miesto plano rekreacinių teritorijų sprendinių schemą padėtų geriau tenkinti gyventojų rekreacinius poreikius (26 pav.).

Vilniaus atveju išorinis rekreacinis potencialas yra labai didelis, bet žmonių pasiskirstymas rekreacinių arealų atžvilgiu yra netolygus (27, 28 pav.). Pamažu transformuojantis užmiesčio sodų struktūrai, kyla poreikis kompensuoti šią rekreacinę funkciją miesto vidinėje struktūroje, efektyviau išnaudojant vietinius rekreacinius želdynus, kiemus, sutapdintų stogų plokštumas.

Stiprinant rekreacinius ryšius pietinėje miesto dalyje, aktyvuojant Vokės slėnių teritoriją, tikėtina, kad mažėtų lankytojų srautai prie Žaliųjų ežerų ar Trakų kryptimi.

2002 m. Vilniaus ir Kauno savivaldybės pasirašė bendradarbiavimo susitarimą, kuriame yra numatytas europinės reikšmės urbanistinio centro – Vilniaus ir Kauno dvimiesčio steigimas. Projektu siekiama skatinti dviejų miestų bendradarbiavimą, gerinti susisiekimo ir infrastruktūros sąlygas, didinti Lietuvos konkurencingumą tarptautinėje arenoje. Vilniaus miesto savivaldybėje veikia Vilniaus ir Kauno dvimiesčio strateginio planavimo komisija. Įgyvendinus šį projektą, būtų praplėstos ir miesto rekreacinės sistemos galimybės vakarų kryptimi (Vilniaus atžvilgiu).

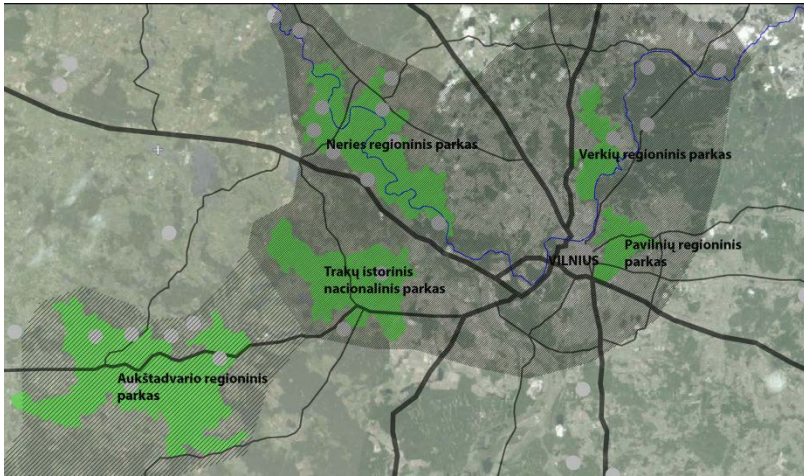
Priemiestyje esantys kolektyviniai sodai, dar neseniai vertinti kaip želdynai, palaipsniui virsta nesuformuotomis gyvenamosiomis teritorijomis, neturinčiomis inžinerinės ir socialinės infrastruktūros, kuriose trūksta ir įvairaus tipo rekreacinių funkcijų. Kita vertus, mieste užfiksuotos miesto-daržų tencencijos, kurias inicijuoja patys gyventojai (pvz. Pilaitės seniūnijoje, Antakalnyje).

26 pav. Rekreacinių želdynų pasiekiamumas, 300 m spinduliu. I. Urbonaitė

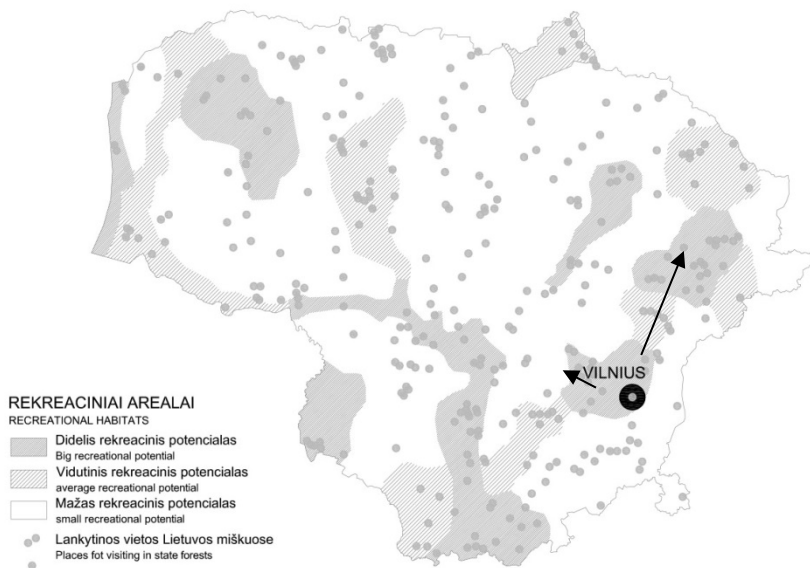
Fig. 26. Accessibility of recreational green spaces, radius of 300 m.

I. Urbonaitė

27 pav. Nacionalinių parkų rekreacinis potencialas aplink Vilnių.
I. Urbonaitė

Fig. 27. National parks around Vilnius. I. Urbonaitė

28 pav. Lietuvos rekreaciniai arealai (remiantis Lietuvos Respublikos teritorijos bendruoju planu (2002))

Fig. 28. Recreational areas in Lithuania's territory (according to LR General plan, 2002))

2.2. Rekreacinių poreikių Vilniaus mieste tyrimas

Sociologinis tyrimo metodas pasirinktas remiantis ilgamete Lietuvos rekreacinės architektūros formavimo patirtimi ir užsienio taikomųjų sociologinių tyrimu tradicijomis miestų planavimo srityje.

2.2.1. Vilniaus miesto rekreacinių erdvių poreikio apklausos tyrimų rezultatai

Atsižvelgiant į apklausoje dalyvavusių respondentų adresus, jų nuomonę apie gyvenamosios aplinkos rekreacinį potencialą, gyvenamųjų struktūrų morfotipai suskirstyti į grupes siekiant nustatyti tam tikrus gyvenamųjų erdvių dėsningumus, lemiančius teigiamą ar neigiamą gyventojų požiūrį į rekreacines galimybes (žr. C priedą).

Apklausų duomenimis, opiausiomis problemomis Vilniaus teritorinių bendruomenių atstovai įvardijo rekreacinių želdynų trūkumą, esamų rekreacinių išteklių prastą kokybę, sporto, laisvalaikio ir kultūros objektų stoką, susisiekimo problemas ir pan. Kiekvienos teritorinės bendruomenės atstovai įvardijo specifinius poreikius, kurie vietinių gyventojų gyvenimo kokybei yra labai svarbūs, tačiau Vilniaus miesto bendrajame plane dažnai neatsispindi.

Tiriant vietinių bendruomenių rekreacinių išteklių poreikius, reikia įvertinti vartotojų norus, fizines ir finansines galimybes bei informacinį prieinamumą (Armaitienė 2001). Pavyzdžiui, informacija apie rekreacinių želdynų lankytojus yra svarbi efektyvios rekreacijos vykdymui užtikrinti:

- tinkamos kokybės rekreacinė patirtis;
- subalansuotas teritorijos naudojimas (poveikio aplinkai, lankytojams valdymas);
- visuomeninės sveikatos ir gerovės skatinimas;
- turizmo planavimas;
- gamtos ir kultūros paveldo objektyvi apsauga;
- pakankamas finansavimas.

Fiziniai, finansiniai, laiko ir atstumo apribojimai mažina vartotojų potencialą bei formuoja įvairių rekreacinių programų poreikį atitinkamoms rekreacinėms teritorijoms, todėl ir želdynų naudojimą reiktų analizuoti skirtingais hierarchiniais pjūviais:

- kiemo želdynai (sodai);
- kaimynijos želdynai (poilsio ir žaidimų aikštelės);
- rajono želdynai (poilsio parkai su sporto ir pramogų kompleksais);
- bendramiestinės rekreacinės teritorijos (miesto parkai, kiti bendramiestinės svarbos rekreaciniai objektai).

Vilniaus teritorinių bendruomenių rekreaciniams poreikiams nustatyti naudotas apklausos metodas, vykdytas keliais etapais: grupinių interviu metu apklausti Vilniaus teritorinių bendruomenių atstovai ($n = 21$) siekiant nustatyti probleminę lauką ir suformuoti apklausos anketos klausimus. Buvo išryškintos bendros gyvenamosios aplinkos problemos, socialinės priešpriešos ir rizikos faktoriai.

Antruoju etapu internetinės anketos forma apklausti teritorinių bendruomenių atstovai ($n = 500$), fiksuojant respondentų gyvenamąją vietą; trečiuoju etapu žodžiu apklausti įvairių institucijų atstovai, susiję su rekreacijos ir sporto organizavimu mieste.

Pažymėtina, kad iš atsakymų galima spręsti, jog rekreacinių erdvių estetinė kokybė yra labai svarbi ir daro įtaką jų rekreaciniam įpročiams.

Respondentai nurodė, jog labiausiai rekreacinėse erdvėse pasigenda kultūrinės veiklos, sveikatai stiprinti ir gydyti sudarytų galimybių bei sportinės veiklos.

Taip pat iš respondentų atsakymų galima spręsti apie jų rekreacinius įpročius: vidutiniškai žmonės poilsiui skiria 1–2 val, o jų atsakymai rodo, jog tiek dvasinė, tiek kultūrinė, tiek ir fizinė rekreacija respondentams yra vienodai svarbios.

Respondentai nurodė, kad jiems trūksta parkų ir poilsio zonų, nepaisant vyraujančios nuomonės, jog Vilniaus miestas yra žalias, ir jame yra pakankamas želdynų plotas.

Be to, kaip svarbią sąlygą, trukdančią ilsėtis atvirose erdvėse, respondentai nurodė laiko trūkumą. Galima daryti prielaidą, jog šiai kliūčiai įtakos turi mobilumo problemos ir miesto infrastruktūros ypatumai.

Iš pateiktų siūlymų matyti, jog daugiausia respondentai siūlo tvarkyti jau esamas rekreacines zonas, papildyti jas įvairesnėmis rekreacinėmis funkcijomis bei įrenginiais. Labiausiai gyventojai pasigenda vaikų žaidimų aikštelių, sporto įrenginių, dviračių takų ir gėlynų.

Daugiausia respondentų (36,1 proc.) nesutinka, kad šalia namų yra užtektinai įrengtų, rekreacijai skirtų vietų (parkų, paplūdimių, žaidimų aikštelių, takų ir pan.); nesutinka jog šalia namų esantys parkai ir skverai yra prižiūrėti, patrauklūs, estetiški, yra gėlynų ir meno apraiškų (skulptūrų, paminklų ir pan.) (45,5 proc.); mano, kad šalia namų nėra užtektinai tinkamai įrengtų vaikų žaidimų aikštelių (36 proc.);mano, jog šalia namų esančios poilsio erdvės nėra pritaikytos neįgaliesiems (49,3 proc); didžioji dalis respondentų (54,4 proc.) nedalyvauja vietos, kurioje gyvena, bendruomenės veikloje, sporto varžybose bei kituose renginiuose. Respondentai teigiamai vertina rekreacinių erdvių pasiekiamumą, mano, kad viešuoju transportu galima lengvai pasiekti svarbiausius kultūrinius, laisvalaikio bei pramogų objektus, kitas jų laisvalaikio praleidimo vietas (10 lentelė).

10 lentelė. Vilniaus gyvenamosios aplinkos rekreacinės galimybės. Anketinės apklausos rezultatai. Teritorinių bendruomenių (Vilniaus seniūnijų atstovų, n=500) apklausos, vykdytos 2010–2011 m., rezultatai

Table 10. Recreational opportunities in Vilnius residential districts. Results of survey, done by author 2010–2011 m (representatives of Vilnius administrative units, n=500)

Teiginiai	sutinku, resp/ %	iš dalies sutinku, resp/ %	esu linkęs nesutikti, resp/ %	nesutinku, resp/ %	nežinau, resp/ %
Šalia namų yra užtekstinai įrengtų, poilsiui skirtų vietų (parkų, paplūdimių, žaidimų aikštelių, takų ir pan.)	77/ 15,4	157/31,3	84/16,7	181/36,1	2/ 0,4
Šalia namų esantys parkai ir skverai yra prižiūrėti, patrauklūs, estetiški, yra gėlynų ir meno apraiškų (skulptūrų, paminklų ir pan.)	36/ 7,1	121/24,1	114/22,8	228/45,5	2/0,4
Šalia namų esantys parkai yra lengvai pasiekiami pėsčiomis, dviračiais ir vežimėliais	177/35,4	155/30,9	50/9,9	119/23,8	0/0,0
Šalia namų yra užtekstinai tinkamai įrengtų vaikų žaidimų aikštelių	62/12,4	116/23,1	122/24,4	180/36,0	20/4,0
Šalia namų esančių sporto objektų kokybė ir įvairovė yra užtikrinta	18/3,6	94/18,8	105/21,0	252/50,4	31/6,2
Šalia namų esančios poilsio erdvės yra pritaikytos neįgaliesiems	14/2,7	4/8,1	108/21,5	247/49,3	92/18,4

10 lentelės tęsinys

Continuation of Table 10

Jūsų namų aplinkos rekreacinis potencialas yra didelis	171/34,1	121/24,1	82/16,4	66/13,2	62/12,3
Iš jūsų namų viešuoju transportu galima lengvai pasiekti svarbiausius kultūrinius, laisvalaikio bei pramogų objektus, kitas jūsų laisvalaikio praleidimo vietas	266/53,1	108/21,5	68/13,6	51/10,1	9/1,8
Jūs dalyvaujate vietos, kurioje gyvenate bendruomenės veikloje, sporto varžybose bei kituose renginiuose	49/9,7	102/20,4	44/8,8	272/54,4	33/6,6

Aktyviausiai atsakinėjo 20–34 metų amžiaus grupės žmonės. Galbūt todėl, kad daugiausia anketa buvo viešinama internetu, socialiniuose tinklalapiuose. Iš jų 21,9 proc. nurodė, jog yra neįgalūs, ar specialiųjų poreikių turintys asmenys. Aktyviau atsakinėjo moterys (64 proc.). Absoliuti dauguma apklaustųjų yra dirbantys asmenys.

Populiariausia rekreacinių erdvių pasiekimo forma tarp respondentų – automobiliu arba pėsčiomis (pastarojo varianto pasirinkimas priklauso nuo to, ar respondentas nurodo, jog jo gyvenamojoje aplinkoje yra rekreacinių erdvių, kuriomis jis naudojasi. Kitu atveju respondantai nurodė, kad dažniausiai renkasi automobilį.) Taip pat pastebėta, jog viešuoju transportu ir dviračiu praktiškai didžiąją dalimi naudojasi tik studentai arba moksleiviai.

Vietos, kur respondantai dažniausiai ilsisi, pasiskirstė daugmaž tolygiai. Tačiau skirtumai išryškėja, jei atsakymai vertinami pagal respondento adresą. Išryškėja tendencija, jog tam tikrose teritorijose žmonės daugiau laiko leidžia šalia namų esančiose rekreacinėse erdvėse, o ten, kur jų trūkumas, – renkasi miesto parkus ar užmiestį.

Respondentai nurodė, jog labiausiai rekreacinėse erdvėse pasigenda kultūrinės veiklos, rekreacinių funkcijų sveikatai stiprinti ir gydyti, sudarytų galimybių įvairesnei sportinei veiklai.

Respondentai pageidauja įvairesnio rekreacinio turinio: 19,1 proc. nurodė, kad pageidautų daugiau sportinės veiklos; 19,1 proc. nurodė, jog pageidautų daugiau veiklos sveikatos atgaivinimui, gydymui, sveikatingumo programoms; 18,1 proc. pageidautų daugiau kultūrinės rekreacijos funkcijų; po 15,6 proc. apklaustųjų atsakė, jog jiems trūksta meninės veiklos apraiškų rekreacinėse erdvėse bei daugiau ir įvairesnės veiklos vaikams.

Taip pat iš atsakymų galima spręsti, kad rekreacinių erdvių estetinė kokybė yra labai svarbi ir daro įtaką respondentų rekreaciniams įpročiams.

Didžioji dauguma atsakiusių asmenų nurodė, kad labiausiai jiems trūksta rekreacinių erdvių šalia namų.

Labiausiai gyventojai pasigenda aktyvaus poilsio parkų bei bėgiojimo ir dviračių takų. Respondentai nurodė, jog jiems trūksta parkų ir poilsio zonų, nepaisant vyraujančios nuomonės, kad Vilniaus miestas yra žalias, ir jame yra pakankamas želdynų plotas.

Taip pat kaip svarbią sąlygą, trukdančią ilsėtis atvirose erdvėse, respondentai nurodė laiko trūkumą. Galima daryti prielaidą, kad šiai kliūčiai įtakos turi žmonių mobilumo problemos ir miesto infrastruktūros ypatumai.

Respondentams buvo sudaryta galimybė pateikti nesumodeliuotus siūlymus. Iš pateiktų respondentų siūlymų matyti, jog daugiausia siūloma tvarkyti jau esamas rekreacines zonas, papildyti jas įvairesnėmis rekreacinėmis funkcijomis bei įrenginiais. Labiausiai gyventojai pasigenda vaikų žaidimų aikštelių, sporto įrenginių, dviračių takų ir gėlynų.

2.2.2. Eksperimentiniai rekreacinių erdvių simuliacijos tyrimai

Šioje disertacijoje iškeliama hipotezė, kad rekreacinės funkcijos, net ir laikinos, sukuria stiprius traukos ryšius ir sužadina vietos gyvybingumą, sukuria pridėtinę vertę aplinkinėms funkcijoms. Šią idėją disertacijos autorė testavo eksperimentinio tyrimo metodu, inicijuodama laikinas rekreacines funkcijas (2011; 2012; 2013).

2011 metų rugpjūčio 28 dieną eksperimentu buvo inicijuojami miesto žaidimai gatvės erdvėje. Buvo pasirinkta Gedimino prospekto vieta kaip atsakas į savivaldybės nutarimą vėl leisti važiuoti automobiliais Gedimino prospekto atkarpoje tarp Lukiškių ir Jakšto gatvių. Išdidinto mastelio landšaftinio dizaino instaliacija provokavo praeivius įsijungti į kolektyvinį žaidimą ir naudotis gatvės erdve kaip spontaniška rekreacine funkcija. Sąmoningai buvo pasirinktos kitos sinerginės funkcijos – meninės raiškos funkcija (buvo galima patiems apipavidalinti lauko baldą), vyko sukurtų meninių objektų atvira paroda (taip pat

gatvės erdvėje). Eksperimentiniame tyrime dalyvavo 52 vaikai ir 83 suaugę atsitiktiniai praeiviai bei 8 tikslingai parinkti laikino rekreacinio reiškinių kuratoriai. Eksperimento metu pastebėtas didelis susidomėjimas ir greita žmonių santalka inicijuotoje vyksmo vietoje. Absoliuti dauguma įsitraukusių į aktyvią veiklą vertino toki įvyki labai pozityviai ir išreiškė lūkesčius tokių meninių instaliacijų aptikti mieste ir daugiau. Tiriamieji pabrėžė, jog labai teigiamai vertina, kad galimybė įsitraukti į žaidimą bei kūrybinį procesą yra nemokama. Buvo akcentuotas kūrybiškų žaidimų erdvių stygius mieste.

2012 metais laikino rekreacinio įvykio eksperimentas buvo pakartotas dar kartą, taip pat Gedimino prospekte, tačiau buvo išplėsta tiriamoji teritorija. Ji apėmė dalį Gedimino prospekto (nuo Kudirkos aikštės iki Katedros), Vilniaus gatvės atkarpą bei Trakų gatvę.

Eksperimento tikslas buvo sukurti laikiną viešą žaliąją erdvę-jungtį, tokiu būdu atkreipiant dėmesį į viešųjų miesto erdvių būklę, poilsio erdvių mieste svarbą bei rekreacinių funkcijų įvairovę. Tiriamuoju laikotarpiu (2012 m. birželio 8–9 d.) vyko Sereikiškių parko rekonstrukcija, todėl Vilniaus centrinėje dalyje buvo juntamas žaliųjų erdvių itin trūko. Transformuojant gatvės erdvę į laikiną parką, siekta kompensuoti miestiečių rekreacinę poreikį (žr. E priedą).

Buvo suformuotas įvairialypis rekreacinis turinys (aktyvioji sporto zona, žaidimų zona, kultūrinė zona, meninė zona, pasyvioji zona). Gatvės erdvės transformacijos raiškai pabrėžti gatvės perimetras buvo padengtas sintetine sportine veja.

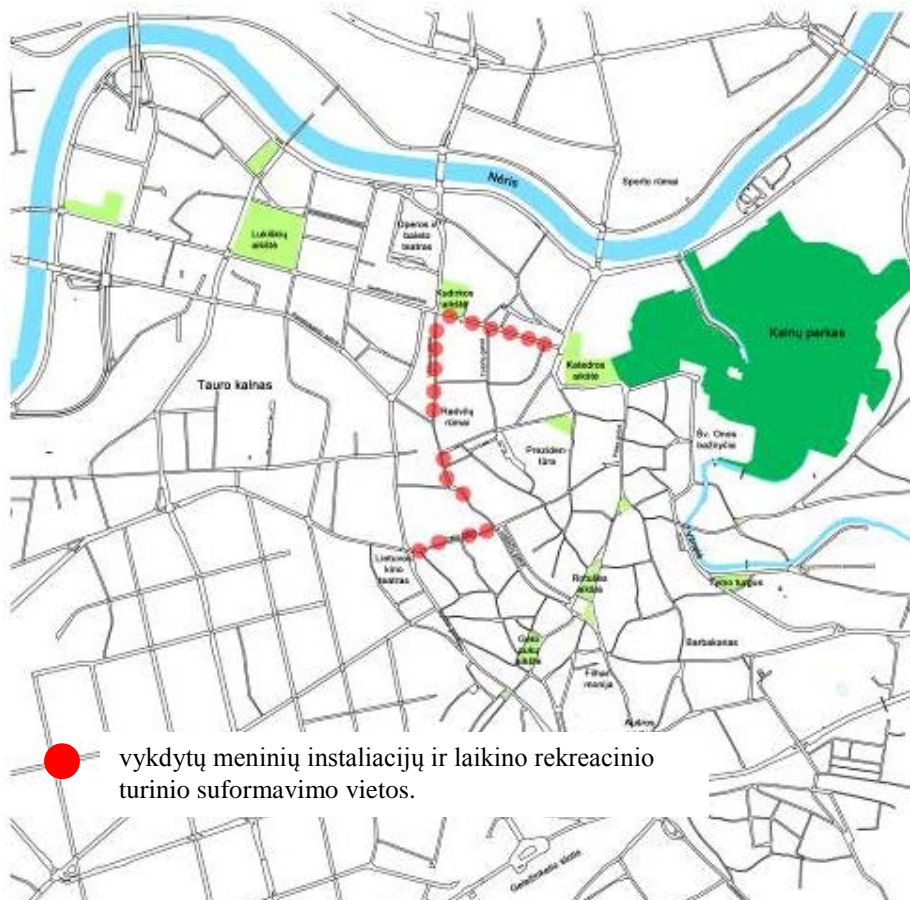
Į eksperimentą buvo įtrauktos įvairios miesto socialinės ir teritorinės bendruomenės, taip pat įvairios sporto, meno, socialinių aktyvų organizacijos. Iš viso buvo apie 100 programos dalyvių grupių ir virš 5000 atsitiktinių praeivių, įsitraukusių į laikiną rekreacinę įvyki. Eksperimento metu Gedimino prospekto atkarpos perimetru esančios prekybos ir paslaugų funkcijos įvardijo juntamą lankytojų pagausėjimą. Jie labai palankiai atsiliepė apie vykdytą projektą. Eksperimento metu sąmoningai vengta bet kokios komercinės (mokamos) veiklos, tam kad atsitiktiniai lankytojai suvoktų transformuotą erdvę ne kaip mugę, bet kaip parką.

Eksperimentas pasiteisino atskleisdamas tokio pobūdžio rekreacinių įvykių teikiamą naudą bei gyventojų poreikį panašioms reiškinėms. Nors eksperimentas buvo laikinas, jis davė pradžią panašių įvykių tradicijai formuotis: dėl jo nuo 2013 gegužės 1 d. iki 2013 rugsėjo 1 d. ta pati Gedimino prospekto atkarpa kiekvieną sekmadienį virsdavo įvairių sportinių veiklų erdve (žr. E priedą).

2013 m. birželį buvo inicijuotas dar vienas eksperimentas Pagiriu gyvenvietėje. Šį kartą gamintos mažosios architektūros instaliacijos užpildant ir pagyvinant atvirą erdvę industrinės statybos gyvenamojoje teritorijoje. Šįkart socialinė aplinka labai skyrėsi nuo Vilniaus centro konteksto. Eksperimento

vieta buvo akivaizdžiai mažiau stebima. Dalis instaliacijų buvo aplaužytos jau po pirmos dienos (ko praeituose eksperimentuose neužfiksuota). Tačiau tai davė akstiną vietos bendruomenei labai susitelkti ir pradėti kurti ilgalaikius aplinkos humanizavimo projektus (žr. E priedą).

Tokio tipo eksperimentais, kai simuliuojamos rekreacinės erdvės, galima patikrinti jų poreikį ir aktualumą tam tikrose miesto dalyse.

29 pav. Vykdytų eksperimentų vietos, Vilniaus senamiestis ir centrinė dalis, 2012 m. I. Urbonaitė

Fig. 29. Places of experimental installations of temporary recreational functions, Vilnius central part and old town, 2012. I. Urbonaitė

2.3. Rekreacinių poreikių ir rekreacinio potencialo santykis Vilniaus miesto struktūroje

Buvo tiriamas miesto rekreacinių funkcijų išsidėstymas Vilniaus mieste, pasiskirstymo pobūdis pagal veiklos/paslaugos rūšį, pasiskirstymas miesto administracinių vienetų (seniūnijų) atžvilgiu, taip nustatant vietos rekreacinį potencialą.

Tyrimo rezultatai parodė, jog rekreacinės funkcijos nėra tolygiai pasiskirsčiusios ir turi menką funkcinį ryšį su žaliuoju miesto karkasu.

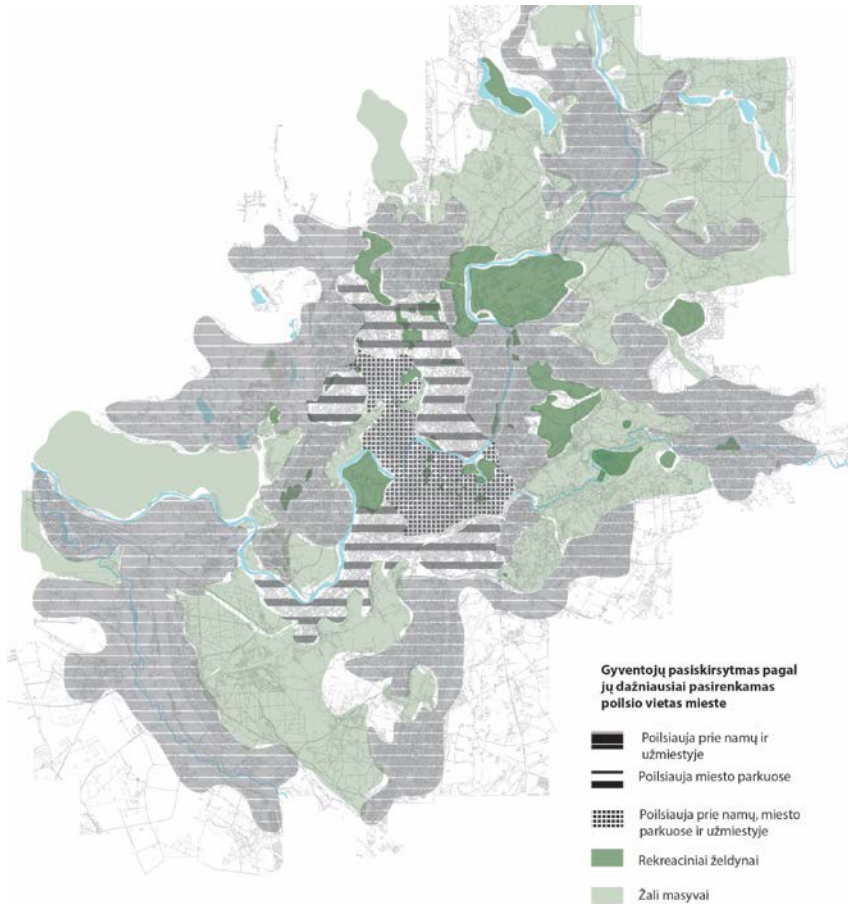
Kultūrinės rekreacijos funkcijos praktiškai koncentruotos vien Senamiestyje, o gyvenamosiose teritorijose – tik pavieniai objektai, o priemiesčiuose jos praktiškai iš viso neužfiksuotos. Daugiausia užfiksuota sportinės rekreacijos objektų, kurių dauguma įsikūrę kitos paskirties objektuose. Tačiau sportinės rekreacijos funkcijos pasiskirsčiusios taip pat netolygiai, Šnipiškių, Naujosios Vilnios, miesto šiaurinėje dalyje šių objektų vos vienas kitas. Pietinė miesto dalis absoliučiai stokoja bet kokių rekreacinių funkcijų.

Įdomu pastebėti, jog arčiausiai Vingio parko esančiose teritorijose pastebimas labai mažas rekreacinių funkcijų pasiskirstymas. Galima teigti, jog atviros rekreacinės erdvės kompensuoja gyventojų rekreacinį poreikį. Tą patį galima apsaityti ir apie Verkių seniūnijos bei Pavilnių regioninio parko teritorijas.

Tyrimo metu pastebėtas tendencingas tam tikras rekreacinių funkcijų pasiskirstymas priklausomai nuo vyraujančio užstatymo tipo. Didžiausia rekreacinių funkcijų įvairovė dominuoja centrinėje miesto dalyje, ypač Senamiestyje bei Naujamiestyje. Individualių namų užstatymo teritorijose rekreacinių funkcijų pasiskirstymas labai fragmentiškas ir atsitiktinis, pavieniai nedideli sportinės rekreacijos objektai, dominuoja lauko rekreacinių funkcijų tipai.

Vaikų žaidimų aikštelių trūkumas ir nepritaikymas skirtingoms amžių grupėms fiksuojamas visame Vilniaus mieste. Netgi tose seniūnijose, kur apklausti gyventojai nejaučia šios rekreacinės funkcijos trūkumo, jie išreiškia didelį įvairesnės rekreacinės veiklos vaikams poreikį. Akivaizdžiai žaidimų aikštelės, net ir neseniai įrengtos (2006–2008 m.), neužtikrina jaunųjų miestiečių poilsio įvairovės poreikio. Pastebima vaikų būrelių, sporto funkcijų koncentracija Žirmūnų, Šnipiškių ir Naujamiesčio seniūnijose. Viena vertus, jos yra didelio užterštumo ir judrumo zonose, kita vertus, kyta pasiekiamumo problema, nes tėvų darbo vietos koncentruojasi taip pat centre, tad sugaištama daug laiko vaikus pasiimant iš mokyklų ar namų ir vežant į būrelius. Dažnai dėl šios priežasties kenčia vaikų užklausinės veiklos kokybė, nes tėvai fiziškai neturi galimybių patenkinti jų poreikius.

Daugiausia atvirų sporto objektų (sporto aikštynų, lauko treniruoklių) yra Antakalnyje (32), Justiniškėse (26), Karoliniškėse (31) bei Verkiuose (31), kurių didžiąsą dalį sudaro krepšinio aikštelės. Labai mažas tokių objektų skaičius užfiksuotas Žvėryne (6), Senamiestyje (4), Rasose (5), Naujininkuose (6) bei Grigiškėse (1).

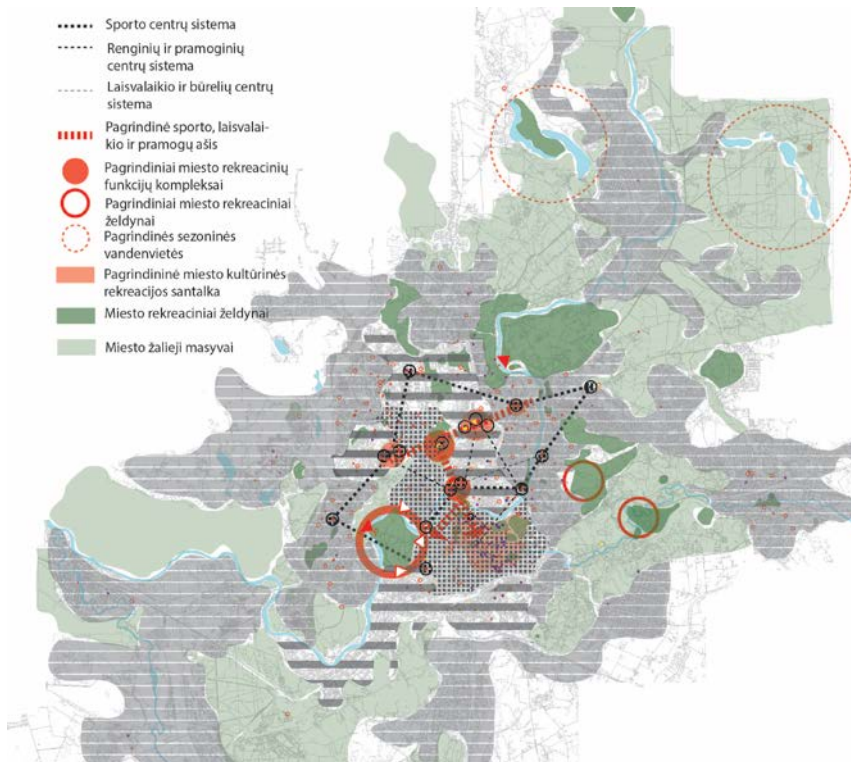

30 pav. Gyventojų pasiskirstymas pagal jų dažniausiai pasirenkamas poilsio vietas Vilniaus mieste. I. Urbonaitė

Fig. 30. How people tend to spend their leisure time and recreate in Vilnius. I. Urbonaitė

Apklausoje metu gautų rezultatų pagrindu sudarytas modelis (30 pav.) leidžia įvertinti, kaip gyventojai pasiskirstę pagal savo galimybes/ pomėgius ilsėtis tam tikrose miesto vietose. Pagal šį modelį galime įvertinti tokio

pasirinkimo priežastis ir nustatyti tolesnės miesto rekreacinės sistemos vystymo siekiamybės. Išskirtos trys galimybės: a) ilsimasi arti namų ir užmiestyje, b) miesto parkuose; c) arti namų, miesto parkuose ir užmiestyje (30 pav.). Sugretinus šį modelį su funkciniu miesto rekreacinės sistemos modeliu (31 pav.), išryškėja tokios tendencijos: centrinės dalies gyventojai rekreacine prasme yra patys aktyviausi ir dinamiškiausi. Miesto periferinėse dalyse gyventojai linkę ilsėtis savo namų aplinkoje. Miesto parkų išsidėstymas taip pat stipriai veikia gyventojų rekreacinį mobilumą. Pavyzdžiui, Vingio parkas veikia kaip dominuojanti žalioji rekreacinė erdvė, kurioje santykinai lankosi daugiausiai gyventojų (90 proc. apklaustųjų). Tuo tarpu Šeškinės ir Fabijoniškių žalieji masyvai yra menkai lankomi, nors gyventojų koncentracija čia – viena didžiausių mieste. Šį prieštarumą lemia menkas žaliųjų erdvių pritaikymas rekreacinėms gyventojų reikmėms.

31 pav. Rekreacinių mazgų ir žmonių rekreacinio mobilumo pasiskirstymas Vilniuje. I. Urbonaitė

Pic. 31. Distribution of recreational nodes and residents' recreational mobility. Vilnius. I. Urbonaitė

2.4. Antrojo skyriaus apibendrinimai

Pokario laikotarpiu Vilniaus miestas išaugo į ekstensyviai naudojamą miesto teritoriją, kurios apgyvendinimo tankis perpus mažesnis, palyginti su kitais panašaus ploto Europos miestais. Sparčių miesto transformacijų sąlygotas neproporcingas rekreacinių funkcijų pasiskirstymas Vilniaus miesto seniūnijų atžvilgiu lemia netolygiai ir neefektyviai veikiančią miesto rekreacijos sistemą, kai didžioji lankytojų dalis koncentruojasi tam tikrose miesto erdvėse, o jose besireiškiančios rekreacinės funkcijos nėra pajėgios kokybiškai aptarnauti per didelius lankytojų srautus. Miesto rekreacijos efektyvumą lemia ne tik rekreacinių funkcijų kiekybinė raiška, bet ir kokybiniai – architektūrinės raiškos – kriterijai. Vilniaus miesto atveju akivaizdžiai pastebimas urbanistinės viešosios erdvės nusidėvėjimas ir rekreacinio turinio stoka, ypač gyvenamosiose teritorijose, neišnaudotas gamtinis potencialas.

XX a. 2-ojoje pusėje taikytos centrinės Vilniaus miesto dalies transformacijos, miesto gyvenamųjų teritorijų plėtros principai suformavo istoriniam miestui nebūdingą urbanistinių erdvių struktūrą: daugeliu atvejų jos prarado žmogiškąjį mastelį, įgavo tipiško broožų, pažeistas viešumo – privatumo derinimo principas. Susiformavo neefektyvi, segmentuota funkcinė miesto struktūra.

Disertacijos tyrimais nustatyta, kad Vilniaus miesto rekreacinio potencialo struktūra yra heterogeniška. Ją sudaro ne tik rekreacinės paskirties želdynų, vandenviečių teritorijos, bet ir miesto viešųjų erdvių tinklas, bendrojo naudojimo teritorijos, rekreacinės paskirties objektai (pramogų ir laisvalaikio centrai, sporto centrai, baseinai ir pan.). Tačiau rekreacinių funkcijų pasiskirstymas yra netolygus skirtingų miesto dalių atžvilgiu. Tiriant rekreacinių funkcijų pasiskirstymą Vilniaus mieste, išryškėjo dispersiška jų teritorijos sklaida ir segmentacija pagal rekreacinės funkcijos tipus skirtingose miesto dalyse. Senamiesčio ir jo prieigų (didžiausios rekreacinių funkcijų santalkos) erdvinė raiška pasižymi erdvių sandaros įvairove, jų funkcinio turinio sinteze, čia užfiksuota didžiausia rekreacinių funkcijų santalka viso miesto mastu. Miesto centrinėje dalyje, Senamiestyje, pagrindinį rekreacinio potencialo erdvinį branduolį sudaro posesinio užstatymo vidinių kiemų erdvės, bei visuomeninių pastatų (universitetų, muziejų, bažnyčių ansamblių) vidinių kiemų sistema bei nutrupėjęs istorinio urbanistinio audinio atodangos.

Rekreacinių objektų funkcinis turinys, objektų sklaida yra veikiamos rinkos ekonomikos svertų; Vilniaus miesto atveju pastebima orientacija į vartotojiškos rekreacijos funkcijas didelio mastelio rekreacinių centrų formavimosi tendencijose. Disertacijos tyrimu nustatyta, kad didelio mastelio rekreacinės paskirties objektai telkiasi arčiau centrinės miesto dalies, ties Ozo gatve, ir tampa dominuojančia rekreacine ašimi miesto urbanistinėje struktūroje.

Nepaisant to, trūksta šiuos centrus jungiančios rekreacinės terpės, aiškiai išreikštų aktyvaus judėjimo traktų, jungiančių gyvenamąsias teritorijas su šiais centrais.

Miesto gyvenamosiose teritorijose funkcinė įvairovė labai maža, iš esmės reiškiasi sportinės rekreacijos funkcijos, kurios veikia adaptyviai, švietimo įstaigų infrastruktūros sudėtyje, ir tik nedaugeliu atveju reiškiasi savarankiškai. Tai atspindi ryškų rekreacinių erdvių trūkumą lokaliu ir rajoniniu miesto veikimo lygmeniu. Gyvenamosiose teritorijose esančių rekreacinių erdvių patrauklumą gyventojai yra linkę vertinti neigiamai, o tai skatina juos laisvalaikį leisti centrinėje miesto dalyje arba užmiestyje (nustatyta apklausos tyrimo metu). Rekreacijos erdvių estetinės kokybės tyrimai parodė, kad sulaukėję ir neprižiūrimi miesto kraštovaizdžio elementai, tokie kaip sulaukėję želdynai, nešienaujami žalieji plotai, neigiamai veikia gyvenamųjų teritorijų aplinką, kyla socialinės, saugumo problemos. Atsižvelgiant į gyventojų ir ekspertų nuomonę, nedideli miškėliai miesto teritorijose turėtų virsti prižiūrimais ir išvalytais parkais, o dideli miškingi plotai turėtų būti aptverti ir funkcionuoti kaip ekologiniai miesto plaučiai. Išryškėjo Neries slėnio kraštovaizdžio formavimo trūkumai, aiškios rekreacinės programos stoka, dėl to upė veikia ne kaip gyvenamąsias teritorijas apjungianti terpė, bet kaip fizinis barjeras.

Atviros rekreacinės erdvės yra labiau ekonomiškai ir socialiai prieinamos, aktyviau ir tiesiogiai veikia žmonių savijautą, todėl miesto rekreacinėje sistemoje jos atlieka svarbų vaidmenį. Tačiau neužtikrinti viešųjų erdvių nuosavybės ir valdymo modeliai užkerta jų tvarkymo kelius. Meninių formų panaudojimo galimybių rekreacinėse erdvėse vertinimas rodo, kad jų stygius užfiksuotas visame mieste. Vilniaus atveju atskleista, jog dauguma retai apželdintų ir atvirų teritorijų atlieka labiau ne viešųjų erdvių, bet žaliųjų jungčių ar buferinių zonų tarp gyvenamųjų, pramonės ir infrastruktūros objektų teritorijų funkciją. Žaliosios rekreacinės erdvės sukultūrinimo laipsnis daro didelę įtaką jų lankomumui – veikia kaip traukiančios rekreacinės funkcijos, pvz., didžiausia apkrova fiksuojama Vingio parke, o nedideli menčiau prižiūrimi miško parkai, esantys tankiai urbanizuotose teritorijose, veikia atstumiančiai dėl grėsmės saugumui ir nepriežiūros. Tiriant rekreacinių želdynų perimetrinį aptarnavimą (300 ir 500 m spinduliu), galima pastebėti, kurios teritorijos nepatenka į šią zoną, ir joms formuoti ir taikyti kompensacinius modelius. Ekologiniu atžvilgiu reikėtų atkreipti į labiausiai užterštų miesto teritorijų ir lauko rekreacinių funkcijų sąveiką – pastebėta tendencija tiesti dviračių takus palei didelio intensyvumo gatves, nors tai didina sveikatos problemų riziką.

Tvarios Vilniaus miesto rekreacinės sistemos formavimas

Antrame skyriuje, taikant sudarytą kompleksinį miesto rekreacinių funkcijų raiškos tyrimo modelį, buvo nustatyta, jog Vilniaus rekreaciniai ištekliai yra netolygiai pasiskirstę skirtingų miesto dalių atžvilgiu. Šiame skyriuje įvertinami rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumai, pateikiami rekreacinių funkcijų raiškos modelio taikymo principai ir perspektyvos. Taip pat pateikiama tyrimo duomenų interpretacija ir apibendrinimai gali būti pritaikyti formuojant Vilniaus ir kitų didmiesčių miesto rekreacinę sistemą, užtikrinant jos tolygumą bei efektyvumą atsižvelgiant į teritorinių bendruomenių rekreacinius poreikius.

3.1. Rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumai

Teorinių ir metodologinių prielaidų visuma, kurią taikome miesto rekreacijos sistemai, apima vietas, objektus bei reiškinius. Vietos arba teritorijos atžvilgiu rekreacinės funkcijos reiškiasi tiek vidaus, tiek lauko erdvėse, veikdamos savarankiškai arba priklausydamos daugiafunkciams visuomeninių objektų klasteriams. Objekto atžvilgiu rekreacinės funkcijos reiškiasi tiek tūriniu, tiek ir erdvinio pavidalu, ypač dažnai būdamos ir gamtinio karkaso dalimi. Formuojant

miesto rekreacinę aplinką labai svarbios yra kokybiškos kraštovaizdžio formavimo priemonės, turinčios rekreacinės architektūros bruožų, kurie pagrįsti tinkamai parinktais psichologinio poveikio erdvėkūros principais.

Miesto rekreacijos sistema konstruojama pagal rekreacijos terpės koncepciją, ne taškiniu-satelitiniu principu. Tokiu būdu keičiama tradicinė samprata, jog, norint pailsėti, būtina kažkur išvykti. Tai ypač svarbu Vilniaus miesto atveju ir kitiems miestams, kuriuose gyventojai linkę išstisus metus praleisti mieste, todėl miesto rekreacinė terpė funkcionuoja įvairiais rekreacinio proceso lygmenimis: kasdienės, savaitgalio, švenčių ir atostogų rekreacijos. Įvairių aplinkos psichologijos tyrimų kontekste darytina išvada, kad iš esmės žmogus jaučia natūralų poreikį pakeisti aplinką (ypač vizualiąją), ir tai suteikia jam psichologinę satisfakciją. Miesto rekreacijos erdves reikėtų suvokti kaip pojūčių architektūrą, kurios sukeltas psichologinis rekreacinio reiškinio atspindys sukelia teigiamus jutiminiuosius įspūdžius. Todėl kuo didesnė estetinė įvairovė miesto vidaus struktūroje, tuo žmogaus mobilumo spinduliai trumpėja, o rekreacinės galimybės didėja. Šiuo atveju svarbu išryškinti ir vietos tapatumo bruožus, kurių meninio įprasminimo formos turi atitikti esamą laikmetį, istorinį ir kultūrinį kontekstą, vietos bendruomenės tradicijas. Miesto viešųjų erdvių, kurios taip pat yra rekreacijos terpės dalis, kompozicinė raiška turi remtis siekiu sukurti aplinką, kurioje žmonės traukia žmones.

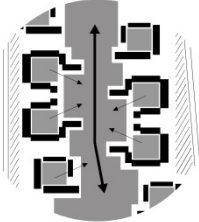
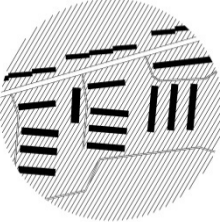
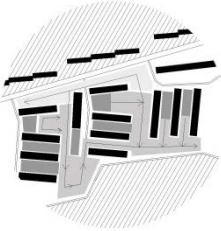
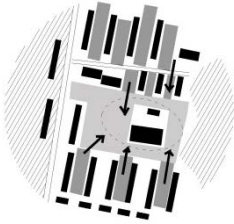
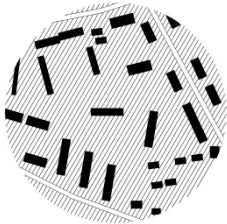
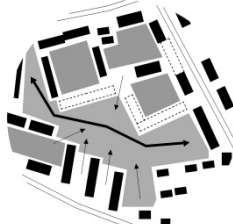
Kita vertus, ypač svarbus yra rekreacinis turinys, kuris formuojamas sistemingai, atsižvelgiant į konkrečios teritorijos rekreacinį potencialą, rekreacinį gyventojų poreikį, įvertinant tam tikrų rekreacinių funkcijų tarpusavio suderinamumą pagal skirtingus socialinių grupių poreikius bei kitų funkcijų gretimybes. Norint užtikrinti efektyviai veikiančią miesto rekreacijos sistemą, reikalinga užtikrinti jos struktūrinių elementų pasiekiamumą, tarpusavio sąveiką skirtingais miesto mastelio lygmenimis, formų ir turinio įvairovę, rekreacinių išteklių išsaugojimą – tam būtinas sisteminis koordinavimas.

Pastarųjų metų studijos parodė, jog galima išskirti pagrindines charakteristikas, nulemiančias vienų ar kitų rekreacinių erdvių pasirinkimą, ir jos sietinos su erdvės tapatumo bruožais, žmonių polinkiu susitapatinti su erdve, jos pasiekiamumo galimybe (Grahn 1991; Grahn, Sorte 1985; Kyttä, Kahila 2005; Maikov et al 2008; Tyrväinen et al 2007; van Herzele, Wiedemann 2003; Ulrich 2005). Vilniaus tyrimo atveju nustatyta, kad rekreacinių erdvių patrauklumą stipriai veikia gyvenamųjų rajonų erdvinės struktūros ypatumai, skirtingi užstatymo tipai yra diferencijuoti pagal pastatų grupių konfigūraciją. Rekreacinių galimybių vertinimas priklauso nuo viešumo – privatumo lygmenų suvaldymo, todėl tiek projektuojant naujas gyvenamąsias teritorijas, tiek ir gaivinant nusidėvėjusią masinės statybos gyvenamąją infrastruktūrą, reikia stiprinti artimos aplinkos *genius loci* nuosavybės jausmo reguliavimo principu (vieša, pusiau vieša, pusiau privatu, privatu). Pozityviai vertinami rekreacinės

erdvės kompoziciniai bruožai gali būti pritaikyti pertvarkant negatyviai vertinamas erdvinės struktūras (11 lentelė).

11 lentelė. Rekreacinės erdvinės struktūros kompoziciniai principai artimojoje aplinkoje. Principų diegimo iliustracija Vilniaus miesto pavyzdžiu. I. Urbonaitė

Table 11. Compositional principles of spatial structure of neighbourhood. Application of principles based on Vilnius city example. I. Urbonaitė

Pozityvus rekreacinės erdvinės struktūros vertinimas	Negatyvus rekreacinės erdvinės struktūros vertinimas	Siūlomas rekreacinės erdvinės struktūros koregavimas
		
<p>Diferencijuota erdvinė sistema su bendra jungiančia linija erdve-rekreaciniu traktu. Fabijoniškių fragmentas.</p>	<p>Monotoniška, tipizuota, išskydusi erdvinė struktūra. Naujininkų fragmentas.</p>	<p>Erdvinio privatumo lygmenų diegimas ir žiedinio judėjimo organizavimas. Pertvarkomas Naujininkų fragmentas.</p>
		
<p>Centrinė rekreacinė erdvė. Antakalnio fragmentas.</p>	<p>Chaotiška ištrupėjusi erdvinė struktūra. Naujamiėsčio fragmentas.</p>	<p>Telkiančios rekreacinės erdvinės diegimas. Pertvarkomas Naujamiėsčio fragmentas.</p>

Disertacijos tyrimas atskleidė, jog geras pasiekiamumas nėra lemiantis rekreacinių funkcijų lankomumo užtikrinimo veiksnys. Respondentų atsakymų prieštaravimas tarp objektyvių rekreacinių funkcijų pasiekiamumo galimybių ir subjektyvaus vertinimo skiriasi. Tolesniuose tyrimuose tokių prieštaravimų atvejais verta analizuoti, ar nėra sukurta pakaitinė konkuruojanti pasiūla rekreacinėms funkcijoms, ar gretimybėse nėra atstumiančių (Mozūriūnaitė 2010) funkcijų.

Lyginant J. Vanago (1992) darytus sociologinius gyvenamosios aplinkos tyrimų rezultatus su pateiktais šioje disertacijoje, išryškėjo kelios tendencijos, kurios gali būti svarbios prognozuojant tolesnę Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų raidą miesto erdvinės struktūros atžvilgiu. Gretinant naujų gyvenamųjų rajonų ir senamiesčio rekreacines galimybes 1992 m. ir 2012 m., išryškėjo esminiai pokyčiai: senamiesčio rekreacinės galimybės ir patrauklumas ženkliai išaugo (tvarkomos viešosios erdvės, funkcinė įvairovė, pritaikymas turizmui, kultūrinių ir pramoginių funkcijų koncentracija ir pan.). Tuo tarpu masinės statybos gyvenamuosiuose rajonuose gyventojai vis dar pasigenda tų pačių rekreacinių funkcijų, kurios buvo įvardytos prieš 22 metus: kultūrinių, sporto objektų, daugiau veiklos vaikams ir pan. Tokia netolygi skirtingų miesto dalių raida gali dar labiau išryškėti ateityje. Tai kelia grėsmę Vilniaus senamiesčio kultūriniam paveldui, nes atsiranda rezervato ir muziejaus požymiai, didėja pritaikymas masiniam turizmui, didėja atvykėlių ir gyventojų konkurencija naudojantis senamiesčio rekreaciniu potencialu.

Tirdamas tuometinius naujuosius rajonus, J. Vanagas nustatė ryšį tarp šeimos laisvalaikio pobūdžio ir buto dydžio: kuo didesnis butas, tuo dažniau laiką šeima leidžia ne namie, o kolektyviniuose soduose, keliaudama, o vasarą visų rajonų gyventojai yra judresni. Disertacijos apklausos tyrimo modelis buvo nukreiptas į kasdienio poilsio galimybes mieste, ir buvo išryškintas gyventojų rekreacinis mobilumas priklausomai nuo miesto erdvinės struktūros, rekreacinių išteklių ir atstumų. Šie rezultatai vertingi modeliuojant miesto rekreacinės sistemos tolygumo užtikrinimą. Pavyzdžiui, nustatant Vilniaus miesto rekreacinio potencialo didinimo galimybes, išryškėjo būtinybė Šeškinės seniūnijoje įrengti bendramiestinį parką išnaudojant Šeškinės ozo ir Cedrono aukštupio kraštovaizdžio draustinio teritoriją.

Remiantis atliktais mokslo teorijų bei natūros tyrimais, nustatytas rekreacinių funkcijų laukas, kurį galima diferencijuoti pagal skirtingą poreikio tipą, kurį jos tenkina. Kiekvienas struktūrinis miesto rekreacinės sistemos elementas veikia lokaliu, rajoniniu ir bendramiestiniu lygmeniu, priklausomai nuo objektų dydžio bei jų reikšmingumo, lankytojų skaičiaus ir juose vykstančių renginių ar įvykių svarbos. Sugretinus socialinius poreikius su esamais rekreaciniais ištekliais, išryškėjo skirtingi rekreaciniai poreikiai pagal

rekreacinių funkcijų mastelį, jų erdvinį pasiskirstymą, rekreacijai skiriamo laiko sąnaudas, motyvaciją. Išskirtos trys rekreacinio poreikio grupės (12 lentelė):

- 1) neformalios rekreacijos funkcijos;
- 2) aktyvaus judėjimo ryšių funkcijos;
- 3) specializuotos rekreacinės veiklos funkcijos.

Šios rekreacinės veiklos grupės pasireiškia visuose miesto struktūriniuose lygmenyse: kaimynijos masteliu, bendrijos masteliu, rajono masteliu ir miesto masteliu.

12 lentelė. Rekreacinio poreikio grupės pagal rekreacinių funkcijų raiškos motyvus. I. Urbonaitė

Table 12. Groups of recreational demand according to expression motives of recreational functions. I. Urbonaitė

Rekreacinis poreikis	Raiškos miesto erdvinėje struktūroje principiniai bruožai	Raiškos miesto erdvinėje struktūroje formos koncepcija
Neformalios rekreacijos funkcijos	Tolygumas	Rekreacinė terpė ir pavienės rekreacinės funkcijos
Specializuotos rekreacinės veiklos funkcijos	Trauka ir dominavimas	Rekreaciniai kompleksai ir rekreaciniai centrai
Aktyvaus judėjimo ryšių funkcijos	Paskirstymas, dinamika, jungiamumas	Rekreaciniai traktai

Neformalios rekreacijos funkcijos – tai bendrojo poilsio funkcijos, sporto ir kiti fizinio aktyvumo objektai bei poreikierdvės, kuriomis galima pasinaudoti spontaniškai, pavyzdžiui, vaikų žaidimo aikštelės, daugiafunkcės (sportinių) žaidimų erdvės, poilsio zonos prie namų, miesto daržai ir sodai, parkai, kitos neformalios žaliosios erdvės, natūralūs kraštovaizdžiai, visuomeninės bendro naudojimo erdvės. Jos aktualiausios lokaliu ir rajoniu lygmeniu ir susijusios su spontanišku apsisprendimu pailsėti, radus laisvo laiko dienos metu ar po dienos darbų. Tyrimu nustatyta, kad šio pobūdžio funkcijos turi didžiausią potencialą užtikrinti tolygų rekreacinių funkcijų pasiskirstymą miesto atžvilgiu, jos yra

integralios, joms būdingas sinerginis veikimas su kitomis funkcijomis, todėl konceptualioji šių rekreacinių funkcijų formos raiška būtų rekreacinė terpė. Vilniaus miesto atveju vertėtų daugiau dėmesio skirti su vaikų laisvalaikio ir užklausinės veiklos ugdymu susijusioms institucijoms ir jų aplinkai. Pavyzdžiui, Jakšto, Šermukšnių gatvėse yra susitelkę daug neformalaus ugdymo, laisvalaikio, sporto ir kultūros institucijų, tačiau jas supančios administracinių funkcijų gretimybės lemia didelį automobilių kiekį – prioritetas teikiamas jiems, o ne urbanistinių viešųjų erdvių išplėtojimui minėtų institucijų aplinkoje.

Specializuotos rekreacinės veiklos funkcijos – tai formaliojo sporto ir specializuoto laisvalaikio objektai, pramoginės paskirties pastatų kompleksai (rajoniniai, bendramiestiniai, nacionaliniai), kuriuose kažkuri rekreacinė veikla yra pagrindinė, arba centro išskirtinumu tampa rekreacinės įvairovės koncentracija. Tai plaukimo baseinai, aikštynai, maniežai, skirti komandiniam sportui, atletikai, užmiesčio ir vandens sportinei veiklai. Specializuotoms rekreacinėms funkcijoms nustatyti pagrindiniai yra traukos ir dominavimo bruožai. Raiškos miesto erdvinėje struktūroje forma apibrėžiama rekreacinio komplekso ir rekreacinio centro sąvokomis.

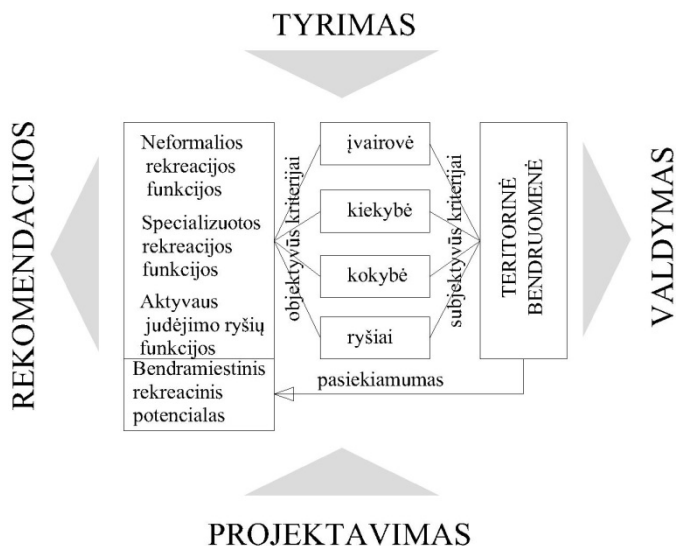
Aktyvaus judėjimo ryšių funkcijos yra tiesiogiai susijusios su kasdienės veiklos funkcijomis. Tai tokios vietos ir objektai, kuriuose žmonės praleidžia daugiausiai laiko ir tenkina savo svarbiausius poreikius: mokyklos, darželiai, darbas, parduotuvės, namai ir bendruomenės susibūrimo vietos. Svarbiausia yra atstumai tarp jų, kurie turi būti saugūs, patogūs ir kiek įmanoma trumpesni, pirmenybę teikiant vaikščiojimui pėsčiomis, bėgiojimui, dviračiams ir pan. Pritaikius šiuos susisiekiimo ryšius rekreacinėms funkcijoms, jie yra kaip aktyvaus judėjimo rekreaciniai traktai. Aktyvaus judėjimo ryšių funkcijos užtikrina rekreacinio mobilumo paskirstymą ir dinamiką, viešųjų erdvių jungiamumą. Raiškės miesto erdvinėje struktūroje forma apibrėžiama rekreacinių traktų sąvoka.

Apibendrinant galima apsaityti, kad išskirtos šios urbanistinės rekreacinių funkcijų struktūros: pavienės rekreacinės funkcijos; rekreaciniai centrai; rekreaciniai kompleksai; rekreacinė terpė; rekreaciniai (aktyvaus judėjimo) traktai; ryšiai su išorine rekreacine sistema (13 lentelė).

Atlikus natūrinius, kartografinius bei statistinius Vilniaus miesto erdvinės struktūros tyrimus, buvo sukurtas miesto rekreacinės sistemos plėtojimo modelis (32 pav.), grindžiamas rekreacinių funkcijų objektyviais kiekybiniais kriterijais ir jų tarpusavio ryšių darna, kurią nusako struktūrinių elementų raiškos principai. Teritorijos rekreacinis turinys formuojamas sujungiant sinergiškai veikiančias funkcijas, o šių struktūrinių elementų raiškai reguliuoti taikomi kokybiniai kriterijai, apimantys pasiekiamumo, dizaino ir planavimo metodinius pjūvius (32 pav.).

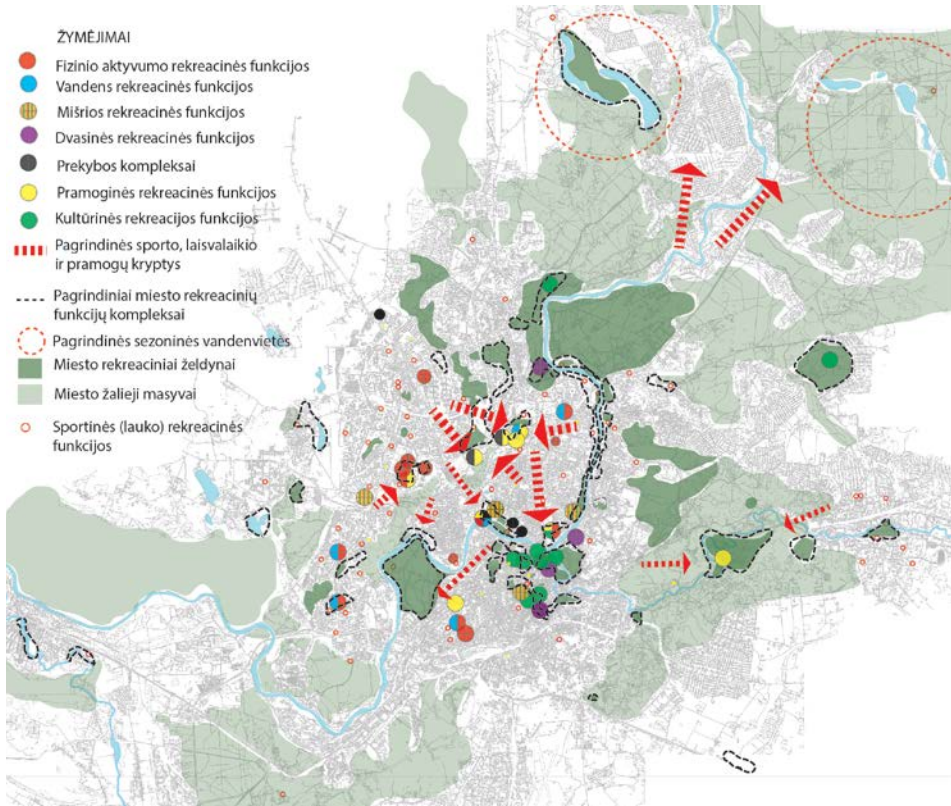
13 lentelė. Urbanistinės rekreacinių funkcijų struktūros. I. Urbonaitė
Table 13. Urban structures of recreational functions. I. Urbonaitė

Simbolis	Rekreacinių funkcijų struktūros
	pavienės rekreacinės funkcijos
	rekreacinių centrų tinklas
	rekreaciniai kompleksai
	rekreacinė terpė
	Rekreaciniai (aktyvaus judėjimo) traktai
	ryšiai su išorine rekreacine sistema

32 pav. Rekreacinių funkcijų raiškos miesto erdvinėje struktūroje tyrimo modelis. I. Urbonaitė

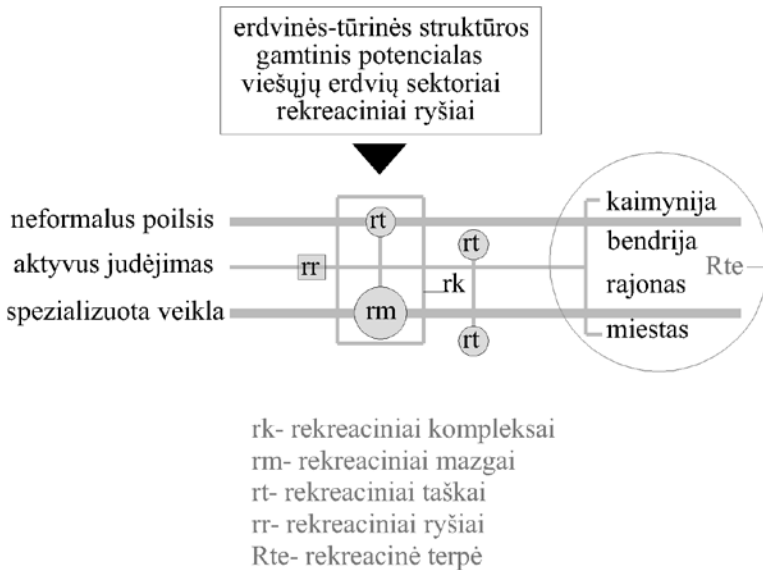
Fig. 32. Model of investigating expression of recreational functions in urban spatial structure. I. Urbonaitė

33 pav. Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų sklaida. I. Urbonaitė
Fig. 33. Dispersion of recreational functions in Vilnius city. I. Urbonaitė

Vilniaus miesto rekreacinę sistemą sudaro dideliu atstumu išsidėstę sporto ir laisvalaikio centrai, trūkinėjančios žaliosios jungtys ir netolygiai pasiskirstę rekreaciniai kompleksai, kuriuos jungia fragmentiški rekreaciniai traktai (33 pav.).

Šios rekreacinės veiklos pagal poreikius pasireiškia visuose miesto struktūriniuose lygmenyse: kaimynijos masteliu, bendrijos masteliu, rajono masteliu ir miesto masteliu. Rekreacinis turinys formuojamas sujungiant sinergiškai veikiančias funkcijas, kurių erdvinės raiškos atitikmenys yra rekreacijos kompleksai, rekreacijos mazgai – rekreacijos centrai, rekreacijos taškai – pavienės rekreacinės funkcijos, rekreacijos ryšiai – rekreacijos traktai ir rekreacijos tarpė. Vilniaus miesto atveju kiekvienai struktūrinei funkcijų grupei nustatyti raiškos dėsniumai, kurių pagrindu formuojami raiškos principai (33–34 pav.).

34 pav. Miesto rekreacinių funkcijų sistemos modelis. I. Urbonaitė.

Fig. 34. Systematic model of urban recreation. I. Urbonaitė

Pavienių rekreacinių funkcijų dėsningumai. Pavienėmis rekreacijos funkcijomis įvardytos visos rekreacinės funkcijos, kurios neturi aiškių teritorinių ryšių su kitomis rekreacinėmis funkcijomis. Šie struktūriniai elementai Vilniaus mieste išsidėstę netolygiai, dažniausiai jų atsiradimas yra savaiminis ir stichiškas. Pavienės rekreacijos funkcijos dažniausiai yra įsiterpusios į kitos funkcinės paskirties objektus, pavyzdžiui, nedideli sporto ar laisvalaikio klubai įsikūrę visuomeninės ir komercinės paskirties objektuose, mokyklų, darželių patalpose arba priklauso nerekreacinės paskirties teritorijai (pavyzdžiui, lauko treniruokliai bendro naudojimo teritorijoje, vaikų žaidimų aikštelė gyvenamojoje teritorijoje, priklausomieji želdynai (žr. Jakovlevas-Mateckis 2009) ir pan.). Taip pat pavienės rekreacinės funkcijos reiškiasi ir savarankiškai, rekreacinės paskirties teritorijose (pvz., skveras, parkas, baseinas, stadionas ir pan.), tačiau Vilniaus atveju dažniausiai jų raiška nustatyta visuomeninės paskirties ir bendro naudojimo teritorijose. Gyvenamųjų teritorijų atžvilgiu vienareikšmiškai dominuoja sportinės rekreacijos funkcijos. Dėl savo smulkumo ir dispersiškos sklaidos pavienės rekreacijos funkcijos dažniau išnyksta, mutuoja (Mozūriūnaitė 2010) arba migruoja. Kita vertus, veikdamos lokaliame lygmenyje, jos daugiausiai tenkina kasdienius gyventojų poreikius ir yra labiausiai prieinamos. Deja, dažniausiai jos neturi gerai išvystytos infrastruktūros, yra priklausomos nuo esamų transporto ryšių, taip pat labiau priklauso nuo socialinės aplinkinių

teritorijų gyventojų sudėties, visuomeninių prekybos centrų ir mokymo įstaigų tinklo. Šis tinklas labai aktyviai veikia rekreacinėje miesto sistemoje, nes tendencingai naudojamas ir rekreacinei teritorinių bendruomenių veiklai. Nustatytas laisvalaikio erdvių stygius miegamuosiuose rajonuose, nes minėtos ugdymo įstaigos negali priimti visų norinčiųjų, be to kyla tam tikros socialinės įtampos. Vaikų poilsiui bei laisvalaikio veikloms taip pat psichologiniu požiūriu vertingiau yra pakeisti įprastą kasdienę aplinką.

Rekreacinės terpės dėsniumai. Pavienės rekreacijos funkcijos, tankėdamos ir artėdamos viena prie kitos, pradeda formuoti rekreacinę terpę – rekreacinių funkcijų santalką (35 pav.). Pavyzdžiui, Vilniaus miesto centre ir senamiestyje vyrauja didžiausia kultūrinės rekreacijos funkcijų koncentracija: kultūrinės, pramoginės ir pažintinės rekreacijos funkcijos (maldos namai, muziejai, teatrai, koncertų salės, SPA centrai, jogos namai, galerijos, šokių klubai, nedideli skverai bei aikštės, istoriniai parkai, etc.) susikaupę palyginti mažame plote. Vilniaus centro rekreacinė terpė apima dalį Naujamiesčio ir perlipan į dešinią Neries krantą – dalį Šnipiškių teritorijos.

35 pav. Rekreacinių funkcijų koncentracija Vilniaus miesto istoriniame branduolyje formuoja rekreacinę terpę. I. Urbonaitė

Fig. 35. Concentration of various recreational functions in Vilnius old city part forms a recreational matrix. I. Urbonaitė

Kuo didesnė rekreacinių funkcijų koncentracija, tuo didesniu ir prasmingesniu tampa šias rekreacines funkcijas jungiantis ir aptarnaujantis viešųjų erdvių tinklas, nes tokios rekreacijos funkcijų santalkos pritraukia žymiai didesnius lankytojų srautus, kurių dinamika labiau išreikšta ir tolygesnė, nei pavienių rekreacijos objektų. Išskirtinai didelė maldos namų koncentracija taip pat funkcionuoja ir kaip bendramiestinė dvasinės rekreacijos terpė. Vilniaus istorinis branduolys veikia kaip pažintinės turistinės rekreacijos magnetas, savitas savo gamtinių, kultūrinių ir urbanistinių verčių sistema: daugiaplaniu Neris ir Vilnelės upių slėnių kraštovaizdžiu, savita topografija, kuri veikia erdvinės struktūros įvairovę, įvairialypę gamtinių ir urbanistinių struktūrų kompozicine sąveika.

Vilniaus centrinė rekreacinė terpė sąlygoja šios miesto dalies gyvybingumą, kasdienių gyventojų poreikių tenkinimą. Dauguma senamiesčio ir centro skverų yra memorialinės paskirties objektai arba nefunkcionalios erdvės, nors jie galėtų tapti aktyviomis ir gyvybingomis poilsio erdvėmis.

Pavienių rekreacinių funkcijų nestabilumą ir dinamišką kaitą Vilniaus miesto centrinėje dalyje sąlygoja nuomojamų patalpų pasiūlos ir kainos dėsningumai, šios miesto dalies prestižo kilimas ir polinkis orientuotis į turistų aptarnavimą. Didžiausią grėsmę patiria privatizuojamos viešosios erdvės ir visuomeninės paskirties objektai, nes, neužtikrinus funkcinio tęstinumo, kultūrinės rekreacinės funkcijos terpės kokybė prastėja – jos funkcinės įvairovės persvarą įgauna pramoginės vartotojiškos funkcijos, todėl teisiniais reglamentais turėtų būti apsaugotas kultūrinę reikšmę turinčių visuomeninių objektų ir viešųjų erdvių funkcinis turinys.

Rekreacinių centrų raiškos dėsningumai. Disertacijos tyrimų rezultatai, plačiau aprašyti antrajame skyriuje, atskleidė rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumą – rekreacinių centrų darinius. Tai didelius žmonių srautus pritraukiantys visuomeninės paskirties objektai, kuriuose reiškiasi rekreacinės funkcijos, susitelkdamos viename teritoriniame vienete ar pastatų komplekse. Remiantis Vilniaus miesto pavyzdžiu, pagal funkcinę sudėtį, mastelį bei veiklos pobūdį disertantė siūlo klasifikuoti rekreacinius centrus į *universalius*, *monofunkcinius*, *išplėstos funkcijos centrus*, ir *įvairiafunkčius* rekreacinius centrus (14 lentelė). Šie centrai yra didelės apimties, priklausomai nuo veiklos pobūdžio, juose vienu metu gali tilpti nuo 500 iki 12 000 lankytojų. Į šią struktūrinę grupę reikėtų įtraukti ir *daugiafunkčius* komercinius prekybos ir pramogų objektus, kuriuose gan stipriai išreikštos rekreacinės funkcijos (pvz., „Akropolis“, „Ozas“). Rekreaciniai centrai miesto sistemoje veikia kaip dominantės ir kuria stiprius žmonių traukos ryšius, todėl gali būti diegiami kuriant naujus lokalius miesto centrus. Jų vietos mieste parinkimas turėtų priklausyti nuo planuojamo rekreacinio turinio (jo masto, paskirties, specializacijos), nes vieni rekreaciniai centrai veikia tolygiu apkrovimu,

nepertraukiamai ir nepatiria didesnės lankytojų dinamikos (pvz., įvairiafunkciai, daugiafunkciai), o universalūs rekreaciniai centrai dažniausiai pasižymi fizinėmis savybėmis galimai apimti įvairaus turinio rekreacines funkcijas (pvz., sporto varžybos, mugės, koncertai), tačiau jų veikimas labai priklauso nuo rekreacinės programos organizacijos, nes savaime tokie objektai tėra kiautas su potencialia erdve kokiai nors veiklai. Tokio pobūdžio centrai formuoja pliūpsninius lankytojų srautus, kai vienu metu atvyksta didelis lankytojų skaičius, o tai sukelia nepatogumų aplinkinių teritorijų gyventojams. Universalūs rekreaciniai centrai labiau priskirtinti prie specializuotos rekreacinės veiklos.

14 lentelė. Rekreacinių centrų raiškos klasifikacija Vilniaus miesto pavyzdžiu.

I. Urbonaitė

Table 14. Classification of recreational centers defined in Vilnius city case. I. Urbonaitė

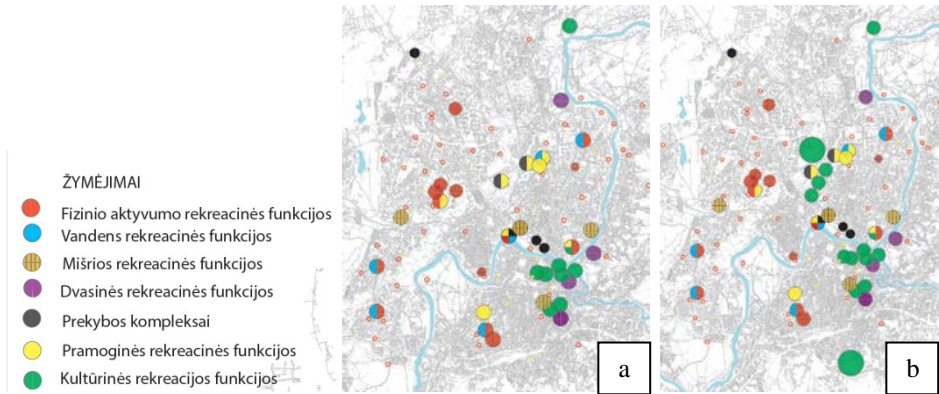
Rekreacijos centrai	Bruožai	Padėtis mieste	Pavyzdžiai
Universalūs	Dažniausiai tokie, kuriuose telpa daug žiūrovų (nuo 1500 žiūrovų) su vientisa erdve- arena, kuriuos galima pritaikyti įvairiai rekreacinei veiklai. Minimalus tūrio užimamas plotas – 3000 m ²	Šalia svarbių miesto arterijų, užtikrintas pasiekiamumas automobiliu ir viešuoju transportu. Miesto centras arba jo riba	„Pramogų arena,, „Siemens arena, „Ūkio banko arena“
Monofunkciniai sporto religiniai kultūros ir meno	Specializuoti centrai, kurių 70 proc. ploto skirta vienai rekreacinei funkcijai	Priklausomai nuo objekto paskirties ir jam reikalingos infrastruktūros ar gamtinių resursų. Tokie centrai dažniausiai veikia kaip magnetai, pritraukiantys tikslinius lankytojus, kuriems atstumas iki objekto nėra didžiausia kliūtis	„Vėtros“ stadionas, Lazdynų baseinas, hipodromai Bažnyčios, cerkvės, Operos ir baletu teatras
Išplėstos funkcijos	Objektas, kurio 70 proc. ploto skirta vienai rekreacinei funkcijai, tačiau vyrauja įvairios su ta paskirtimi susijusios veiklos formos	Teritorijose su gerai išvystyta infrastruktūra, arti gyvenamųjų teritorijų, užtikrintas pasiekiamumas automobiliu, pėsčiomis ir viešuoju transportu.	„Impuls“ sporto klubai, SEB arena Vingio kino teatras

14 lentelės tęsinys

Continuation of Table 14

Įvairiafunkciai	objektas skirtas įvairiai su poilsiu, sportu, laisvalaikiu ir pramogomis susijusiai veiklai, pagrindinė socialinė. lankytojų grupė – vaikai.	Centrinėje miesto dalyje, svarbus susisiekimas viešuoju transportu	Moksleivių rūmai, Vilniaus kultūros, pramogų ir sporto rūmai
Prekybos centrai su rekreacinėmis funkcijomis	Pagrindinė objekto paskirtis – prekybė, tačiau veikia ir pramoginės funkcijos (kino teatrai, čiuožyklos, vaikų žaidimų centras ir pan.)	Įsiterpę tarp gyvenamųjų teritorijų, strategiškai patogiose vietose	Prekybos centras „Akropolis“, Ozo laisvalaikio ir pramogų centras
Urbanistiniai rekreaciniai kompleksai	Poilsio ir pramogų kompleksai gamtinėje teritorijoje, kur rekreacinės veiklos integruotos tiek lauko, tiek vidaus erdvėse,	Priemiestis, miesto pakraštys, užmiestis. Gamtinės teritorijos	Belmonto pramogų ir poilsio centras, „Žaldokynė“ (pirčių ir pramogų kompleksas)

Tokio tipo objektams reikalinga didelė infrastruktūra, sklypų plotai Vilniuje įvairuoja nuo 0,6 ha iki 5 ha. Ne renginių metu šie centrai veikia minimaliu pajėgumu, dažnai sukeldami sunkumų miestui ar operatoriui juos išlaikyti. Didžiausia problema slypi pačioje objektų tipologijoje – universalumas yra nulemtas ekonominių sumetimų, noras naudoti tą pačią erdvę ir sporto, ir kultūros renginiams sumenkina pastarosios paskirties kokybės galimybes (menkos akustinės galimybės, neadekvati erdvės ir tūrio estetinė kalba, sutrikdyti susiję dvasinės rekreacijos proceso tęstinumai). Iš esmės, tokio tipo objektų paskirtis yra šou-varžybinė, sąlygota globalios sporto kultūros, kuri yra itin komercializuota ir vartotojiška. Šiuo atveju kultūrinė (koncertinė) rekreacija veikia adaptyviai, nes mieste iš principo trūksta bendramiestinės koncertinės salės(-ių). Pramoginė rekreacija (įskaitant ir sporto renginius) yra itin priklausoma nuo mados ir globalių tendencijų, medijos, kurios pasirinkimas formuojamas remiantis vartotojiškumo principais. Didėjantis tokio tipo pramoginės rekreacijos centrų skaičius atspindi visuomenės vertybių kaitą bei prioritetus lengvai įsisavinamai laisvalaikio kultūrai.

36 pav. Rekreacinių centrų išsidėstymo modeliavimas Vilniaus miesto pavyzdžiu: a) esama situacija; b) siūlomas modelis. I. Urbonaitė
Fig. 36. Modelling arrangement of recreational centers and recreational complexes: a) existing situation; b) proposed model, Vilnius. I. Urbonaitė

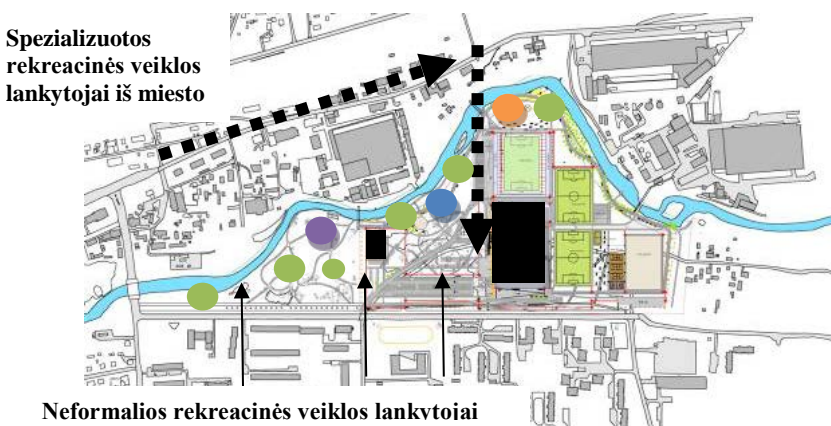
Monofunkciniai arba išplėtos funkcijos centrai yra tiesiogiai susiję su specializuota rekreacine veikla, dažnai jiems reikia specialių gamtinių resursų, jų infrastruktūrai tinkančios situacijos. Dėl šios priežasties jų padėties parinkimas miesto atžvilgiu dažnai priklauso nuo išorinių veiksnių, ir tokie centrai dažnai atsiduria periferinėje miesto zonoje. Dėl šios priežasties būtina įvertinti ir užtikrinti tokių centrų pasiekiamumą, lankytojų srautus, poreikio koncentraciją. Būtina įvertinti, kad specifinės paskirties (ypač sporto) centrus, kaip popamokinę veiklą, dažnai lanko vaikai, todėl šių centrų ryšys su švietimo įstaigų infrastruktūra yra labai aktualus.

Rekreacijos centrai skiriasi nuo pavienių rekreacinių funkcijų objektų paslaugų įvairove, dydžiu bei aptarnavimo mastu. Praktiškai visi rekreacijos centrai veikia bendramiestiniame, o kai kurie – ir regiono bei nacionaliniu lygmeniu. Vilniaus atveju formuojasi savitas rekreacinių centrų tinklas: didžiausi rekreaciniai centrai bei kompleksai išsidėstę vienoje ašyje, palei intensyvią Ozo gatvę. Paradoksalu, bet visi šie centrai yra savotiškoje visuomeninės paskirties „saloje“, apribotoje intensyvaus eismo gatvių, pramoninių teritorijų, sodybinio užstatymo kvartalų. Šis visuomeninės-rekreacinės paskirties ruožas savo masteliu stipriai disonuoja su aplinkinėmis teritorijomis bei vertinga geomorfine Šeškinės ozo šlaitų struktūra. Šių centrų funkcinis pobūdis sudaro vartotojiškos kultūros pramogų bei renginių turinį, kuris sugeria didžiuosius žmonių srautus, veikdamas kaip savotiškas filtras, ir tik nedidelė dalis žmonių „prisiskverbia“ į centre esančią įvairialypią polifunkcinę kultūrinę terpę (36 a; b pav.).

Vis dėlto, ši rekreacinių centrų ašis tampa dominuojančia miesto urbanistinėje struktūroje, nepaisant to, jog trūksta minėtų centrų jungiančios rekreacinės terpės, aiškiai išreikštų aktyvaus judėjimo traktų, jungiančių miesto gyvenamąsias teritorijas su šiais rekreacijos centrais. Būtina plėtoti šios „rekreacinės salos“ infrastruktūrą, gerinti pėsčiųjų ir dviračių takų jungiamumą bei juos jungiančių viešųjų erdvių kompleksą, papildyti vartotojiškos pakraipos rekreacinį turinį naujomis, kultūrinėmis, pažintinėmis rekreacinėmis funkcijomis. Tokiam intensyviai užstatymui atsvara turėtų tapti Šeškinės ozo ir Cedrono gamtinio draustinio plėtojimas, Ozo pramogų parko teritorijos vystymas ir plėtimas.

Rekreacinių kompleksų raiškos dėsningumai. Miesto rekreacinius kompleksus formuoja želdynų, erdvių ir tūrių kompozicija apibrėžtoje teritorijoje. Kitaip tariant, šios erdvinės rekreacinės struktūros atitinka išplėstą parko funkciją, jie formuojami kultūrinio kraštovaizdžio aspektais. Dėl savitos gamtinės situacijos Vilniuje rekreaciniai kompleksai dažnu atveju susiformavę natūraliai: gamtiškoje aplinkoje atsiradusios rekreacinės funkcijos paskatina kultūrinio kraštovaizdžio formavimą. Šie dariniai miestui yra labai naudingi ir reikalingi dėl savo kompleksinės funkcinės ir struktūrinių elementų sudėties. Rekreaciniuose kompleksuose derinamos lauko ir vidaus rekreacinės funkcijos papildoma viena kitą, užtikrinamos tolygesnį lankytojų srautą, padeda spręsti sezoniškumo klausimus. Pavyzdžiui, Vilniaus Vingio parkas funkcionuoja kaip rekreacinis kompleksas, nes jame yra tūrinių rekreacinių priklausinių, kitų papildančių funkcijų, todėl ši rekreacinė teritorija yra patraukli visais metų laikais. Rekreacinių kompleksų pagrindu turėtų būti kuriami rajoniniai parkai, derinantys savyje visas rekreacines funkcijas, reikalingas teritorinių bendruomenių rekreaciniam poreikiui užtikrinti. Nustačius rekreacinių funkcijų stygių konkrečioje miesto teritorijoje (pvz., seniūnijoje) ir įvertinus demografinę padėtį, ekonomines sąlygas, susisiekimo galimybes, ištyrus esamą ir galimą teritorijos rekreacinį potencialą, galima sudaryti kuriamo rekreacinio komplekso modelį, į planavimo procesą įtraukiant ir vietos bendruomenę. Rekreaciniuose kompleksuose, esančiuose periferinėje miesto zonoje, būtina užtikrinti rekreacinę pasiūlą ištiesus metus. Šį uždavinį galima pasiekti derinant specializuotos veiklos funkcijas su neformalios rekreacijos funkcijomis. Autorė, iliustruodama šį principą, sudarė universalios daugiafunkcio sporto komplekso modelį, skirtą Naujosios Vilnios seniūnijoje esančiam apleistam rajono želdynu su futbolo stadionu prie Vilnelės upės atgaivinti. (37 pav.). Formuojant gaivinamos teritorijos rekreacinį turinį, sudaryta komplekso programa, kurioje numatyta sutvarkyti ir įrengti parką, sutvarkyti Vilnelės pakrantės ruožą įrengiant ten maudyklą, pliažą, tinklinio žaidimo aikšteles, pritaikyti sportinėms varžyboms esamą futbolo stadioną, pastatatyti uždara futbolo maniežą su 25 metrų plaukimo baseinu, sporto klubu ir keturiomis universaliomis lengvosios

atletikos treniruočių salėmis. Komplekse taip pat numatyta ir vaikų sporto akademijos funkcija su bendrabučiu. Tokios programos rekreacinis kompleksas būtų naudojamas tiek vietos bendruomenės, tiek ir bendramiestiniu mastu. Šiame modelyje derintas vietos teritorinių gyventojų kasdienės rekreacijos poreikis bendramiestinės rekreacijos sistemos kontekste. Lauko rekreacinės funkcijos papildo arba iš dalies kompensuoja vidaus rekreacines funkcijas, o tai svarbu dėl sąsajos su vietos gyventojų finansinėmis galimybėmis naudotis mokamomis sporto komplekso paslaugomis. Specializuotos futbolo aikštynų funkcijos pritrauktų tikslinius lankytojus mėgėjus, ypač savaitgalio metu. Tuo tarpu rekreacinio komplekso pritaikymas varžyboms būtų aktualus ir visuomeninio sporto organizatoriams, atsakingiems už profesionalias varžybas. Šios galimybės numatymas užtikrintų komplekso priežiūrą ir ekonominę atsiperkamumą, palankiai veiktų gretimybėse esančių buvusių pramonės teritorijų konversijos procesą, nes urbanistinės dominantės sukūrimas užtikrintų padidėjusius lankytojų srautus, kuriems aptarnauti reikalingos įvairios funkcijos.

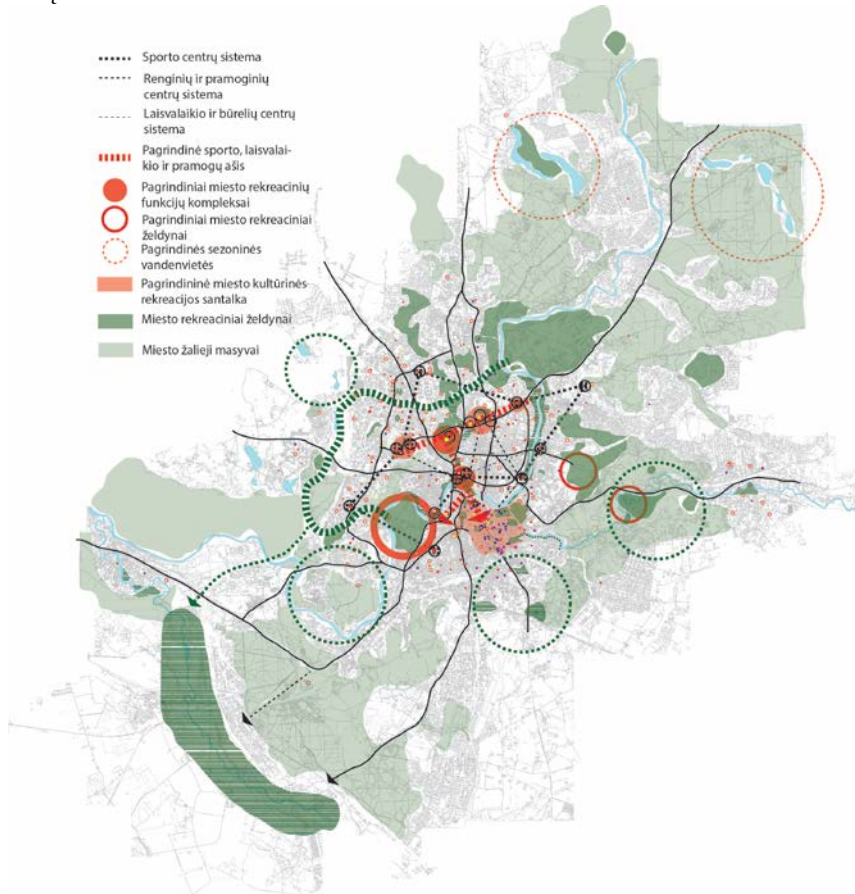

37 pav. Daugiafunkcio futbolo aikštynų komplekso sklypo sutvarkymo planas, Karklų g. Vilnius, aut. I. Urbonaitė, P. Latakas, S. Garbauskaitė, 2011 m.

Fig. 37. Site plan of multifunctional football complex, Karklų str. Vilnius, aut. I. Urbonaitė, P. Latakas, S. Garbauskaitė, 2011

Rekreacinių traktų dėsningumai. Rekreaciniai traktai užtikrina tvaraus žmonių rekreacinio mobilumo galimybes. Tai svarbi alternatyvaus judėjimo formų užtikrinimo galimybė, kuri svarbi ne tik susisiekimo ryšiu prasme, bet ir ekologiniu aspektu. Pirmajame ir antrajame disertacijos skyriuose plačiai aptarta gyventojų fizinio aktyvumo problema yra tiesiogiai susijusi su rekreacinių traktų (ne)buvimu mieste. Gyventojai didžiąją laiko dalį praleidžia kelionėse po

miestą, o tranzitinių erdvių transformavimas arba pritaikymas rekreacinėms reikmėms sukuria galimybę tą kelionės laiką iki darbo ar mokyklos išnaudoti judant dviračiu ar pėsčiomis. Vilniaus miesto dviračių takų infrastruktūra kol kas yra labai fragmentiška ir nepatenkina visų miestiečių aktyvaus judėjimo poreikių.

38 pav. Vilniaus miesto tvarios rekreacinės sistemos ryšių modelis.

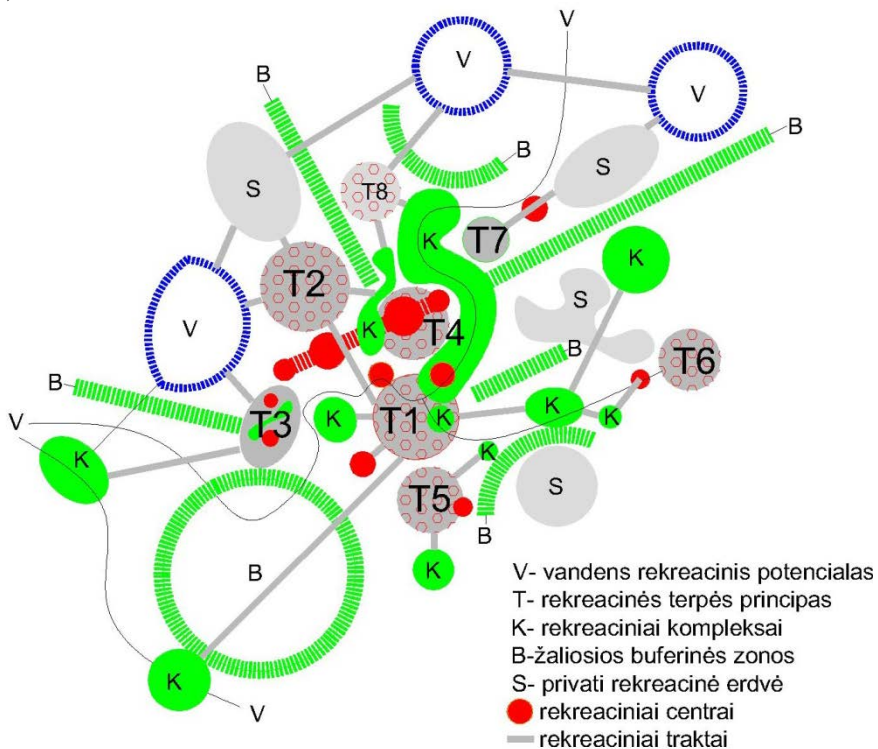
I. Urbonaitė

Fig. 38. Systematic model of urban recreational system links. I. Urbonaitė

Vilniaus Neries ir Vilnelės upių slėniai yra svarbiausi ir vertingiausi rekreaciniai ištekliai, esantys miesto vidinėje struktūroje, tačiau jie nėra tinkamai įjungti į bendrą miesto sistemą, tačiau jų padėtis mieste ir reljefo ypatumai sudaro geras galimybes plėtoti šias mėlynąsias arterijas būtent rekreacinių traktų principu.

Miesto regeneracija turi apimti visą miestą: tiek atkuriant sunykusius želdynus, tiek ir kuriant naujus egzistuojančiose gyvenamosiose teritorijose bei vykdant apleistų teritorijų ir infrastruktūros konversijas. Vilniaus atveju siūloma formuoti aktyvaus judėjimo žaliąjį žiedą vidinėje miesto struktūroje, stengiantis maksimaliai vengti ydingos praktikos dviračių ir pėsčiųjų takus tiesiant palei transporto traktus (38 pav.). Šis aktyvaus judėjimo rekreacinis žiedas apjungia intensyviai gyvenamas miesto dalis su centro rekreaciniu potencialu, integruojant Karoliniškių kraštovaizdžio draustinį, Neries krantines, Verkių rekreacinį kompleksą bei Šeškinės Ožą ir Fabijoniškių miško parką.

Abstrahuotas Vilniaus miesto rekreacinės sistemos plėtojimo modelis apima rekreacines terpes, kurias kuriamos urbanistiniuose branduoliuose; rekreacinius kompleksus, išnaudojant nustatytą rekreacinį potencialą; taip pat rekreacinius centrus, papildant esamą tinklą kultūriniais ir aktyvuotais žaliaisiais centrais. Ši sistema plėtojama vandens rekreacinio potencialo kryptimis, skirtingus rekreacinės sistemos struktūrinius elementus sujungiant rekreaciniais traktais (39 pav.).

39 pav. Vilniaus miesto rekreacijos sistemos plėtojimo modelis.

I. Urbonaitė

Fig. 39. Model of Vilnius recreational system development. I. Urbonaitė

3.2. Vilniaus miesto tvarios rekreacinės sistemos modeliai

Renkantis tinkamiausias posovietinių miestų regeneracijos kryptis, svarbiausia laikytis integruoto požiūrio, ne priešinančio ar skirstančio prerogatyvas į urbanistinę ar kraštovaizdinę, o sintezuojančio architektūrinį, urbanistinį, sociologinį, ekologinį, ekonominį ir kraštovaizdinį požiūrius dėl bendro tikslo – išliekamąją vertę turinčios aplinkos kūrimo. Vertėtų skirti tinkamą dėmesį miesto rekreacinio potencialui nustatyti ir didinti, rasti galimybių vystyti rekreacijos sistemą, užtikrinant tolygų jos veikimą tiek miesto vidinėje struktūroje, tiek ir regioniniame kontekste. Miesto regeneracija turi apimti visą miestą: tiek atkuriant sunykusius želdynus, tiek ir kuriant naujus egzistuojančiose gyvenamosiose teritorijose bei vykdant apleistų teritorijų ir infrastruktūros konversijas.

Nors rekreacinės erdvės pirminė paskirtis yra suteikti žmogui galimybę atstatyti fizinę bei dvasinę savijautą, kitas svarbus žingsnis – kokybiško informacinio – sociokultūrinio turinio perdavimas tapusiai laisva nuo kasdienių įtampų lankytojo sąmonei. Kaip atskleista pirmajame ir antrajame disertacijos skyriuose, viešųjų erdvių ideologizacija bei rekreacijos kultūros veikimas politiniais motyvais buvo svarbus visuomenės valdymo įrankis visais laikais, o šios strategijos efektyvumą totalitarinėje priespaudoje buvusios valstybės patyrė savo kailiu. Šiandien, susiduriant su bendra Lietuvos valstybės geopolitinės ir visuomenės vystymosi idėjos krize, jos atspindį galima regėti neišvengiamai miesto viešųjų erdvių kontekste.

Miesto rekreacinės sistemos plėtojimo kryptis turėtų apimti gyvenamųjų teritorijų erdvinės struktūros įveiksminimą, rekreacinių ryšių su kultūriniu centru išvystymą, nuklenksminant besiformuojančias vartotojiškos rekreacijos santalkas didžiųjų prekybos kompleksų klasteriuose ir papildant juos kompensuojančiomis rekreacinėmis funkcijomis, taip pat aktyvuojant tarpines atviras erdves.

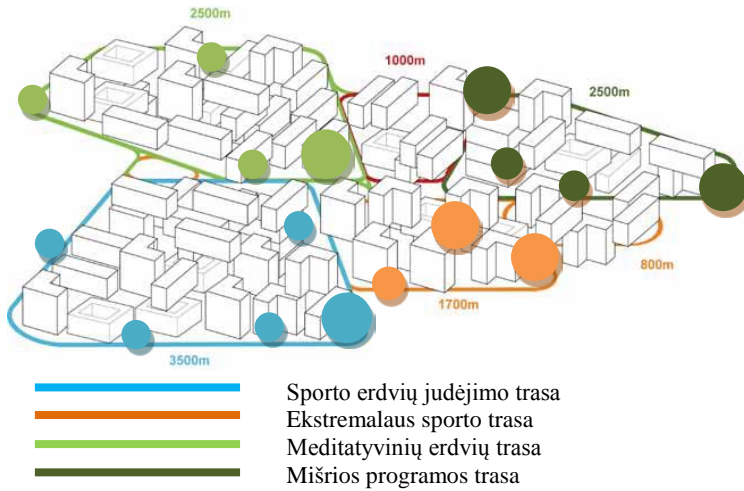
Miesto rekreacijos sistemos perspektyva – tvaraus miesto planavimo išraiška, kai sprendžiamos problemos visuose lygmenyse – taikomas sintezuotas planavimas.

Vilniaus tvarios rekreacinės sistemos modeliavimo etapai turėtų apimti esamos situacijos analizę, kurios metu nustatomas esamo rekreacinio potencialo ir viešųjų erdvių tinklas. Norint nustatyti galimą rekreacinį potencialą ir problemines vietas, reikia nustatyti kritinius urbanistinės struktūros taškus – apleistų teritorijų ar nefunkcionalias bendro naudojimo vietas, dykras. Kitas tyrimo lygmuo turi apimti vietos socialinę apklausą ir gyventojų rekreacinių poreikių identifikavimą. Rekreacinė programa sudaroma taikant strateginio planavimo kriterijus, o miesto rekreacinės sistemos projektavimas turėtų tenkinti

kokybinius rekreacinių funkcijų raiškos reikalavimus. Tvarios rekreacijos sistemos modelis Vilniaus mieste plėtojamas remiantis suformuotais principais.

Jungiamumo principas. Vilniaus atveju nustatytas rekreacinių traktų poreikis, kuris sujungia funkcijas, gerina gyventojų rekreacinį mobilumą, užtikrina lengvesnį pasiekiamumą. Pavyzdžiui, būtina užtikrinti rekreacinius traktus, jungiančius gyvenamose teritorijose esančias mokyklas, sporto klubus, kultūrinius kompleksus nepertraukiamais arba minimaliai pertraukiamais pėsčiųjų, riedučių ir dviračių takais. Miesto erdvinėje struktūroje rekreacinį mobilumą užtikrinančios funkcijos (pasivaikščiojimo, bėgiojimo, riedučių, dviračių takai, trasos) turėtų būti atskirtos nuo gatvių tinklo želdinių grupėmis siekiant išvengti oro ir triukšmo taršos, arba projektuojamos „neprisirišant“ prie motorizuoto transporto infrastruktūros. Rekreacinių erdvių jungiamumo principą užtikrina erdvių ženklimas, žymėjimas, nuorodos, judėjimo trajektorijų ašyse matomos vizualinės jungtys, erdvės kompozicinės dominantės: pastatai ar jų grupės, kraštovaizdžio elementai. Jungiamumo principas gali būti naudojamas skirtingiems judėjimo scenarijams kurti miesto viešųjų erdvių tinkle, priklausomai nuo judėjimo trasos teminės programos (40 pav.). Šis principas gali būti taikomas tiek lokaliu, tiek ir rajoniniu, bendramiestiniu masteliu. Pavyzdžiui, meditatyvinės rekreacijos programa gali apimti erdves, skirtas ramiam poilsiui, pasivaikščiojimams, o šiai rekreacinei trasai taikyti atsitraukimo, gamtiškumo, erdviškumo psichologinio poveikio erdvines charakteristikas. Meditatyvinės, dvasinės rekreacijos trasos turėtų būti atitrauktos nuo intensyvaus eismo gatvių, masinių susibūrimo vietų, triukšmingų pramogų zonų. Tokių bruožų turi piligriminio Kalvarijų kelio atkarpa Vilniuje, tačiau joje reikėtų švelninti Verkių gatvės eismo triukšmo poveikį, išplėtoti takų sistemą Neries pakrantės slėnyje. Aktyvių rekreacinių veiklų trasas reikėtų projektuoti atsižvelgiant į funkcinės gretimybes – atitraukti šias trasas nuo gyvenamųjų namų. Taikant jungiamumo principą, reikėtų Vilniaus Neris upės rekreacinį potencialą sujungti su gretimai esančių gyvenamųjų teritorijų rekreacinėmis funkcijomis.

Dažnai dideli infrastruktūros objektai stokoja darnaus santykio su urbanistine aplinka, pertraukia socialinius ryšius ir trikdo žmogiškojo mastelio atvirą judėjimą mieste, tokie objektai taip pat yra triukšmo ir taršos šaltiniai, tad jų keliamą neigiamą poveikį reikėtų siekti švelninti kraštovaizdžio pagrindu pagrįstu planavimu. Pavyzdžiui, Naujininkų, Naujamiesčio, Naujosios Vilnios teritorijose, kurias kerta geležinkelio linija, būtų galima pritaikyti neigiamą poveikį švelninančias architektūrines priemones, sekant jau anksčiau aptartais užsienio pavyzdžiais (Niujorke, Paryžiuje pritaikytos priemonės), ir uždengti atitinkamas geležinkelio atkarpas žaliaisiais stogais. Taip būtų sukurti rekreaciniai traktai – žaliosios jungtys su centrine miesto dalimi ir senamiesčiu.

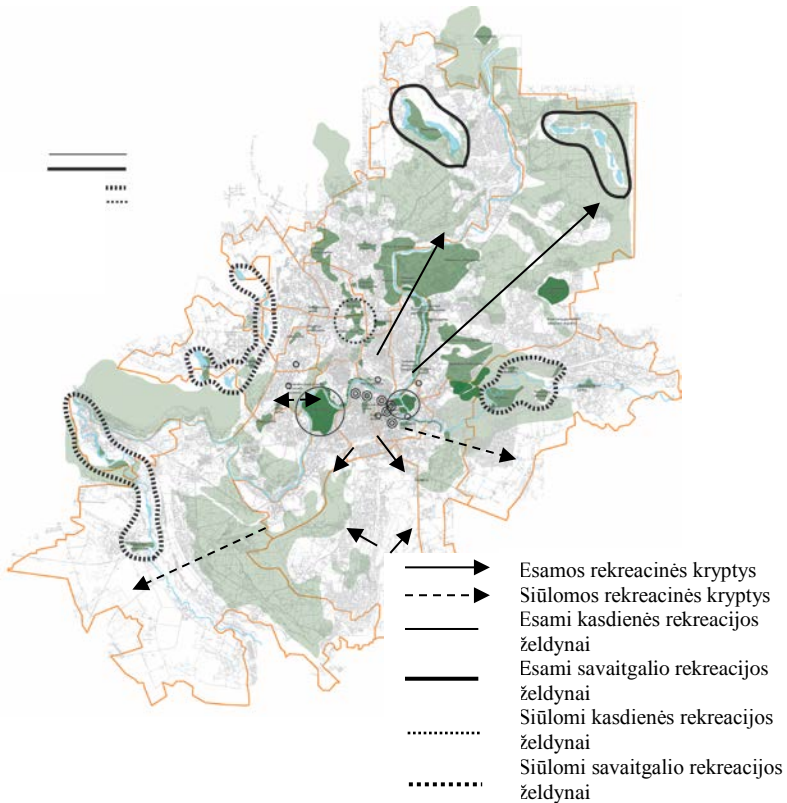
40 pav. Rekreacinių erdvių jungiamumo principas pagal skirtingas rekreacinės programos temas. I. Urbonaitė

Fig. 40. Principle of recreational spaces connectivity according to different recreational programme. I. Urbonaitė

Rekreacinių ryšių persikirstymo principas. Šis principas užtikrina rekreacinio krūvio, kuris tenka rekreacinėms teritorijoms, paskirstymą užtikrinant rekreacinio potencialo pasiekiamumo kokybę. Jį nusako rekreacinio potencialo dydžio ir gyventojų rekreacinio mobilumo krypties santykis. Vilniaus miesto atveju išorinis rekreacijos potencialas yra labai didelis, bet žmonių pasiskirstymas rekreacinių arealų atžvilgiu yra netolygus. Gamtiniai pleištai, įsiterpę į Vilniaus urbanistinę struktūrą, ilgina kelionės atkarpas, sukuria natūralius barjerus tarp skirtingų miesto dalių. Neries upė taip pat veikia ne kaip miesto dalis jungianti rekreacinė funkcija. Dėl mažo abiejų upės krantų jungčių skaičiaus, yra apsunkintas pakrančių rekreacinio potencialo naudojimas. Šiuo atveju reikėtų planuoti naujas pėsčiųjų jungtis per upę, jungiant intensyviai gyvenamąsias teritorijas su rekreaciniais ištekliais abiejų upės krantų atžvilgiu.

Išorinių rekreacijos ryšių su priemiesčio ir užmiesčio zonomis užtikrinimas ir subalansavimas turi remtis pagrindinių esamų turistinių trasų plėtojimu ir naujų rekreacijos krypties atvėrimu pagrįstomis kryptimis. Vilniaus miesto atveju, stiprinant rekreacinius ryšius pietinėje miesto dalyje, aktyvuojant Vokės slėnių teritoriją (įtraukiant Trakų Vokės dvaro rekreacinį kompleksą) būtų subalansuoti sezoniniai lankytojų srautai ir tolygiau išnaudojamos iki šiol mažai lankomos rekreacijos teritorijos, taip pat mažėtų lankytojų srautai per didelės lankytojų sankaupos Verkių ir Riešės vandenviečių teritorijose.

Tuo pat būdu siūloma įveiksminti miesto rytinėje dalyje esančių ežerėlių virtinę, Pavilnių regioniniame parke esančius piliakalnius ir kitas miesto teritorijas (41 pav.). Aktyvaus judėjimo traktus siūloma formuoti jungiant gyvenamąsias teritorijas su rekreacinių želdynu žiedu, praplečiant daugumos miestiečių naudojamas Vingio parko, Neries pakrantės erdves ties Baltuoju tiltu. Pastarosios populiarumas liudija, jog upės aktyvavimo perspektyva yra labai pozityvi.

41 pav. Vilniaus rekreacinių krypčių perskirstymo modelis. I. Urbonaitė
Fig. 41. Model of allocating recreational routes in Vilnius. I. Urbonaitė

Kokybinių ir strateginių kompozicijos kriterijų principas. Planuojant miesto rekreacijos sistemą, turi būti taikoma kokybinių ir strateginio planavimo kriterijų sistema. Kokybiniai kriterijai iliustruoja specialias fizines-erdvines sąlygas, o strateginio planavimo kriterijai nusako planavimo principus (17 lentelė, F priedas). Miesto rekreacinės erdvės architektūrą reiktų suvokti kaip pojūčių architektūrą, kurios sukeltas psichologinis rekreacinio reiškinių atspindys sukelia teigiamus jutiminius įspūdžius.

15 lentelė. Kokybinių ir strateginių kriterijų taikymas formuojant rekreacijos erdves. I. Urbonaitė

Table 15. Qualitative and strategic planning criterias of recreational spaces. I. Urbonaitė

Lygmuo	Strateginiai kriterijai		Kokybiniai kriterijai	
	Pasiekiamumas	Planavimas	Raiškos forma	Dizainas
Lokalus mastelis	želdynas, pasiekiamas 300 m (5 min) spinduliu; rekreacinė jungtis/ sankryža mankštos aikštelės, 200 m pasiekiamumo spindulys; žaidimai/ mankšta, pasiekiami per 3–5 min (iki 300 m spindulio) nuo namų skvero ar aikštelės pavidalu; tiesios trajektorijos, jungiančios kasdienių poreikių funkcijas;	rezervinai sklypai galimam erdvės aktyvavimui; 10 proc. aktyvios veiklos, susijusios su bendra teritorijos paskirtimi ar dydžiu; daugiafunkcė teritorija; automobilių stovėjimo vietų iškėlimas/ konversija į tam tikras poilsio veiklas prie pastato; funkcijų ir užstatymo tankumas; veiklų išskaidymas ir paskirstymas didesnėje erdvėje; trijų dimensijų planavimas/ įvairių erdvių lygių sprendiniai;	susitikimo vietos/ taškai; mažos nišos, leidžiančios atsitraukti ir stebėti; apžvalgos vietos, leidžiančios gėrėtis miestovaizdžiu, landšaftu; mažos erdvės, skirtos neformaliai veiklai; daugiafunkcės erdvės, kuriose galima užsiimti daugiau nei viena laisvalaikio veikla; parkas ar kiemas, ar kita žalia erdvė, kurioje galimas fizinis aktyvumas; mediatyvinės, terapinės erdvės mankštai ir ramiam poilsiui;	nepertaukiamas, vaizdingas landšaftas; išreikštos erdvės ribos; vizualinės jungtys, vizualiai priartinančios kelionės tikslą; priklausomybės tam tikrai vietai/ miesto daliai išryškėjimas (naudojant tam tikra medžiagas, simbolius ir ženklus), rekreacinių erdvių matomumas, kuris gerinamas vietos dizaino ir charakterio sprendiniais;
Rajonas	zonų jungtys tarp namų, susietos įvairiam judėjimui skirtu taku; želdynai, 15 min atstumu;			

15 lentelės tęsinys

Continuation of Table 15

<p>Miestas</p>	<p>parkai, pakrantės ar mažų parkų anklavai; Miesto erdvė, pasiekiami 800 metrų spinduliu, skirta poilsiui, aukštos estetiškos kokybės sprendiniai; ryšiai tarp susijusių miesto erdvių; ryšiai su užmiesčio poilsio erdvėmis.</p>	<p>daugiafunkcė veiklų programa, kombinuojant rekreacinių funkcijų su kitomis (komercinėmis, visuomeninėmis ir pan.).</p>	<p>rekreacinis centras, skirtas tam tikrai veiklai: specialiosios dimensijos, medžiagiškumas; fasado/ stogo plokštumų pritaikymas aktyvioms veikloms; neformalios 5 min. veiklos; skveras, parko erdvė, kiemo erdvė ar kt.; aikštelė, skirta aktyviai ekspresijai; daugiafunkciai (bendruomenių) centrai, skirti sociokultūrinėms reikmėms, bendravimui, įvairioms laisvalaikio veikloms; pavėsinė, kuri skirta pasislėpti nuo lietaus ar saulės bei kurioje galima užsiimti įvairia laisvalaikio veikla.</p>	<p>apšvietimo sprendiniai, leidžiantys naudotis viešosiomis erdvėmis ir tamsiu paros metu; lankstaus dizaino mažoji architektūra ar daugiafunkčių paviršių kompozicija, leidžianti objektą/erdvę panaudoti įvairiais būdais; pastatų sprendiniai, skirti žmogaus masteliui/akių lygiui (pvz.. pastato prieiga, priangis, cokoliniai aukštai, erkeriai, konsolės, įtraukti pasažai); įvairūs patekimo į rekreacinę erdvę būdai; atviras, kviečiantis charakteris, leidžiantis suvokti erdvinę įvairovę; kintančios altitudės sprendiniai, kurie suskaido erdvę, įvairina patirtį; paviršių grafika, kuri leidžia implikuoti naują elgseną, sukurti sportui pritaikytą erdvę (dimensijų žymėjimai ir pan.); antrinių žaliavų naudojimas dizaino sprendiniuose,</p>
----------------	--	---	---	--

Tolygumo principas. Miesto rekreacinė sistema turi aptarnauti įvairaus amžiaus, socialinės padėties, skirtingų poreikių gyventojus. Atitinkamai turi būti išdėstytos ir rekreacinės funkcijos, atsižvelgiant į gyventojų tankumą tam tikroje teritorijoje; Vilniaus miesto atveju – tolygumą

Būtina papildyti esamas rekreacijos erdves naujomis ir aktualiomis rekreacinėmis funkcijomis, įvairesnėmis kraštoviadzčio raiškos priemonėmis, nes, remiantis atliktais disertacijoje aprašytos apklausos tyrimais, miestiečiams tai daro vieną didžiausių įtakų, motyvuojančių lankytis rekreacinėse erdvėse. Respondentai siūlo tvarkyti jau esamas poilsio zonas, papildyti jas įvairesnėmis rekreacinėmis funkcijomis bei įrenginiais. Labiausiai gyventojai pasigenda vaikų žaidimų aikštelių, sporto įrenginių, dviračių takų ir gėlynų.

Tvarios miesto rekreacijos sistemos požiūriu efektyvus mokyklų erdvės bei sportinės infrastruktūros naudojimas ir bendruomenės rekreaciniams poreikiams tenkinti yra praktikuojamas ir skatinamas įvairiose šalyse. Tinkamai suvaldžius priežiūros ir finansavimo mechanizmą (praplėtus suvokimą, jog mokymo įstaiga su savo aplinka veikia ir kaip universalus bendruomenės centras), toks modelis turėtų perspektyvų. Atsižvelgiant į pateiktas rekreacinio potencialo ir poreikio raidos Vilniaus mieste tendencijas, galimybes bei problematiką, vertėtų pagalvoti apie bendruomeninio rekreacinio modulio diegimą gyvenamųjų teritorijų struktūroje. Tai galėtų būti nesudėtingų konstrukcijų moduliniai kilnojami vienetai, kurių funkcinį turinį būtų galima pritaikyti pagal vietos gyventojų poreikius. Tūrio mobilumas leistų eksperimentuoti ir reaguoti į besikeičiančius gyventojų poreikius.

Įvairovės principas. Šiuolaikinėje visuomenėje rekreacijos formos yra labai dinamiškos ir kintančios, todėl jų tipologizacija yra gan sudėtinga. Ryškėja neformalių fizinio aktyvumo formų tendencija, o vienafunkčių rekreacinių erdvių paklausa mažta. Dėl to svarbiau yra kurti tokią rekreacinės aplinkos erdvinę struktūrą, kuri būtų kuo lankstesnė ir galėtų labiau apimti įvairias laisvalaikio veiklos formas, tenkinančias skirtingas socialines grupes.

Siekiant įpratinti žmones būti fiziškai aktyvesnius, reikia sukurti tam tinkamas, patrauklias erdves, sudaryti sąlygas įvairioms neformalios rekreacijos formoms, kurios nereikalauja specialių įrenginių; jos gali vykti praktiškai visose miesto erdvėse: bėgiojimas, važinėjimas riedučiais, parkūras, dviračiai, akrobatika, šiauriešikas vaikščiėjimas, gatvės šokiai, gatvės žaidimai ir pan. Rekreacinės erdvės dizainas turėtų kurti įvairialypę, daugiasluksnę rekreacinę platformą.

Rekreacinių funkcijų raiškos valdymo principas. Rekreacijos procesui labai didelę įtaką daro jos institucinio valdymo mechanizmas. Šiuo metu nėra vieningos sistemos, kuruojančios rekreacijos formavimo mieste sektorių, kuris sujungtų planavimo, sociologinius, ekologinius, sveikatos barus. Reikėtų labiau įtraukti teritorines bendruomenes į rekreacinės sistemos kūrimo procesą.

Reikalinga aiški valstybinė politika, kuri duotų gaires miestų savivaldybėms organizuoti viešųjų, rekreacinių erdvių formavimą. Seniūnijų lygmeniu (mikrorajonuose) taip pat turėtų veikti rekreacines funkcijas ir žmonių poreikius fiksuojantis aktyvas. Turėtų būti skatinama teritorinių bendruomenių iniciatyva kurti savo vietos tapatumą per viešųjų rekreacinių erdvių sistemą.

Koordinuoto rekreacinės miesto sistemos planavimo rekomendacijos:

- miesto vidaus rekreacinio potencialo jungiamumas su miesto išorės rekreaciniu potencialu;
- pėsčiųjų ir dviračių takų tinkliškumas;
- funkcinis suderinamumas;
- kompetencijų ir veiksmų institucinis derinimas, kai peržengiamos administracinės miesto teritorijų ribos.

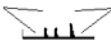

Terpės principas. Ryškių rekreacinių ir tapatumo bruožų turinčios rekreacinės terpės plėtojimas, sukuriamas gyvenamųjų teritorijų vidaus struktūroje, leidžia kurti gyvybingą miesto aplinką.

Ištyrus Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų erdvines savybes, terpių kompozicinius ypatumus ir jų patrauklumo lankytojams motyvus, sudaryta rekreacinės terpės erdvių formavimo charakteristinė matrica (42 pav.).

Psichologinės-emocinės charakteristikos, kurios buvo aptartos ir apibrėžtos ankstesniuose disertacijos skyriuose, susietos su tam tikra kompozicine viešųjų erdvių raiška, kuri nustatyta Vilniaus centro rekreacinių terpių raiškos analizės pagrindu. Sugretinus pagrindines rekreacinių veiklų grupes su šiomis charakteristikomis, jos diferencijuojamos pagal svarbą ir aktualumą konkrečiai rekreacinei veiklai (labai svarbi/privaloma, pageidautina/rekomenduojama, papildoma/privaloma). Pateiktame paveiksle matyti, kad kai kurios psichologinės savijautos dimenisijos yra svarbesnės, pavyzdžiui: saugumas, socialumas, erdvinis nepertraukiamumas (galimybė lengvai orientotis erdvėje).

Kitais atvejais prioritetas turėtų būti skiriamas specifinei rekreacinei aplinkai sukurti, pavyzdžiui, aktyviam poilsui skirtose erdvėse landšafto sprendiniai, paviršių dangos, formomis kuriama nuotaika turėtų būti tinkama kuo įvairesniam erdvės panaudojimui (įvairios neformalaus sporto formos, rampos, speciali sportinė danga, žaidybinis paviršių žymėjimas, tinkantis įvairiems gatvės ar lauko žaidimams, borteliai ir pan.). Ir atvirščiai, pasyvaus poilsio, meditatyvinėse erdvėse svarbu sudaryti sąlygas atsitraukti, grožėtis aplinka. Tai ypač svarbu intensyviuose miestuose, kur žmonės patiria daug streso.

Disertacijos autorė laikosi nuomonės, jog, atkreipiant dėmesį į skirtingos nuotaikos ir charakterio kūrimą rekreacinėse erdvėse, gilinant žinias projektuojamos aplinkos daromos psichologinės įtakos srityje, būtų galima išventi formalių ir šabloniškų dizaino sprendinių.

CHARAKTERISTIKA	SIMBOLIS	ERDVĖS BRUOŽAI	REKREACINĖS VEIKLOS							
			Kultūrinė rekreacija	Dvasinė (sakralioji) rekreacija	Sportinė (aktyvioji) rekreacija	Pramoginė (atrakcinė) rekreacija	Laisvalaikio (neformalios veiklos, edukacinė, kasdienio poilsio) rekreacija	Sveikatingumo rekreacija	Išvykstamoji (aiosologi)	Pažintinė (turizmo) rekreacija
Erdviškumas		plati atvira erdvė, panoramos, ramus, tolygus reljefas, maži aukščių perkybių	●	●	●	●	●	●	●	●
Gamiškumas (laukinės gamtos įspūdis)		vizualiniai šėteliai, ažūriškumas, kamanškumas, ritmiškos medžių vertikals, lapja, radirubus kraštovaizdis, įvairūs gamtiniai elementai (vanduo, augmenija, gyvūnija)		●	●	●	●	●	●	●
Vaizdingumas		daugiapalariškumas, panoramos, kintančių siluetaų kompozicinė dėmė, kintantis reljefas	●	●	●	●	●	●	●	●
Landsaflinė įvairovė		dendrologinė įvairovė, spalviniai želdinių sprendiniai, kompozicinė formų sirtelė,	●	●	●	●	●	●	●	●
Kultūriškumas		meno apraiškos, kultūrinio paveldo elementai, estrada, paviljonas, ekspozicija, sukurtas kraštovaizdis	●	●		●	●		●	●
Aktyvumas ir iššūkiai		dramatiškumas, stiegi formų kaita, dinamiskumas			●	●	●	●	●	●
Socialumas		suteikianti kompozicija, smulki sankirtos, mažosios architektūros elementai (suoleliai, pavėsinės, lauzavietės, stali, etc.), želdimų, sporto įrangos, dominantes-traukos objektai	●	●	●	●	●	●	●	●
Saugumas		geras matomumas, saugos įrenginiai (stebėjimas), gyvybingos greitinėbės, saugūs įrenginiai, apšvietimai, atvitaros nuo triukšmo šaltinių, pavojų, erdvės žonklinimas, galimybė lengvai orientuotis	●	●	●	●	●	●	●	●
Galimybė atsitraukti		ramios, aptakios formos, tolygus formų ritmas, horizontalios vizualinės plakstumas, plėšiai išdėstyti įrenginiai (pvz. suoleliai, retas, takų tinklas), "užnugario" suformavimas, galimybė stebėti per asturą.	●	●	●		●	●	●	●
Tapatumas		vietai būdingos medžiagos, spalvinė gama, želdiniai, vietos charakterį ir išskirtinumą formuojantys architektūriniai elementai, meniniai elementai, sukurtas kraštovaizdis	●				●	●	●	●
Nepertraukiamumas		sklandi erdvėkaita, erdvės žonklai ir elementai, padedantys orientuotis ir formuojantys jūdėjimo trauktą nuo vieno objekto prie kito, iš vienos zonos į kitą	●	●	●	●	●	●	●	●

labai svarbu/privaloma

pageidautina/rekomenduojama

papildoma/privalumas

42 pav. Rekreacinių miesto erdvių charakteristikų ir rekreacinių veiklų sąveika. I. Urbanaitė

Fig. 42. Interaction between urban recreational activities and spatial characteristics of urban recreational spaces. I. Urbanaitė

3.3. Tvarios miesto rekreacinės sistemos raidos perspektyvos

Rekreacinio turinio formavimo strategija. Siūlomi Vilniaus miesto rekreacijos sistemos vystymo scenarijai sukurti remiantis gerųjų užsienio pavyzdžių analize, autorės atliktais rekreacinių funkcijų pasiskirstymo, jų raiškos būdų analizės, miestiečių rekreacinių poreikių nustatymo, eksperimentinių tyrimų metodais ir jų išvadomis.

Vienas iš galimų scenarijų yra konvertuotinese teritorijose taikyti rekreacinio turinio formavimo strategiją. Joje turėtų būti derinamos minkštosios ir kietosios priemonės, kurios laiko juostoje virstų trumpalaikių ir ilgalaikių sprendimų kompleksu. Minkštosioms priemonėms priskirtos laikinos rekreacinės funkcijos, kultūriniai rekreacinio pobūdžio renginiai, įvairios bendruomenių įtraukimo į vietos gaivinimo procesą akcijos, talkos ir pan. Kietosioms priemonėms priskirtas rekreacinės aplinkos planavimo ir laipsniško diegimo procesas. Vertėtų pažymėti, kad šis scenarijus turėtų būti taikomas ne tik tais atvejais, kai konvertuojamų teritorijų paskirtis keičiama į rekreacinę, bet ir kitais, kai užterštos buvusios pramonės teritorijų paskirtis keičiama į gyvenamąją ar mišriąpaskirtį. Tokiu atveju, derinant rekreacinio turinio formavimo strategiją su kintančio rekreacinio kraštovaizdžio priemonėmis, palaipsniui keičiama vietos estetinė ir ekologinė aplinka, sukuriama traukos ryšiai ir palanki investicinė aplinka. Rekreacinio turinio formavimo strategija turėtų būti taikoma ir naujai įsisavinamoms miesto teritorijoms.

Rekreacinės funkcijos ir jų formų raiška parenkama atsižvelgiant į teritorijos funkcines gretimybes bei planuojamą naują teritorijos naudojimo pobūdį. Formuojamas rekreacinis turinys turėtų tapti stimulu plėtoti pasirinktas teritorijas. Jei konvertuojama teritorija nutolusi nuo gyvenamųjų rajonų, nėra tinkamai išvystyta infrastruktūra, reikia diegti stiprius traukos ryšius kuriančias rekreacines funkcijas: teminius parkus (susijusius su vietos išskirtinumu, edukacinės ar pramoginės pakraipos), specializuotus rekreacinius kompleksus (pvz., tam tikrų sporto šakų), paviljonų ar renginių, festivalių vietas ir pan. Konvertuojamose teritorijose, kurios įsiterpusios tarp gyvenamųjų teritorijų, pirmiausia reikia įvertinti vietos gyventojų rekreacinį poreikį ir nustatyti esamos rekreacijos sistemos spragas. Didžiausią dėmesį reikėtų skirti rekreacinių želdynų formavimui, vaikų žaidimo aikštelėms (vaikų žaidimų parkui), lauko treniruokliams ir pan. Taip pat svarbu numatyti vietą lokaliai sporto klubui, laisvalaikio užsiėmimų funkcijoms.

Reikėtų vengti triukšmingų rekreacinių funkcijų, ar tų, kurių naudojimas yra sezoninis. Šiuo atveju turėtų būti kuriama rekreacinė terpė, skirta spontaniškam poilsiui ir įvairių socialinių grupių bendravimui. Vystant tokias teritorijas, ypač svarbu įtraukti gretimas teritorines bendruomenes į gaivinimo procesą. Tokio

pobūdžio teritorijos turi didelį potencialą stiprinti vietos charakterį, kait meninėmis priemonėmis kuriami tapatumo bruožai; taip pat tapti rajono įvairiafunkciu centru.

Masinės statybos gyvenamųjų rajonų gaivinimo strategija. Nusidėvėjusiems masinės gyvenamosios statybos rajonams gaivinti siūloma taikyti lokalių erdvių jungiamumo scenarijus pagal skirtingas rekreacinių veiklų programas. Šių erdvių kompoziciniai principai turėtų remtis charakteringos vietos dvasios kūrimu, erdvės ženklinimo ir reljefinių paviršių dizaino priemonių taikymu.

Pamažu nykstant užmiesčio sodų struktūrai, kyla poreikis kompensuoti šią rekreacinę funkciją miesto vidinėje struktūroje, efektyviau išnaudojant vietinius rekreacijos želdynus, kiemus, sutaptintų stogų plokštumas.

Būtina atkreipti dėmesį ne tik į naujai formuojamų teritorijų rekreacinį potencialą, bet ir sudaryti teisingas prielaidas esamoms gyvenamosioms teritorijoms atgaivinti. Būstų renovacijos programos turėtų apimti šias problemas ir padėti spręsti gyvenamosios aplinkos kokybės gerinimo klausimus kompleksiskai.

Miesto viešųjų erdvių efektyvaus naudojimo strategija. Viešosios erdvės ne tik informuoja, bet ir formuoja. Miesto tapatumo suvokimas, erdvės įprasminimo požiūrio dichotomija, pasireiškia tada, kai disonuoja tarp noro pagerbti turtingą, vertingą, dažnai ir skaudžią istorinę miesto atmintį ir šiuolaikiškų, miestą transformuojančių, tendencijų. Taigi, būtina rasti tokią meninę įprasminimo formą, kuri būtų aktuali regimojoje ateityje, bet taip pat išlaikytų pagarbų dėkingumą visiems istoriniams miesto sluoksniams.

Istorinio centro teritorijose siūloma taikyti kompensacinius urbanistinių viešųjų erdvių dalijimosi modelius taikant laikinas rekreacines funkcijas, diegiant mišrios rereacinės funkcijos programas urbanistinėse erdvėse. Socialinių procesų viešojoje erdvėje stebėjimo metodas leidžia užfiksuoti neformalųjį rekreacinį turinį, kurį implikuoja patys žmonės. Tokiu būdu galima nustatyti besiformuojančius ar jau tradicija tapusius žmonių elgsenos modelius, o rekreacinio turinio simuliacijos metodą siūloma taikyti siekiant patikrinti planuojamą rekreacinio turinio programą tam tikroje teritorijoje, įtraukiant teritorines bendruomenes į planavimo procesą.

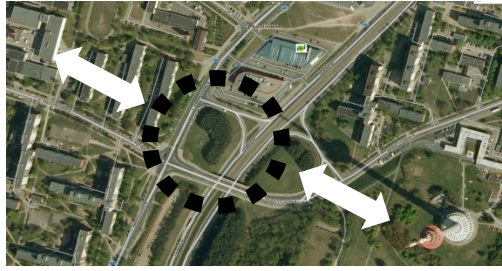
Miesto viešosios erdvės turi būti skirtos ne eksponavimui, bet naudojimui, išgryninto dekoratyvumo elementai turi būti derinami su funkcinio rekreacinio turiniu, pastarajam teikiant prioritetinę reikšmę. Pavyzdžiui, reprezentatyvumo aspektas miesto centro viešosiose erdvėse yra visuotinai laikomas miesto įvaizdžio formavimo būtinybe. Vilniaus senamiesčio aikštėms būdingos griežtos kompozicinės linijos, kieti paviršiai, kurie kuria distancijos, nusavintos erdvės įspūdį. Tačiau nauju miestieškos kultūros bruožu tampanti renatūralizacijos tendencija pasireiškia neformalių, netgi partizaninių socialinių veiklų formomis

miesto viešosiose erdvėse. Pavyzdžiui, aršus visuomenės pasipriešinimas siūlomiems Vilniaus Lukiškių aikštės pertvarkymo projektams pasireiškia įvairių laikinų rekreacinių funkcijų formomis, kuriomis bandoma išsaugoti *laisvalaikio pievos* įvaizdį (mankštos, piknikai, meninės instaliacijos, performansai ir pan.). Buvusios Reformatų kapinės yra tapusios neoficialia jaunimo susitikimo vieta, o laiptuoti erdvės kompoziciniai elementai išnaudojami kaip amfiteatras, parkūro pasirodymų vieta. Katedros aikštės grindinio sprendinį ir *scenos* įvaizdį išnaudoja ekstremalaus sporto mėgėjai, gatvės šokių menininkai. Šie procesai gal ir kelia socialinių prieštaravimų, tačiau liudija viešosios erdvės gyvybingumą – visuomenės nariai patys kuria rekreacinę, kultūrinę vietos vertę.

Visuomenės narių neformalias rekreacines veiklas viešosiose erdvėse stipriai veikia supančios funkcinės gretimybės, želdinių kiekis ir erdvės dydis: kuo mažesnė erdvė, tuo erdvę formuojančių struktūrų funkcijos labiau veikia tos erdvės naudojimo modelį. Pavyzdžiui, Vilniaus Rotušės aikštę supančios prestižinės parduotuvės aikštei suteikia reprezentacinės erdvės atspalvį, kieto dizaino sprendiniai padidina oficialumo įspūdį, todėl savaiminės, spontaniškos rekreacinės veiklos formos šioje erdvėje yra pasyvios palyginti su kitomis Vilniaus centro aikštėmis. Tokiu atveju rekreacinis aikštės turinys formuojamas organizuotomis rekreacinėmis formomis: mugėmis, koncertais, renginiais.

Vilniaus miesto pavyzdžiu užfiksuotas labai menkas naujų aikščių ir skverų (ne)formavimo mastas, o pasirenkamos raiškos formos yra neefektyvios, formalios ir fiktyvios, todėl čia pateikiami kaip blogos patirties pavyzdžiai, kurios reikėtų vengti taikant viešųjų erdvių formavimo strategiją. 2010 m. įformintas Joensu vardo skveras, esantis Vilniaus Karoliniškių mikrorajone, ties L. Asanavičiūtės ir Sausio 13-osios gatvių sankirta. Ši erdvė nuo gyvenamųjų namų grupių atkirsta intensyvaus eismo gatvių, jos erdvinė struktūra nulemta gatvių tinklo, o ne planingo rekreacinės erdvės formavimo proceso. Nors naujame „skvere“ yra rekreacinei erdvei būdingų elementų (Suomijos menininkės skulptūra „Karelijos gegutė“, želdinių grupė), kol kas jos egzistavimas yra formalus ir neefektyvus (43 pav.). Siekiant pagerinti situaciją, reikėtų išspręsti patekimo į šią rekreacinę erdvę būdus taikant erdvių jungiamumo principus (turint omenyje gretimai esantį Televizijos bokšto erdvinį kompleksą).

Vilniaus miesto pavyzdžiu užfiksuotas labai menkas naujų aikščių ir skverų (ne)formavimo mastas, o pasirenkamos raiškos formos yra neefektyvios, formalios ir fiktyvios, todėl čia pateikiami kaip blogos patirties pavyzdžiai, kurios reikėtų vengti taikant viešųjų erdvių formavimo strategiją.

43 pav. Imitacinės rekreacinės erdvės pavyzdys. Joensu skveras, Karoliniškių seniūnija, aerofotografinė nuotrauka
Fig. 43. Imitation of recreational space, Joensu square, Kroliniškės district, Vilnius, orthophoto

2010 m. įformintas Joensu vardo skveras, esantis Vilniaus Karoliniškių mikrorajone, ties L. Asanavičiūtės ir Sausio 13-osios gatvių sankirta. Ši erdvė nuo gyvenamųjų namų grupių atkirsta intensyvaus eismo gatvių, jos erdvinė struktūra nulemta gatvių tinklo, o ne planingo rekreacinės erdvės formavimo proceso. Nors naujame „skvere“ yra rekreacinei erdvei būdingų elementų (Suomijos menininkės skulptūra „Karelijos gegutė“, želdinių grupė), kol kas jos egzistavimas yra formalus ir neefektyvus (43 pav.). Siekiant pagerinti situaciją, reikėtų išspręsti patekimo į šią rekreacinę erdvę būdus taikant erdvių jungiamumo principus (turint omenyje gretimai esantį Televizijos bokšto erdvinį kompleksą). Kitas pavyzdys yra Viršuliškių seniūnijoje esanti Sacharovo aikštė, kurios didžiąją dalį iš tikrųjų sudaro automobilių stovėjimo aikštelė, o likusią – nesuformuoti žali plotai (44 pav.). Ši teritorija neturi aikštei būdingų bruožų, trūksta erdvės formantų. Ateityje šiai teritorijai reikėtų taikyti kokybinius dizaino kriterijus kuriant rajoninio lygmens rekreacinę erdvę, laikantis tapatumo, įvairovės ir jungiamumo principų.

44 pav. A. Sacharovo aikštė, Viršuliškių seniūnija, Vilnius, aerofotografinė nuotrauka
Fig. 44. A. Sacharov square, Viršuliškės district, Vilnius, ortho photo

Siūlomas miesto rekreacinės sistemos kokybinių ir strateginio planavimo parametrų testavimo metodinis klausimynas, skirtas fizinio aktyvumo rekreacijai plėtoti. (16 lentelė). Jis gali būti naudojamas tiek planuojant naujų rekreacinių funkcijų diegimą, tiek ir vertinant esamą rekreacinių funkcijų, jų raiškos būklę. Tolesniuose tyrimuose reikėtų išplėtoti vertinimo skalę, tačiau šiame darbe apsiribojama tuo, jog, kiekvienu aspektu ir pjūviu teigiami atsakymai turėtų sudaryti daugiau nei 50 proc. Pateikti klausimai yra atkreipiamojo pobūdžio, ir maksimalus kiekvieno punkto įgyvendinimas užtikrina kokišką miesto rekreacinę aplinką. Viešųjų miesto erdvių pritaikymas fiziniam aktyvumui yra labai svarbi visuomenės sveikatos profilaktinė sąlyga. Kuriamas aktyvi rekreacinė terpė, apimanti kasdienės veiklos funkcijas (ryšius tarp jų), neformalios rekreacijos funkcijas ir specializuotos rekreacijos centrus. Pagrindinis dėmesys skiriamas tinkamam pasiekiamumui, patrauklumui ir rekreacinių funkcijų aktualumui užtikrinti.

16 lentelė. Siūlomas miesto rekreacinės sistemos kokybinių ir strateginio planavimo parametrų testavimo metodinis klausimynas fizinio aktyvumo rekreacijai plėtoti.

I. Urbonaitė

Table 16. Proposed methodical questionnaire for testing qualitative and strategic planning parameters for active recreation development. I. Urbonaitė

Kasdienių veiklos funkcijų jungtys aktyviais rekreaciniais traktais	Neformaliosios veiklos ir bendrojo poilsio funkcijos (NVBP)	Specializuotos formaliojo sporto ir aktyvaus laisvalaikio funkcijos (SSAL)
Kasdienės veiklos funkcijos – tokios vietos ir objektai, kuriuose žmonės praleidžia daugiausiai laiko ir tenkina savo svarbiausius poreikius: mokyklos, darželiai, darbas, parduotuvės, namai ir bendruomenės susibūrimo vietos. Svarbiausia – atstumai tarp jų, kurie turi būti saugūs, patogūs ir kiek įmanoma trumpesni, pirmenybę teikiant vaikščiojimui pėsčiomis, bėgiojimui, dviračiams ir pan. (jungtys).	Neformaliosios veiklos ir bendrojo poilsio funkcijos – sporto ir kiti fizinio aktyvumo objektai bei erdvės, kuriomis galima pasinaudoti spontaniškai, pavyzdžiui, vaikų žaidimo aikštelės, daugiafunkcės (sportinių) žaidimų erdvės, poilsio zonos prie namų, miesto daržai ir sodai, parkai, kitos neformalios žaliosios erdvės, natūralūs kraštovaizdžiai, visuomeninės bendro naudojimo erdvės (kvartalo mastelis).	Formaliojo sporto ir laisvalaikio funkcijos – sporto ir laisvalaikio, pramogų centrai (rajoniniai, bendramiestiniai, nacionaliniai), kuriuose fizininis aktyvumas yra pagrindinė veikla. Tai plaukimo baseinai, aikštynai, maniežai, skirti komandiniam sportui, atletikai, užmiesčio ir vandens sportinei veiklai.

16 lentelės tęsinys
Continuation of **Table 16**

Pasiekiamumas (PAS)		
<p>PAS 1 Ar numatytas kasdienio naudojimo paslaugų pasiekiamumas įvairiomis mobilumo priemonėmis, pabrėžiant pėsčiųjų ir dviračių takus?</p>	<p>PAS 9 Ar neformaliosios veiklos (sporto) ir bendrojo poilsio funkcijos išdėstytos: a) integruotai miesto viešųjų erdvių tinkle? b) šalia aktyvaus judėjimo pėsčiųjų ir dviračių maršrutų, jungiančių kasdienės veiklos funkcijas? c) integruojant jas į vystomus projektus gretimybėse bei užtikrinant jų priežiūrą/administravimą?</p>	<p>PAS 15 Ar formaliojo sporto ir aktyvaus laisvalaikio funkcijų dizainas bei išplanavimas teikia prioritetą pėstiesiems, dviratininkams ir viešajam transportui: a) yra tiesioginis ir patrauklus priėjimas pėstiesiems bei saugios perėjos? b) yra viešojo transporto stotelės? c) yra gerai suprojektuotos ir patogiai išdėstytos dviračių saugyklos? d) yra kontroliuojamas automobilių statymas?</p>
<p>PAS 2 Ar dizaino sprendimas įgalina patogiausią, tiesiausią ir saugiausią maršrutą tarp visų kasdienio naudojimo paslaugų (tiek planuojamojoje teritorijoje, tiek ir ryšyje su gretimybėmis)?</p>	<p>PAS 10 Ar NVBP funkcijos išdėstytos patogiu ir pėsčiomis įveikiamu atstumu nuo gyvenamųjų namų ir yra saugiai, tiesiai pasiekiamos, gerai matomos (vizualiniai ryšiai)?</p>	<p>PAS 16 Ar sporto ir laisvalaikio funkcijos tenkina įvairius bendruomenės socialinių grupių poreikius? Ar konsultuojamasi/ įtraukiama į projektavimo procesą visos suinteresuotos šalys?</p>
<p>PAS 3 Ar kasdienio naudojimo paslaugos yra sugrupuotos taip, kad būtų galima užtikrinti susietus tikslinius maršrutus?</p>	<p>PAS 11 Ar NVBP funkcijos grupuojamos su: a) formaliojo sporto ir aktyvaus laisvalaikio funkcijomis, formuojant sporto klasterius? b) kitomis bendruomenės reikmėmių funkcijomis?</p>	<p>PAS 17 Ar SSAL funkcijos sugrupuotos su kitomis: a) sporto ir laisvalaikio funkcijomis ir formuojamas sporto klasteris, klubas ar kompleksas? b) kasdienio naudojimo funkcijomis bei bendruomenės centrais?</p>

16 lentelės tęsinys

Continuation of Table 16

PAS 4 Ar atstumas tarp gyvenamųjų namų ir kasdienės veiklos funkcijų yra patogus ir įveikiamas pėsčiomis? Ar yra patogiai pasiekiamos viešojo transporto stotelės?	PAS 12 Ar vaikų žaidimo erdvės yra efektyviai integruotos į gatvių tinklą bei viešųjų erdvių sistemą sekant geriausios praktikos pavyzdžiais?	PAS 18 Ar žaidybinės aikštės tinkamai integruotos platesniame miesto kraštovaizdiniame kontekste?
PAS 5 Ar planuojamai aktyvaus judėjimo trasai teikiama pirmenybė prieš automobilių transportą? Ar tas maršrutas yra tiesesnis ir greitesnis? Ar maksimaliai išvengiama oro taršos?	PAS 13 Ar NVBP funkcijos veikia nuolat ir ar prisitaiko prie sezoninės klimato kaitos?	PAS 19 Ar įvertintas specializuotos funkcijos gyvybingumas, ilgalaikio administravimo bei priežiūros modeliai, triukšmo ir šviesos tarša, privažiavimai, tinkama vandens surinkimo bei drėkinimo sistema?
PAS 6 Ar planuojamuose aktyvaus judėjimo trasose numatyti viešieji tualetai, geriamojo vandens fontanėliai bei galimybė pasinaudoti dušais?	PAS 14 Ar aikščių bei skverų erdvės yra lanksčiai suplanuotos, kad galėtų patenkinti plačius bendruomenės poreikius, pritaikomos įvairiems kultūros ir sporto renginiams?	PAS 20 Ar yra numatytos reikiamos pagalbinės ir aptarnaujančios patalpos, galimybė nusiprausti ir persirengti tiek vidaus, tiek lauko SSAL funkcijose?
PAS 7 Ar aktyvaus judėjimo trasa pritaikyta neįgaliųjų poreikiams?		
PAS 8 Ar numatyta dviračių ir daiktų saugyklos naujai statomuose namuose, administraciniuose pastatuose?		
Patrauklumas (PAT)		
PAT 1 Ar aktyvaus judėjimo trasos tarp kasdinių reikmių funkcijų yra:	PAT 5 Ar NVBP funkcijų dizainas kuria aukštos estetinės kokybės rekreacinę aplinką:	PAT 9 Ar teritorijos planas rengtas kraštovaizdžio planavimo pagrindu, kuriame numatyta

16 lentelės tęsinys

Continuation of Table 16

<p>a) gerai apšviesto?</p> <p>b) gerai apžvelgiamas bei sudaryta galimybė aplinkiniams stebėti?</p> <p>c) integruotos viešosios erdvės ir sukurtas kintantis emocinis judėjimo scenarijus?</p>	<p>a) naudojamos aukštos kokybės ilgaamžės medžiagos bei vertinga landšafto augmenija?</p> <p>b) yra jautriai integruotas į esamą urbanistinę bei gamtinę aplinką, įvertinant bendrus miesto kraštovaizdžio formavimo principus, išnaudojamas vietos rekreacinis potencialas?</p> <p>c) yra numatyti ryšiai su miško parkais ir kitomis gamtinėmis vietovėmis?</p>	<p>plati SSAL funkcijų įvairovė, sprendiniai integruoti į vietos gamtinį bei urbanistinį audinį?</p>
<p>PAT 2</p> <p>Ar esamos/projektuojamos viešosios erdvės yra aukštos estetinės kokybės, ar kuria bendruomenės traukos taškus, įsileidžia kitas kultūrinės ir komercinės funkcijas, pvz., turgus, meno instaliacijas, lauko pasirodymus, sporto eitynes ir pan.</p>	<p>PAT 6</p> <p>Ar NVBP funkcijos suprojektuotos taip, kad nekeltų garso bei šviesos taršos gyvenamųjų funkcijų atžvilgiu?</p>	<p>PAT 10</p> <p>Ar FSAL funkcijos integruotos į bendrą urbanistinę struktūrą taip, kad būtų sudaryta galimybė efektyviai išnaudoti žemės naudojimo paskirtį, grupuojant jas su kitomis funkcijomis (pvz., mokyklomis) ir tokiu būdu užtikrinant galimybę dalytis erdvėmis?</p>
<p>PAT 3</p> <p>Ar esamos/projektuojamos viešosios erdvės pagerina vietos urbanistinį audinį? Ar kuria pridėtinę vertę?</p>	<p>PAT 7</p> <p>Ar įvertintos visos vaikų žaidimo erdvių integravimo į gyvenamąją aplinką galimybės?</p>	<p>PAT 11</p> <p>Ar SSAL funkcijos yra aukštos architektūrinės kokybės bei reaguoja į vietos bendruomenės poreikius? Ar yra aiškiai išreikšti įėjimai bei reprezentacinės erdvės? Ar maksimaliai mažinamas vizualinės taršos pavojus?</p>
<p>PAT 4</p> <p>Ar naudojamos ilgalaikės kokybiškos medžiagos aktyvaus judėjimo maršruto dangoms,</p>	<p>PAT 8</p> <p>Ar įvertinta ir palikta galimybė laikinoms rekreacinėms funkcijoms, paviljonams įrengti, keisti</p>	<p>PAT 12</p> <p>Ar sukurti tinkami fiziniai ir vizualūs ryšiai su gyvenamosiomis teritorijomis?</p>

16 lentelės tęsinys

Continuation of Table 16

aukštos estetiškos kokybės lauko baldai? Ar dizaino priemonėmis kuriamas ir stiprinamas vietos tapatumas? Ar naudojami aktyvaus judėjimo trasos atpažinimo ženklai?	landšafto sprendinius bei žaidimų aikštelių inventorių/įrenginius?	
	Ar į projektavimo procesą įtrauktas(-i) kraštovaizdžio specialistai? Ar NVBP funkcijos išdėstytos tolygiai šalia kasdienių poreikių funkcijų?	
Nausingumas/aktualumas/motyvacija (NAM)		
NAM 1 Ar kasdienių reikmių funkcijos grupuojamos su įvairiomis rekreacinėmis funkcijomis, tokiu būdu skatinant rūpintis sveikatos profilaktika (pvz., sporto centrai prie poliklinikų)?	NAM 4 Ar įvertintas NVBP funkcijų pritaikomumas įvairioms amžiaus grupėms? Ar konsultuojamasi su veikla susijusiomis NEO dėl įrenginių aktualumo bei įvairovės? Ar tinka vietos klimatinėms bei ekonominėms sąlygoms?	NAM 7 Ar FSAL funkcijos mieste išdėstytos taip, kad būtų stiprūs traukos taškai, formuojantys lokalų centrą?
NAM 2 Ar aktyvaus judėjimo trasos yra aiškiai pažymėtos bei siūlo patogesnę pasiekiamumą alternatyviomis judėjimo formomis, o ne automobiliu?	NAM 5 Ar NVBP dizaino sprendiniuose atsispindi unikalumo ir kūrybiškumo aspektai? Ar išvengiama šabloniškumo bei gryno utilitarizmo?	NAM 8 Ar FSAL funkcijų architektūrinė išraiška atspindi jų tikslinę paskirtį: a) ar objektų įėjimai bei reprezentacinės erdvės skatina jomis naudotis? b) Ar FSAL objektai yra paženklinti informaciniais orientyrais?
NAM 3 Ar projekto vystytojai/rangovai/savivaldybė/NEO informuoja vietos gyventojus apie aktyvaus judėjimo naudą, galimybes?	NAM 6 Ar NVBP funkcijos yra tinkamai pažymėti orientyrais?	NAM 11 Ar numatytos bendruomenės įtraukimo į ilgalaikį planavimo, dizaino, naudojimo ir valdymo procesą priemonės?

Pagrindinis pasiekiamumo kriterijus yra pėsčiųjų ir dviratininkų susisiekimo skatinimas, ypač apjungiant lokalius centrus su gyvenamosiomis teritorijomis, užtikrinant ryšius su specializuotais rekreaciniais centrais bei bendramiestiniais (taip pat ir užmiesčio) rekreaciniais ištekliais. Patrauklumą apsprendžia geri vizualiniai ryšiai, integruoti kraštovaizdiniai sprendiniai, medžiagų kokybė, erdvių ženklavimas ir daugiafunkciškumas. Naudingumo ir aktualumo aspektai labiau sietini su rekreacinių funkcijų administravimo, rekreacinės sistemos valdymu bei planavimu. Būtina užtikrinti aiškią priežiūrą, finansavimo šaltinius ir stebėseną. Rekreacinių erdvių gyvybingumui itin didelę reikšmę turi informacinė sklaida, sveikos gyvensenos populiarinimas. Šiuolaikiškos rekreacinių funkcijų meninės raiškos formos itin motyvuoja jaunimą lankytis viešosiose erdvėse, leisti laiką jų pomėgiams pritaikytose erdvėse.

3.4. Trečiojo skyriaus apibendrinimai

Tvarios miesto rekreacinės sistemos formavimas sietinas ne tik su gamtinių rekreacinių išteklių saugojimu, gyvenimo kokybės gerinimu kuriant patrauklią rekreacinę miesto aplinką, gerinant pasiekiamumo galimybes, bet ir su tinkamu tos sistemos koordinavimu. Savalaikė rekreacinių funkcijų raiška priklauso nuo socialinės aplinkos, ekonominės situacijos, savivaldos modelių bei vietos bendruomenės įsitraukimo laipsnio. Inovatyvių ir tolygių kraštovaizdinių sprendinių taikymas formuojant tvarią miesto rekreacinę sistemą kuria vietos pridėtinę vertę, balansuoja miesto urbanistinį audinį. Vilniaus atveju, esamas gamtinis rekreacinis potencialas yra stiprioji rekreacinės sistemos pusė, tačiau jo silpnybė – nepakankamas susietumas ir integravimas į miesto erdvinę struktūrą fiziniiais ir funkciniais ryšiais. Miesto viešųjų erdvių tinklas, konvertuotinos teritorijos ir atviros miesto erdvės yra tinkamos aplinkybės plėtoti rekreacinę sistemą ir kurti rekreacinę terpę.

Augantys gyventojų rekreaciniai poreikiai ir gyventojų socialinis aktyvumas yra skatintini bei svarbūs veiksniai. Miesto rekreacinės aplinkos ir jos vartotojų ryšys yra labai tamprus. Rekreacinių funkcijų raiškos efektyvumas sietinas su gyventojų psichologiniu paveikumu. Kita vertus, rekreacinės funkcijos yra stiprūs tiek fizinės, tiek ir socialinės erdvės formantai: jų pagalba perteikiamas kultūrinis miesto turinys, vertybės, pasaulėžiūra. Vilniaus miesto atveju kyla vartotojiško laisvalaikio pavojus, susijęs su globaliomis masinės kultūros tendencijomis. Auga grėsmė, jog laiku neatkreipus dėmesio į iš to išplaukiančias problemas, galimai blogės fizinė, socialinė, emocinė ir psichinė gyventojų sveikata. Ryškėja socialinės atskirties problemos.

Atkreiptinas dėmesys į aiškių teritorinių bendruomenių ribų stoką. Nors darbe plačiau nenagrinėta, tačiau darbo tyrimų rezultatais nustatyta, jog esamas

Vilniaus miesto administracinis suskirstymas į seniūnijas yra per stambus ir neatspindi realių teritorinių bendruomenių ribų. Tyrimais atskleista, jog paskatinta vietinių bendruomenių iniciatyva ir išplėstos savarankiško veikimo funkcijos sudaro sąlygas joms pačioms kurti aktualią ir gyvybingą rekreacinę terpę.

Nekordinuotas planavimo procesas didina centro ir periferijos fizinės kokybės atotrūkį. Esamai planavimo sistemai trūksta lankstumo ir detalumo: teisinė bazė, reglamentai, teritorijų planavimo dokumentai, naudojami planavimo įrankiai neužtikrina tinkamos rekreacinės aplinkos kūrimo. Dėl šios priežasties rengtini ilgalaikiai strateginiai miesto rekreacinės sistemos planai, metodiniai rekreacinės aplinkos formavimo nurodymai. Darbe apibrėžtais rekreacinių funkcijų raiškos dėsningumais ir jų plėtojimo principais grindžiama miesto rekreacinės sistemos plėtojimo perspektyva.

Bendrosios išvados

1. Rekreacinių funkcijų raiška ir sklaida miesto erdvinėje struktūroje susijusi su miesto antropologine ir gamtine morfostruktūra, visuomenės socialiniais, fiziniais, psichiniais ir dvasiniais poreikiais, kurie priklauso nuo kultūrinių ir socioekonominių veiksnių visumos. Miesto rekreacinės sistemos samprata apima tarpdalykinių tyrimų lauką bei įvairių urbanistinės struktūros formavimo sluoksnių sintezę. Ją apibūdina rekreacinių funkcijų potencialas, rekreacinis gyventojų poreikis ir šių dviejų komponentų sąveika, kuri atsispindi miesto erdvinėje struktūroje. Miestų rekreacinių teritorijų efektyvumas priklauso nuo rekreacinės veiklos klasterių funkcinės įvairovės, kompozicinių psichologinio-emocinio paveikimo bruožų ir fizinių-erdvinių aspektų.
2. Disertacijos tyrimų rezultatai atskleidė netolygią rekreacinių funkcijų sklaidą Vilniaus miesto atžvilgiu, kuri susidarė kaip dominavusių funkcinio planavimo principų bei staigių miesto struktūros transformacijų rinkos ekonomikos sąlygomis pasekmė. Rekreacinių funkcijų klasterizacija pagal tipus skirtingų miesto dalių atžvilgiu priklauso nuo vyraujančio užstatymo tipo ir žaliųjų plotų bei gyventojų tankumu santykio. Ištyrus Vilniaus rekreacinių funkcijų raiškos mastą, būdus ir bruožus, išskirtos trys pagrindinės rekreacinės veiklos grupės. Neformalios rekreacinės funkcijos turi didžiausią potencialą užtikrinti tolygų rekreacinių funkcijų

- pasiskirstymą miesto atžvilgiu. Specializuotoms rekreacinėms funkcijoms nustatyti principiniai traukos ir dominavimo bruožai. Aktyvaus judėjimo ryšių funkcijos yra sietinos su kasdienės veiklos funkcijų pasiekiamumu. Jos užtikrina rekreacinio mobilumo paskirstymą ir dinamiką, viešųjų erdvių jungiamumą.
3. Miesto rekreacinių funkcijų raiška lemia gyventojų rekreacinių įpročių bei rekreacinio mobilumo dėsningumus. Rekreacinio turinio stoka viešosiose erdvėse lemia jų lankomumo prieštaravimus. Siekiant pagerinti gyventojų rekreacines galimybes siūloma Vilniaus miesto rekreacinį potencialą papildyti atgaivintomis gamtinio karkaso teritorijomis, konvertuojamomis buvusios pramonės teritorijomis, aktyvinant apleistų miesto sporto objektų tinklą, vystant ir geriau išnaudojant švietimo įstaigų infrastruktūrą, pritaikant ją teritorinių bendruomenių rekreacinėms reikmėms, formuojant rekreacinį turinį naujai vystomose teritorijose, įtraukiant rekreacijos klausimus į artimos aplinkos gaivinimo ir būstų renovacijos programas bei taikant viešųjų erdvių efektyvumo didinimo strategiją.
 4. Siūlomą miesto rekreacinių funkcijų raiškos modelį sudaro šie struktūriniai komponentai: rekreacinių funkcijų kompleksai; rekreaciniai centrai; rekreaciniai ryšiai, pavienės rekreacinės funkcijos bei rekreacinės terpės. Jiems priskiriami skirtingi raiškos bruožai, kuriuos nusako pasiekiamumo, dizaino ir planavimo kokybinių kriterijų charakteristika. Konvertuojamoms teritorijoms siūloma taikyti rekreacinio turinio formavimo strategiją, kuri įgyvendinama diegiant traukiančias rekreacinių funkcijų dominantes (laikinas ir permanentines) kintančio rekreacinio kraštovaizdžio pagrindu. Nusidėvėjusiems masinės gyvenamosios statybos rajonams gaivinti siūloma taikyti lokalių erdvių jungiamumo scenarijus pagal skirtingas rekreacinių veiklų programas. Šių erdvių kompoziciniai principai remiasi charakteringos vietos dvasios kūrimu. Istorinio centro teritorijose siūloma taikyti kompensacinius urbanistinių viešųjų erdvių naudojimo modelius, taikant laikinas rekreacines funkcijas, diegiant mišrios rekreacinės funkcijos programas. Siekiant patikrinti planuojamo rekreacinio turinio programą tam tikroje teritorijoje ir įtraukti teritorines bendruomenes į planavimo procesą, siūloma taikyti rekreacinio turinio simuliacijos metodą.
 5. Siūloma miesto rekreacinės sistemos vystymo perspektyva – tai tvaraus miesto planavimo uždavinių įgyvendinimo prielaida, kuriai taikomi sintezuoto planavimo įrankiai ir tarpdalykinis kūrimo bei stebėsenos modelis. Tvarios rekreacijos sistemos modelis Vilniaus mieste plėtojamas remiantis rekreacinio potencialo ir rekreacinio poreikio sąveikos analize, teritorinių bendruomenių įtraukimu į rekreacinės programos modeliavimą.

Literatūra ir šaltiniai

Abromas, J., Sinušaitė, V., Tamošauskienė, E., Vintilaitė, K., Jakutytė, E. 2011. Klaipėdos miesto naujų daugiabučių gyvenamųjų mikrorajonų rekreacinė aplinka. *Miestų želdynų formavimas* 2011 1(8): 8–16.

Aiškinamasis turizmo terminų žodynas. 2009. Valstybinis turizmo departamentas prie Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. ISBN 978-5-420-01644-2.

Antanavičiūtė, R. 2009. „Stalininis penkmetis“: *Vilniaus viešųjų erdvių įprasminimo darbai 1947–1952 m.*, Menotyra 16(3–4): 150–169.

Alistratovaitė, I. 2004. Morfologinės struktūros transformacijos centriniame miesto rajone (Lietuvos pavyzdžiu): daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, menotyra – 03H, skulptūra ir architektūra – H312. Vilnius. 242 p.

Armaitienė A. Anketos sudarymo metodika. Klaipėda, 2001.

Atienė, V.; Grecevičius P. 1997. Rekreacinės aplinkos architektūros formavimo tendencijos ir problemos Lietuvos pajūrio regione, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 24(2): 60–66.

Bakule, I., Siksna, A. 2009. *Riga Beyond the Walls: The city's planned growth and transformation from the 17th century to the First World War*. Neputns, Riga. 2009, p. 102.

Bell, S. 1999. *Landscape. Pattern, perception and process*. New York: E&FN Spon.

Bell, S.; Ward Thompson, C.; Montarzino, A.; Morris, N. 2005. Self reported stress reduction by users of woodlands, iš C. T. Gallis (Red.). *Forests, Trees, and Human Health and Well-being: 1st European COST E39 Conference Proceedings*. Thessaloniki: Medical and Scientific Publishers, 71–80.

Benevolo, L. 1998. *Europos miesto istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 152–162, 182–202.

van den Berg, A. E.; Hartig, T.; Staats, H. 2007. Preference for nature in urbanized societies: stress, restoration, and the pursuit of sustainability, *Journal of Social Issues* 63: 79–96. [žiūrėta 2010 11 20] Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.2007.00497.x>>.

van den Berg, A.E., Koole, S.L., van der Wulp, N.Y., 2002. Environmental preference and restoration: (How) are they related? *J. Environ. Psychol.* 23, 135–146.

Boeri, S. 2010. Five Ecological Challenges for the Contemporary City, *Ecological Urbanism*, Lars Mueller Publishers, Baden, Switzerland, 2010, psl. 444–453.

Briedis, L. 2010. *Vilnius: savas ir svetimas*. Vilnius: Baltos lankos, 269–270.

Bučas J. 2008. XXI a. miestas: aplinkosaugos aspektas. *Proceedings of international conference “Advanced Construction”*. Kaunas, 2008. p. 27–42.

Bučas, J. 2007. Miesto įvaizdis naujo požiūrio į apsaugą ir plėtrą kontekste. *Pažangioji statyba. Konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas. p. 204–212.

Bučas, J. 1990. Senoji Lietuvos kurortų architektūra. *Urbanistika ir rajoninis planavimas* 16: 104–125.

Burinskienė, M., Rudzkienė, V. 2009. Future insights, scenarios and expert method application in sustainable territorial planning, *Technological and Economic Development of Economy: Baltic Journal on Sustainability*. Vilnius: Technika, t. 15, nr. 1, 10–25 p. ISSN 2029-4913

Burinskienė, M., Rudzkienė, V. 2006. Želdynų įtaka gyvenimo kokybei ir būsto kainai Vilniuje. *Urbanistika ir architektūra*. t. XXX, Nr.1, p. 31–37.

Burinskienė, M.; Jakovlevas-Mateckis, K.; Adomavičius, V. 2003. *Subalansuota miestų plėtra*. Vilnius: Technika. 251 p.

Burton, T.L. 1971. *Experiments in Recreation Research*. Alden and Mowbray Ltd, Oxford, 365 p. ISBN 0-04-790003-2.

Butkus, T. 2011. *Miestas kaip įvykis/Urbanistinė kultūrinių funkcijų studija*. Monografija. Vilnius: Kitos knygos. ISBN 978-609-417-035-2

Chapin, F. S., Hightower, H. C., *Household Activity Systems – A Pilot Investigation*, University of North Carolina Urban Studies Research Monograph, 1966.

Chomitz, V.R., Aske, D.B., et al. 2011. The Role of Recreational Spaces in Meeting Physical Activity Recommendations Among Middle School Students. *Journal of Physical Activity and Health*, 2011, 8 (Suppl 1), S8–S16. SV_1whyte.

Conway, H. Parks and People: the social functions. In: Wondstra, J. Fieldhouse, K. (Eds.). *The Regeneration of Public Parks*, 2000.

Congress for the New Urbanism, CNU charter [interaktyvus], [žiūrėta 2012 11 20]. Prieiga per internetą: www.cnu.org/aboutcnu/.

Couch, Ch.; Sykes, O.; Börstinghaus, W. 2011. Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency, *Progress in Planning* 75(1): 1–52.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: 6-asis (3-iasis elektroninis) leidimas. 2011. Redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [žiūrėta 2012 05 02]. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt>.

Daunora, Z. J. 2010. Tvarumo ir darnos veiksniai planuojant urbanistinę plėtrą, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 34(4): 208–215.

Dumazedier, J., *Toward A Society and Leisure*, Free Press, 1967.

Delumeau, J., J. O'Connell, M. 2000. *History of Paradise: The Garden of Eden in Myth and Tradition*. University of Illinois Press. 2000. ISBN 9780252068805.

Dėl 2011–2010 metų valstybinės sporto plėtros strategijos įgyvendinimo tarpdisciplininio veiklos plano patvirtinimo. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas 2011 m. kovo 24 d. [žiūrėta 2012 05 04] Prieiga per internetą: https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.lrv.lt%2Fbylos%2Fteisės_aktai%2F2010%2F07%2F15910.doc&ei=qSRUo3SC6WB4gShmoHwDg&usq=AFQjCNFFIbRIg0egpWFbVUq1lLdziJwgTA&sig2=apD8toVEARKZPzdNuZ-X2g.

Dėl nacionalinės turizmo plėtros 2010–2013 metų programos patvirtinimo. 2010. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. liepos 14 d. nutarimo Nr. 1051 redakcija. [žiūrėta 2010 09 14]. Prieiga per internetą: https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.lrv.lt%2Fbylos%2Fteisės_aktai%2F2010%2F07%2F15910.doc&ei=qSRUo3SC6WB4gShmoHwDg&usq=AFQjCNFFIbRIg0egpWFbVUq1lLdziJwgTA&sig2=apD8toVEARKZPzdNuZ-X2g.

Dijokienė, D.; Džervus, P. 2011. XX a. masinės statybos gyvenamųjų kompleksų fenomenas Lietuvoje Europiniame industrinės statybos kontekste. *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 35(2): 92–103 [žiūrėta?]. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.3846/tpa.2011.11>.

Dringelis, L. 1980. Trumpalaikio poilsio sąlygos besivystančiuose Lietuvos TSR miestuose, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, sąs. III: 3–19. UDK 711.558(474.5):712.253.

Druskininkų miesto bendrasis planas. 1997. VGTU teritorijų planavimo institutas (vad. S.Čereškevičius). Vilnius.

Dunnett, N., Swanwick, C., Wooley, H., 2002. *Improving urban parks, play areas and open spaces*. UK Government Department of Transport, Local Government and the Regions, London.

Findlay L, Coplan R: Come out and play: Shyness in childhood and the benefits of organized sports participation. *Canadian Journal of Behavioral Sciences*. 2008, 40(3):153–161

Fredlund A. Swedish Planning in Times of Transition. Boras, *Swedish Society for Town and Country Planning*, 1991.

Farrel, T. 2010. London's Estuary Region, in Mostafavi, M.; Doherty, G. (Eds.). *Ecological Urbanism*. Baden: Lars Mueller Publishers, 488–496.

Gehl, J. 2011. *Life Between Buildings: Using Public Space*. ISBN-10: 1597268275

Gesler, W., 1992. Therapeutic landscapes: medical issues in light of the new cultural geography. *Social Science and Medicine* 34, 735–746.

Grahn, P., Stigsdotter, U. A. 2010. The relation between perceived sensory dimensions of urban green space and stress restoration, *Landscape and Urban Planning* 94: 264–275, [žiūrėta 2011 04 05] Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2009.10.012>.

Grahn, P., Stigsdotter, U.K., 2003. Landscape Planning and Stress. Urban Forest. *Urban Greening* 2, 1–18.

Grahn, P., 1991. Landscapes in our minds: people's choice of recreative places in towns. *Landscape Res.* 16, 11–19.

Grahn, P., Sorte, G.J., 1985. *Hur används parken? Om organiserade grupper bruk av grönområden* [How are urban parks used? The use of urban green spaces by different groups of organizations]. Research Report. The Swedish University of Agricultural Sciences, Alnarp (in Swedish: English Summary).

Gražulevičiūtė-Vilėniškė, I.; Ražauskaitė, A.; Ažukaitė, L.; Bartinkaitė, V.; Kulbokaitė, L.; Kameneckas, J. 2011. Darnaus vystymosi principais paremtas kraštovaizdžių formavimas urbanizuotose teritorijose, *Miestų želdynų formavimas* 1(8): 52–65.

Gražulevičiūtė-Vilėniškė, I. 2010. Želdyno įtaka socialinei miesto centro aplinkai: Taikos sodų Šefilde atvejis. *Miestų želdynų formavimas* 1 (7). Klaipėda, 2010. P. 73–80.

Grecevičius, P., Katkevičius, A., Pridotkienė, A. 2012. Kai kurios teritorijų planavimo įžvalgos ir tendencijos, galinčios turėti įtakos atnaujinant viešąsias rekreacines erdves miesto gyvenamųjų namų rajonuose, *Journal of Architecture and Urbanism*, 36:2, 83–90, DOI: 10.3846/20297955.2012.697712

Grecevičius, P. 2007. Kultūrinių ir meninių vertybių įtaka miesto rekreacinės aplinkos kokybei. *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 301(1): 18–28.

Grecevičius P., Abromas, J., Marčius, R. 2007.. Vandens telkinių ir įrenginių įtaka miestų kraštovaizdžio kokybei. *Miestų želdynų formavimas. Mokslo darbai*, 1(4). Klaipėda, 2007. P. 5–9.

Grecevičius et al. 2002. *Turizmas. Vadovėlis*. Kauno kolegijos leidybos centras, 2002 ISBN 9955-9366-3-0, p. 10–27

Grecevičius, P. 1981. *Rekreacinio aptarnavimo sistemos objektų vieta Vilniaus teritorinėje struktūroje*. Geografija, Vilnius: Mokslas.

Grunskis, T. 2009. Apie kai kurias šiuolaikines aikščių formavimo tendencijas Lietuvoje, *Urbanistika ir architektūra = Town planning and architecture*. Vilnius : Technika. ISSN 1392-1630. T. 33, nr. 3 (2009), p. 135–144.

Grunskis, T. 2010. Miesto kompozicijos sampratos klausimu, *Urbanistika ir architektūra = Town planning and architecture*. Vilnius : Technika. ISSN 1392-1630. T. 34, nr. 3 (2010), p. 138–150.

Grunskis T., Matas, Š. 2012.. Tarybinio laikotarpio viešųjų erdvių transformacijos. Vilniaus žirmūnų ir Lazdynų atvejis, *Urbanistika ir architektūra (Journal of Architecture and Urbanism)*, nr. 36(3) 209- 221p. ISSN 2029-7955.

Grunskis, T.; Nekrošius, L. 2004. Istorinės-socialiokultūrinės krantinių raidos sąlygos Lietuvos miestuose iki XX a. *Urbanistika ir architektūra [Town Planning and Architecture]* 28(1): 9–17.

Hansmann, R., Hug, S.M., Seeland, K. 2007. Restoration and stress relief through physical activities. *Urban Forestry & Urban Greening* 6 (2007) 213–225

Health Council of the Netherlands, 2004. Nature and health: the influence of nature on social, psychological and physical well-being. Health Council of the Netherlands and Dutch Advisory Council for Research on Spatial Planning, The Hague.

van Herzele, A., 2005. *A tree on your doorstep, a forest in your mind. Greenspace planning at the interplay between discourse, physical conditions, and practice*. Published Dissertation. Wageningen University, Wageningen.

Hobhouse, P. *The story of gardening*. Doring Kindersley Publishers Ltd, 2004. ISBN 9781405307147.

Ibrahim, H. 1991. *Leisure and society: a comparative approach*. Vm C. Brown Publishers, Dubuque, IA. 277 p. ISBN 0697053791.

Inner Melbourne Action Plan. 2005.

Jacobs, J. 1961. *The death and life of Great American cities*. New York: Vintage books.

Jakovlevas-Mateckis, K. 2012. Miesto ccentro naujų viešųjų erdvių – pėsčiųjų gatvių ir zonų kūrimo kai kurie aspektai, *Journal of architecture and urbanism*. Vilnius: Technika. ISSN 2029-7955, t. 36, nr. 4 (2012): 252–263. Prieiga per internetą <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3846/20297955.2012.752928>.

Jakovlevas-Mateckis, K. 2010. Miesto kraštovaizdžio architektūros problemos, *Kraštovaizdžio architektūra: patirtis, tendencijos, perspektyvos*. Kraštoviadzio

architektūros forumo 2010, vykusio Vilniuje, 2010 balandžio 9d., mokslo darbai. Vilnius: Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga, p. 14–27. ISBN 9789955964230.

Jakovlevas-Mateckis, K. 2005. Miesto raida ir želdynų socialinis vaidmuo, iš *Parkas mieste – socialinis ir ekonominis veiksnys: tarptautinės konferencijos medžiaga*, 2005 m. spalio 7 d., Vilnius, 15–25.

Jakovlevas-Mateckis, K. 2006. Miesto želdynų problemos ir jų socialinė paskirtis, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 30(1): 3–14.

Jakovlevas-Mateckis, K.; Dringelis, L.; Dimindavičiūtė, D. 2007. Lietuvos miestų želdynų urbanistinių normų sudarymo principai ir pasiūlymai. *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 31(2): 108–117.

Jakovlevas-Mateckis, K.. 2005. Miesto raida ir želdynų socialinis vaidmuo. *Parkas mieste- socialinis ir ekonominis veiksnys: tarptautinės konferencijos medžiaga*, Vilnius p. 15–25.

James, P., Tzoulas, K., Adams, M.D., Barber, A., Box, J., Breuste, J., Elmqvist, T., Frith, M., Gordon, C., Greening, K.L., Handley, J., Haworth, S., Kazmierczak, A.E., Johnston, M., Korpela, K., Moretti, M., Niemelä, J., Pauleit, S., Roe, M.H., Sadler, J.P., Ward Thompson, C., 2009. Towards an integrated understanding of green space in the European built environment. *Urban Forestry and Urban Greening* 8 (2), 65–75.

Jankauskienė, R. 2008. Lietuvos gyventojų fizinio aktyvumo skatinimo strategija: kūno kultūra ar kūno kultas? *Medicina* 44(5). Kaunas. p. 346–355.

Januškevičius, L. 2004. *Lietuvos parkai*. Kaunas: Lututė, p. 14–22, 26–32.

Jim, C.Y., Chen, S.S., 2003. Comprehensive green space planning based on landscape ecology principles in compact Nanjing city, China. *Landscape and Urban Planning* 65, 95–116.

Kalenda, Č. 2005. Ekologinė etika: kilmė, principai, taikymas. *Problemos* 2005 68, p. 135–147. ISSN 1392-1126.

Jurkštas, V. 1975. Kauno senamiesčio tūrinė-erdvinė kompozicija, *Architektūros paminklai* 3: 98–120.

Jurkštas, V. 1977. Vilniaus senamiesčio tūrinė-erdvinė kompozicija, *Architektūros paminklai* 4: 36–60.

Kamičaitytė-Virbašienė, J., Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. 2009. Darnios architektūros kūrimo urbanizuotoje aplinkoje prielaidos. *Urbanistika ir architektūra*, 33 (priedas). 2009. p. 363–373.

Katkevičius, A.; Pridotkienė, L.; Grecevičius, P. 2012. Kai kurios teritorijų planavimo įžvalgos ir tendencijos, galinčios turėti įtakos atnaujinant viešąsias rekreacines erdves miesto gyvenamųjų namų rajonuose, *Journal of Architecture and Urbanism* 36(2): 83–90. DOI: 10.3846/20297955.2012.697712

Kavaliauskas, P.; Veteikis, D.; Šulcienė, I.; Raščius, G. 2013. *Kraštovaizdžio formavimo (siektinų kraštovaizdžio etalonų) metodika* [interaktyvus], [žiūrėta 2013 05 01]. Prieiga

per internetą: <http://www.am.lt/VI/files/File/Darbotvarke/PK_Krastovaizdzio%20ataskaita_red.pdf>

Kavaliauskas P. 1987. Kraštotvarkos koncepcija Lietuvoje: raida ir problemos. LTSM MA Mokslo darbai. Geografija. Nr. 23, p. 122 – 141.

Kaplan, S. 2001. Meditation, restoration, and the management of mental fatigue, *Environment and Behavior* 33: 480–506, [žiūrėta 2009 10 14]. Prieiga per internetą:

<<http://dx.doi.org/10.1177/00139160121973106>>.

Kaplan, S. 1995. The restorative benefits of nature: toward an integrated framework, *Journal of Environmental Psychology* 15: 169–182 [žiūrėta 2009 11 10]. Prieiga per internetą: <[http://dx.doi.org/10.1016/0272-4944\(95\)90001-2](http://dx.doi.org/10.1016/0272-4944(95)90001-2)>.

Kaplan, R.; Kaplan, S. 1989. *The experience of nature: a psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.

Klarqvist, B. 1993. A. Space Syntax Glossary. *Nordisk Arkitekturforskning*, 2. 1993. p. 11–13.

Konijnendijk, C.C., 2000. Adapting forestry to urban demands: the role of communication in urban forestry in Europe. *Landscape and Urban Planning* 52, 89–100.

Koolhaas, R. 1997. *Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan*. New York: The Monacelli Press. 263 p.

Koolhaas, R. 1998. *SMLXL*. 2nd edition. New York: Monacelli Press. 921 p.

Kraus, R. 1990. *Recreation and Leisure in Modern Society*. Temple University. 436 p. ISBN 0-637-46058-4.

Kühn, M., 2003. Green belt and green heart: separating and integrating landscapes in European city regions. *Landscape and Urban Planning* 64, 19–27.

Kyttä, M., Kahila, M., 2005. The perceived quality factors of the environment and their ecoefficient accessibility. In: Gallis, C.Th. (Ed.), *Forests, Trees and Human Health and Well-being*. Medical & Scientific Publishers, Thessaloniki, p. 337–351.

Lavrinc, J. 2009. Tranzitinės vietos kaip nerimo vietos ir žaidimų aikštelė. *Inter-studia humanitatis* 8: 65–72. ISSN 1822-1114.

Lee, Y. (1999). Research update: How do individuals experience leisure? *Parks and Recreation*, 32(2), p. 40–46.

Leitanaitė, R. 2007. Teritorijų konversija Vilniaus miesto plėtros kontekste pagal bendrojo plano 2015 metams sprendinius, *Urbanistika ir architektūra* 31(3): 131–139.

Lietuvos Respublikos želdynų įstatymas, 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1241, *Valstybės žinios* 80-3215.

Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. *Valstybės žinios*, 2002-11-15, Nr. 110-4852.

Li, F., Wang, R., Paulussen, J., Liu, X., 2005. Comprehensive concept planning

of urban greening based on ecological principles: a case study in Beijing, China. *Landscape and Urban Planning* 72, 325–336.

Leape, J. 2006. The London Congestion Charge. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 20, Number 4—Fall 2006—Pages 157–176.

Lynch, K. 1981. *Good city form*. Cambridge, MA: MIT Press.

Maas, J., Verheij, R.A., Spreeuwenberg, P., Groenewegen, P.P., 2008. Physical activity as a possible mechanism behind the relationship between green space and health: a multilevel analysis. *BMC Public Health* 8, 206, doi:10.1186/1471-2458-8-206.

Maikov, K., Bell, S., Sepp, K., 2008. An evaluation of the design of room characteristics of a sample of healing gardens. In: Brebbia, C.A. (Ed.), *Design and Nature*, IV. WIT Press, Southampton, Boston, pp. 223–232.

Markevičienė, J. 2012. The spirit of the place – the problem of (re)creating, *Journal of Architecture and Urbanism* 36(1): 73–81. [žiūrėta 2011 04 06]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.3846/20297955.2012.679789>>.

Matsuoka, R.H., Kaplan, R., 2008. People needs in the urban landscape: analysis of Landscape and Urban Planning contributions. *Landscape and Urban Planning* 84, 7–19.

Miller, G., Rathouse, K., Scarles, C., Holmes, K., Tribe, J. 2010. Public understanding of sustainable tourism. *Annals of Tourism Research*, Volume 37, Issue 3, July 2010, Pages 627–645.

Minster, C. 2010. Urban Design, Mobility and Obesity: A Study of Obesity in Germany. Centre for Research on Networks, Industry and Urban Planning (UMR 8504 Géographie-Cités). Université Paris 1 - Panthéon-Sorbonne. *Working Paper* N° 1051, [žiūrėta 2011 04 06]. Prieiga per internetą: <<http://www.tsu.ox.ac.uk/>>.

Mitchell, R.; Popham, F., 2008. Effect of exposure to natural environment on health inequalities: an observational population study, *Lancet* 372: 1655–1660, [žiūrėta 2010 09 20]. Prieiga per internetą: <[http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61689-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61689-X)>.

Moore, S., 2003. The use of public parks in England. *Sport England, Countryside Agency and English Heritage*, s.l.

Mostafavi, M. 2010. Why ecological urbanism? Why now? in Mostafavi, M.; Doherty, G. (Eds.). *Ecological Urbanism*. Baden: Lars Mueller Publishers, 12–56.

Mozūriūnaitė, S. 2010. Urbanistinių funkcijų kaitą lemiantys veiksniai ir jų tyrimo klausimai, *Urbanistika ir architektūra*, 33(4): 195–97. Vilnius: Technika. ISSN 1392-1630/

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, patvirtinta 2003-09-11 LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1160, *Valst. žin.*, 2003, Nr. 89-4029 ir 2009-09-16.

Nekrošius, L. 2012. Sovietinių metų architektūra kaip kultūros vertybė Vilniaus atvejis, *Journal of Architecture and Urbanism* 36:1: 38–53

Nielsen, T. S.; Hansen, K. B. 2007. Do green areas affect health? Results from a Danish survey on the use of green areas and health indicators, *Health Place* 13: 839–850,

[žiūrėta 2012 02 15]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.healthplace.2007.02.001>>.

Nielsen, T.S., Hansen, K.B., 2006. Nearby nature and green areas encourage outdoor activities and decrease mental stress. *CAB Reviews: Perspectives in Agriculture, Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources* 1, 1–10.

Nordh, H.; Hartig, T.; Hagerhall, C. M.; Fry, G. 2009. Components of small urban parks that predict the possibility for restoration, *Urban Forestry & Urban Greening* 8: 225–235, [žiūrėta 2012 01 18]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2009.06.003>>.

Olšauskaitė Urbonienė, R., Baravykaitė D. 2009. Miestų gyvenamųjų rajonų poilsio aplinka. *Miestų želdynų formavimas. Mokslo darbai*, 1(6). Klaipėda, 2009. p. 105–109.

Opdam, P., Steingrover, E., van Rooij, S., 2006. Ecological networks: a spatial concept for multi-actor planning of sustainable landscapes. *Landscape and Urban Planning* 75, 322–332.

Paneriai. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, T. 3 (Masaitis–Simno). – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1987. 289 psl.

Pasaulinė sveikatos apsaugos organizacija, [žiūrėta 2011 06 20]. Prieiga per internetą: <http://www.sam.lt/go.php/Pasaulio_sveikatos_organizacija>.

Perls, F.; Hefferline, R. F.; Goodman, P. 1970. *Gestalt therapy. excitement and growth in the human personality*. New York: Delta Book.

Petruelis, V. 2007. Politika architektūroje: reiškinių prielaidos sovietmečio Lietuvoje. *Darbai ir dienos* 48: 101–118.

Petruelis, V. 2005a. Nacionalinio savitumo strategijos sovietmečio Lietuvos architektūroje, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 29(1): 3–12.

Petruelis, V. 2005b. *Sovietmečio visuomeninių pastatų architektūra Lietuvoje: stilistinė raida ir sociokultūriniai kontekstai*. Humanitarinių mokslų srities menotyros krypties daktaro disertacija [rankraštis]. Kaunas: VDU, 2005.

Pridotkienė, L., Grecevičius P. 2006. *Rekreacinė aplinka. Rekreacinės architektūros objekto analizės ir vertinimo metodika*. Klaipėda, 2006.

Ramanauskas, E.; Dringelis, L. 2011. Žemės sklypų pertvarkymo patyrimas planuojant miestų teritorijas, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 35(4): 285–294.

Rekreacinių teritorijų naudojimo planavimo ir apsaugos nuostatai. 2004. [žiūrėta 2010 06 05]. Prieiga per internetą: <http://www.realierdve.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=154>.

Rekreacinių išteklių naudojimas ir vertinimas. 1985. V. Mališauskas (Red.). Vilnius: Lietuvos TRS Mokslų Akademijos Ekonomikos institutas. 196 p.

Roe, M. 2007. Landscape and sustainability: an overview, in Benson, J. F.; Roe, M. *Landscape and Sustainability*. Abingdon, 1–15.

Samalavičius, A. 2011. Estetika urbanistikoje: Camillo Sitte įžvalgos, *Logos* 69: 139–145.

Samalavičius, A. 2012. „Vietos dvasia“ Christiano Norberg-Schulzo architektūros fenomenologijoje. *Logos* 71: 119–126.

Sandström, U.G., Angelstam, P., Khakee, A., 2006. Urban comprehensive planning: identifying barriers for the maintenance of functional habitat networks. *Landscape and Urban Planning* 75, 43–57.

Sandström, U.F., 2002. Green infrastructure planning in urban Sweden. *Planning Practice and Research*, 17(4), 373–385.

Secchi, B. 2007. Section 1: wasted and reclaimed landscapes rethinking and redesigning the urban landscape, *Places*. 19(1): 6–11.

Shivers, J.S., deLisle, L.J. *The story of leisure: context, concepts, and current controversy*. Champaign, IL: Human Kinetics. 1997.

Sieverts, T. 2007. Section 1: Wasted and Reclaimed Landscapes- Rethinking and Redesigning the Urban Landscape. *Places*, 19(1), 28-36.

Schrijnen, P.M., 2000. Infrastructure networks and red-green patterns in city regions. *Landscape and Urban Planning* 48, 191–204.

Stauskas, V. 2012a. *Architektūra, aplinka, atostogos*. Vytauto Didžiojo Universitetas. Kaunas.

Stauskas, V. 2012b. „Žalioji“ urbanistika: naujo požiūrio ir projektavimo metodo gairės ir problemas praktikoje (Lietuvos kurortu pavyzdžiu) [interaktyvus], [žiūrėta 2013 04 03]. VDU. Prieiga per internetą: <<http://www.construction21.eu/lietuva/articles/lt/v-stauskas-alioji-urbanistika-naujo-poirio-ir-projektavimo-metodo-gairs-ir-problemos-praktikoje-lietuvos-kurortu-pavyzdziu.html>>.

Stauskis, G. 2010a. Development of sustainable access to urban and peri-urban landscapes in Vilnius regional area, iš *27-osios ECLAS konferencijos „Cultural Landscape“*, vykusios Istanbule 2010 m. rugsėjo 2–spalio 10 d., pranešimų medžiaga. Istanbul Technical University. Istanbul: ITU, 895–905.

Stauskis, G. 2010b. Planning of sustainable recreation as a way to develop alternative urban mobility network in Vilnius city, iš *Klaipėdos universiteto sveikatos mokslų fakulteto tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos „Sveikata ir ilgaamžiškumas“ pranešimų medžiaga*. Klaipėda: KU I-kla, 94–101.

Stauskas, V. 2006. Miestų žaliosios erdvės socialinių ir ekonominių interesų balanso aspektu, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 30(1): 15–18.

Stauskas, V. 2004. *Naujausios tendencijos skverų architektūrinėje kompozicijoje / Lietuvos miestų želdynų formavimo strategija*. Klaipėdos universitetas ir kt. Klaipėda. ISBN 9955-18-014-5.

Stauskas, V. 1991. Taikomieji sociologiniai tyrimai rekreacinių rajonų ir centrų projektavime, *Sociologija Lietuvoje*. KTU.

Stauskas, V. 1976. Rekreacinė architektūra: objektas, uždaviniai, diapazonas, *Lietuvos TSR architektūros klausimai* 5(1): 73–87.

Šarlauskienė, A. 2009. Bendruomenių vaidmuo regiono vystymo problemų sprendime: Pilaitės bendruomenės patirtis. *Mokslinės-praktinės konferencijos "Vilniaus vakariniai paribiai. Gamtos ir kultūros paveldas. Teritorijos vystymo gairės" pranešimų medžiaga*

Stewart, W.P., Liebert, D., Larkin, K.W., 2004. Community identities as visions for landscape change. *Landscape and Urban Planning* 69, 315–334.

Stuart-Murray, J. 2007. The practice of sustainable landscape architecture, in Benson, J. F.; Roe, M. *Landscape and Sustainability*. Abingdon, 222–235.

Stigsdotter, U. A., 2005. *Landscape Architecture and Health - Evidence-based health-promoting design and planning*. Doctor's dissertation. Swedish University of Agricultural Sciences, Alnarp, 2005. ISSN 1652-6880, ISBN 91-576-6954-6

Svarbiausių LTSR kurortų urbanistikos ir architektūros būklės tyrimai siekiant paruošti jų tolesnio architektūrinio vystymo preliminarią programą. 1986. Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo institutas. Nr.81041677. Kaunas.

Tarptautinių žodžių žodynas. 2005. Vilnius: Alma littera, 256 p.

Thompson, I. 2007. The ethics of sustainability, in Benson, J. F.; Roe, M. *Landscape and Sustainability*. Abingdon, 16–35.

Tönnies, F. 2001. *Community and Civil Society*. Cambridge University Press.

Tutlytė, J. 2002. *Rekreacinė architektūra Lietuvos kurortuose (1940–1990): kompleksinis kokybės vertinimas*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. VDU, Kaunas.

Turizmo ir rekreacijos schemų ir planų (projektų) rengimo taisyklės. 2007 metų redakcija. *Žin.*, 2007, Nr. 4-180, Vilnius.

Tyrväinen, L., Mäkinen, K., Schipperijn, J., 2007. Tools for mapping social values of urban woodlands and other green areas. *Landscape Urban Plan.* 79, 5–19.

Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kazmierczak, A., Niemelä, J., James, P., 2007. Promoting ecosystem and human health in urban areas using green infrastructure: a literature review. *Landscape and Urban Planning* 81, 167–178.

Ulrich, R. S. 2006. Evidence-based health-care architecture, *Lancet* 368: S38–S39, [žiūrėta 2010 05 06]. Prieiga per internetą: <[http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)69921-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69921-2)>.

Ulrich, R. S.; Simons, R. F.; Losito, B. D.; Fiorito, E. 1991. Stress recovery during exposure to natural and urban environments, *Journal of Environmental Psychology* 11: 201–230, [žiūrėta 2010 05 06]. Prieiga per internetą: <[http://dx.doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](http://dx.doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)>.

Ulrich, R. S. 1983. Aesthetic and affective response to natural environment, iš I. Altman, J. F. Wohlwill (Red.). *Human Behaviour and the Natural Environment.*, New York: Plenum, 85–125.

Ulrich, R. S. 1981. Natural versus urban scenes: some psychophysiological effects, *Environment and Behavior* 13: 523–556, [žiūrėta 2010 05 06]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1177/0013916581135001>>.

Velarde, M. D.; Fry, G.; Tveit, M. 2007. Health effects of viewing landscapes – landscape types in environmental psychology, *Urban Forestry and Urban Greening* 6: 199–212, [žiūrėta 2010 09 10]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2007.07.001>>.

Vanagas, J. Miesto teorija. Vilnius: VDA leidykla. 17 p. *Urbanistikos pagrindai*. Vilnius: Technika.2008.

Vanagas J. *Miesto sociologijos pagrindai*. Vilnius, 1996.

Vanagas, J. 1992. *Miesto gyvenamosios aplinkos formavimas. Sociologinis aspektas*. Vilnius: Technika. 56 p.

Vėlius, N. *Senovės baltų pasauležiūra: struktūros bruožai*. Vilnius, Mintis. 1983.

Vilniaus fizinio aktyvumo vietos. 2013. VŠĮ „Sveiko miesto biuras“, duomenų bazė, Vilnius [rankraštis].

Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrasis planas iki 2015 m. 2009. Vilnius. ISBN 978-9955-9599-2-22.

Vilniaus miesto teritorijos bendrojo plano 2015 metams sprendinių recenzija. Ekspertų komisija, vad. Daunora, Z. J. Parengta Vilniaus miesto savivaldybės miesto plėtros departamento užsakymu. Vilnius, 2006 m. lapkritis. 36 p. [rankraštis].

Vitruvius, P. *The Ten Books on Architecture*. Translated by Morris Hidy Morgan. Courier Dover Publications, 1960.

Vosyliūtė, A. 1993. *Rekreacinės kultūros bruožai*. Disertacija. Kaunas.

de Vries, S., Verheij, R.A., Groenewegen, P.P., Spreeuwenberg, P., 2003. Natural environments – healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health. *Environment and Planning – part A* 35, p. 1717–1732.

Walmsley, A., 2006. Greenways: multiplying and diversifying in the 21st century. *Landscape and Urban Planning* 76, 252–290.

Walmsley, A., 1995. Greenways and the making of urban form. *Landscape and Urban Planning* 33, 81–127.

Ward-Thompson, C., 2005. It gets you away from everyday life: local woodlands and community use—what makes a difference? *Landscape Research* 30(1), 109–146.

Weber, T., Sloan, A., Wolf, J., 2005. Maryland's Green Infrastructure Assessment: development of a comprehensive approach to land conservation. *Landscape and Urban Planning* 77, 94–110.

Wood, D.; Andraos, A. (2011) *49 Cities*. In: Klanten, R., Freireiss, L., eds. *Utopia Forever - Visions of Architecture and Urbanism*. Berlin: Gestalten, p. 34–35.

Whyte, W. 1980. *The social life of small urban spaces*. Washington, DC: Conservation Foundation.

Yamane, D., Roberts, K.A. 2011. *Religion in Sociological Perspective*. SAGE Publications, 2011, p. 250–268.

Autorės mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas

Straipsniai recenzuojamuose mokslo žurnaluose

Urbonaitė, I. 2013. Rekreacinių funkcijų raiškos transformacijos posovietinio miesto viešosiose erdvėse. Vilniaus atvejis [Transformations in spatial expression of urban recreational functions in post-soviet spaces. Vilnius case], *Journal of Architecture and Urbanism* 37(3): 194–209. Vilnius: Technika. ISSN 2029-7955 (SCOPUS, ICONDA, Index Copernicus).

Urbonaitė, I. 2012. Apleistų teritorijų reikšmė formuojant miesto rekreacijos sistemą [Role of Abandoned Territories in Formation of the Urban Recreation System], *Mokslas – Lietuvos ateitis. K. Šešėlgio skaitymai – 2011* [Science – Future of Lithuania. K. Šešėlgis Readings – 2011] 4(2): 97–105. Vilnius: Technika. ISSN 2029-2341. (ICONDA, Gale, EBSCO, IndexCopernicus).

Urbonaitė, I. 2011. Miesto teritorinių bendruomenių įtaka rekreacinių teritorijų formavimui [Urban territorial communities and their influence forming urban recreational territories], *Mokslas – Lietuvos ateitis. K. Šešėlgio skaitymai – 2011* [Science – Future of Lithuania. K. Šešėlgis Readings – 2011] 3(3): 30–37. Vilnius: Technika. ISSN 2029-2341 (ICONDA, EBSCO, IndexCopernicus).

Urbonaitė, I. 2010. Uždarų slidinėjimo trasų integravimas į miesto rekreacinę sistemą [Integration of indoor ski slopes into the urban recreation system], *Mokslas – Lietuvos ateitis. K. Šešėlio skaitymai – 2011* [Science – Future of Lithuania. K. Šešėlis Readings 2011] 2(3):73–79. Vilnius: Technika. ISSN 2029-2341 (ICONDA, EBSCO, IndexCopernicus).

Priedai¹

- A priedas.** Vilniaus seniūnijų statistiniai duomenys.
- B priedas.** Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų suvestinė.
- C priedas.** Apklauso anketa.
- D priedas.** Vilniaus morfostruktūros ir respondentų atsakymų atitikmenys.
- E priedas.** Eksperimentinių tyrimų vizualinė medžiaga.
- F priedas.** Miesto rekreacinių erdvių formavimo pavyzdžiai.

A priedas. Vilniaus seniūnijų statistiniai duomenys

A1 lentelė. Vilniaus seniūnijų statistiniai duomenys

Table A1. Statistical data of Vilnius districts

<i>Nr.</i>	<i>Seniūnijos</i>	<i>Teritorija, km²</i>	<i>Gyventojų skaičius</i>	<i>Gyventojų skaičius 1 km²</i>
1	Antakalnio	77,2	39697	514,2
2	Fabijoniškių	5,9	36644	6210,8
3	Grigiškių	7	11617	1659,6
4	Justiniškių	3	30958	10319,3
5	Karoliniškių	3,7	31175	8425,7
6	Lazdynų	9,9	32164	3248,9
7	Naujamiesčio	4,9	27892	5692,2
8	Naujininkų	37,6	33457	889,8
9	Naujosios Vilnios	38,6	32775	849,1
10	Panerių	84,8	8909	105,1
11	Pašilaičių	7,9	25674	3249,9
12	Pilaitės	13,9	15996	1150,8
13	Rasų	16,3	13054	800,9
14	Senamiesčio	4,4	21022	4777,7
15	Šeškinės	4,6	36604	7957,4
16	Šnipiškių	3,1	19321	6232,6
17	Verkių	56	30856	551
18	Vilkpėdės	10,8	24749	2291,6
19	Viršuliškių	2,6	16250	6250
20	Žirmūnų	5,7	47410	8317,5
21	Žvėryno	2,6	12188	4687,7

B priedas. Vilniaus miesto rekreacinių funkcijų suvestinė

B1 pav. Vilniaus rekreacinių funkcijų suvestinė. I. Urbonaitė

Fig. B1. Collected data of recreational functions in Vilnius. I. Urbonaitė

Sėtinijos	Tertorija, km ²	Gyventojų skaičius	Gyventojų skaičius 1 km ²	Kultūrinės rekreacijos funkcijos	Sportinės rekreacijos funkcijos (uždaros)	Sportinės rekreacijos funkcijos (atviros)										Pramoginės rekreacijos funkcijos				Sveikatingumo		Žaliosios rekreacijos erdves	
						uždaros	sporto central	Basenai	Sporto aikštelės (K-krepšio, Ti-tinklinio, Te-teniso)	Zaidimų aikštelės (N-nauso tipo)	Kiek vaikų dalinasi viena	Lauko treniuokliai	Stidngimo trasa	Riedučių parkai	Stadionai	Pramogų kompleksai	Laisvalaikio funkcijos (tarp pat ir būreliai)	Nuoykių parkai	spa	Parakai	Maudyklės		
Antakalnio	77,2	39697	514,2	1	5	2	30 (K-23, Ti-1, S-9)	18	367	2	0	0	0	0	0	1	2	1	8	3	5		
Fabijoniškių	5,9	36644	6210,8	1	3	0	13 (K-9, S-4)	26	300	2	0	1	0	2	0	0	3	0	1	2	0		
Grigiškių	7	11617	1659,6	0	1	0	5 (K-4, S-1)	44	58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Justiniškių	3	30958	10319	0	3	0	26 (K-17, Ti-6, S-3)	15	344	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0		
Karolinaiškių	3,7	31175	8425,7	0	2	1	27 (K-12, Ti-8, S-7)	25	191	4	0	0	0	0	0	0	3	0	1	2	0		
Lazdynų	9,9	32164	3248,9	0	3	1	22 (K-18, S-4)	19	287	2	0	1	0	0	1	0	1	0	1	1	0		
Naujamiėsčio	4,9	27892	5692,2	7	19	1	12 (K-9, Ti-1, S-2)	17	261	0	0	0	0	1	1	5	0	30	1	0			
Naujininkų	37,6	33457	889,8	0	6	0	6 (K-5, Ti-1)	25	268	0	0	0	1	1	2	0	2	0	0	0			
Naujosios Vilnios	38,6	32775	849,1	1	3	0	10 (K-2, S-8)	28	231	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1			
Panerių	84,8	8909	105,1	0	1	0	12 (K-5, Ti-4, Te-1, S-2)	17	111	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0		
Pašilaičių	7,9	25674	3249,9	0	7	0	21 (K-16, Ti-2, S-3)	36	148	2	0	0	0	0	0	3	0	2	1	0			
Pilaitės	13,9	15996	1150,8	0	3	0	11 (K-10, S-1)	17	251	3	0	1	0	0	0	1	1	1	1	0			
Rasų	16,3	13054	800,9	1	0	0	5 (K-3, Ti-1, S-1)	7	500	0	1	0	0	1	2	0	0	2	0	0			
Senamiėsčio	4,4	21022	4777,7	21	8	0	4 (Te-1, S-3)	5	554	2	0	0	0	0	3	0	45	4	0				
Šeškinės	4,6	36604	7957,4	0	10	0	8 (Te-1, S-7)	32	187	1	0	0	0	3	2	0	1	1	0				
Šnipiškių	3,1	19321	6232,6	0	7	3	20 (K-15, Ti-1, S-7)	20	175	0	0	1	0	0	7	0	18	0	0				
Verkių	5,6	30856	551	1	5	2	26 (K-15, Ti-4, S-7)	24	263	5	0	0	0	0	3	0	2	1	1				
Vilpkėdės	10,8	24749	2291,6	0	5	1	8 (K-6, S-2)	51	94	3	0	0	0	0	2	0	5	1	0				
Viršuliškių	2,6	16250	6250	1	8	1	11 (K-7, Ti-1, S-3)	21	120	0	0	0	0	0	1	0	4	2	0				
Žirmūnų	5,7	47410	8317,5	3	20	3	16 (Te-1, K-5, Ti-2, S-8)	123	62	0	0	0	0	1	9	0	11	0	1				
Žvėryno	2,6	12188	4687,7	0	3	0	5 (Ti-1, S-4)	6	339	1	0	0	0	0	2	0	7	1	0				
Nenurodyta	-	5492	-																				
Iš viso	400,5	553904	1383	37	122	15	286	576	28	1	4	1	10	52	2	139	26	6					

C priedas. Apklauso anketa

C1 lentelė. Anketinės apklauso forma. I. Urbonaitė

Table C1. Survey form. I. Urbonaitė

VILNIAUS ATVIRŲ POILSIO ERDVIŲ KOKYBĖS IR PAKLAUSOS TYRIMAS

Šis tyrimas yra mokslinio darbo apie miesto rekreacijos sistemą dalis. Jūsų atsakymai padės įvertinti jus supančių atvirų poilsio erdvių būklę bei tikrąjį miestiečių rekreacinį poreikį. Apklauso rezultatai turės įtakos teikiant konkrečius siūlymus miesto parkų tvarkymui bei jūsų gyvenamosios vietos humanizavimui. Anonimiškumą garantuojame!

Labai ačiū už jūsų skirtą laiką!

Šios anketos rezultatai viešai nepublikuojami

1. Nurodykite gatvę, kurioje gyvenate:

2. Nurodykite namo numerį:

C1 lentelės tęsinys
Continuation of **tabe C1****3. Jūsų lytis:**

- Moteris
- Vyras

4. Jūsų amžius:

☐ 10-15	☐ 35-44
☐ 16-19	☐ 45-54
☐ 20-34	☐ 55-64
	☐ 65 ir daugiau

5. Ar jūs apibūdintumėte save kaip neįgalų ar specialiųjų poreikių turintį asmenį?

- taip
- ne

6. Jūsų veikla:

- moksleivis
- studentas
- dirbantis asmuo
- bedarbis
- pensininkas

C1 lentelės tęsinys
Continuation of **tabe C1**

7. Jūsų gyvenamoji aplinka ir jos rekreacinės galimybės

Įverinkite teiginius pažymėdami vieną iš galimų rezultatų: 5-sutinku, 4-iš dalies sutinku, 3-esu linkęs nesutikti, 2-nesutinku, 1-nežinau

	sutinku	iš dalies sutinku	esu linkęs nesutikti	nesutinku	nežinau
Šalia namų yra užtekstinai įrengtų, poilsiui skirtų vietų (parkų, paplūdimių, žaidimų aikštelių, takų ir pan.)	●	●	●	●	●
Šalia namų esantys parkai ir skverai yra prižiūrėti, patrauklūs, estetiški, yra gėlynų ir meno apraiškų (skulptūrų, paminklų ir pan.)	●	●	●	●	●
Šalia namų esantys parkai yra lengvai pasiekiami pėsčiomis, dviračiais ir vežimėliais	●	●	●	●	●
Šalia namų yra užtekstinai tinkamai įrengtų vaikų žaidimų aikštelių	●	●	●	●	●
Šalia namų esančių sporto objektų kokybė ir įvairovė yra užtikrinta	●	●	●	●	●
Šalia namų esančios poilsio erdvės yra pritaikytos neįgaliesiems	●	●	●	●	●
Iš jūsų namų viešuoju transportu galima lengvai pasiekti svarbiausius kultūrinius, laisvalaikio bei pramogų objektus, kitas jūsų laisvalaikio praleidimo vietas	●	●	●	●	●
Dalyvaujate vietos bendruomenės veikloje	●	●	●	●	●

C1 lentelės tęsinys

Continuation of **tabe C1**

<p>8. Kuriose poilsiui skirtose erdvėse dažniausiai ilsitės ir leidžiate savo laisvalaikį (savaitgalius)?</p> <p>☒ šalia namų</p> <p>☒ didžiuosiuose miesto parkuose</p> <p>☒ miesto apylinkėse (priemiesčiuose)</p> <p>☒ <input type="text"/></p>																													
<p>9. Kokiu būdu dažniausiai pasiekiate kasdienio poilsio ir laisvalaikio praleidimo vietas?</p> <p>☒ pėsčiomis</p> <p>☒ dviračiu</p> <p>☒ automobiliu</p> <p>☒ viešuoju transportu</p>																													
<p>10. Ar daug dėmesio skirate savo kasdieniam poilsiui?</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>daugiau nei 5val</th> <th>3-4val</th> <th>1-2val</th> <th>mažiau nei valandą</th> <th>mažiau negu pusvalandį</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>dvasiniam</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> </tr> <tr> <td>kultūriniam</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> </tr> <tr> <td>fiziniam</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> <td>☒</td> </tr> </tbody> </table>							daugiau nei 5val	3-4val	1-2val	mažiau nei valandą	mažiau negu pusvalandį	dvasiniam	☒	☒	☒	☒	☒	kultūriniam	☒	☒	☒	☒	☒	fiziniam	☒	☒	☒	☒	☒
	daugiau nei 5val	3-4val	1-2val	mažiau nei valandą	mažiau negu pusvalandį																								
dvasiniam	☒	☒	☒	☒	☒																								
kultūriniam	☒	☒	☒	☒	☒																								
fiziniam	☒	☒	☒	☒	☒																								
<p>11. Kokios veiklos, Jūsų nuomone, trūksta rekreacijai skirtose vietose? (galite pasirinkti daugiau nei vieną atsakymą):</p> <p>☐ daugiau veiklos vaikams</p> <p>☐ daugiau sportinės veiklos</p> <p>☐ daugiau gamtos tyrinėjimų veiklos</p> <p>☐ daugiau kultūrinės veiklos</p> <p>☐ daugiau meninės veiklos</p> <p>☐ daugiau veiklos sveikatos atgaivinimui, gydymui, sveikatingumui</p> <p>☐ <input type="text"/></p>																													

C1 lentelės tęsinys
Continuation of **tabe C1****12. Kokią įtaką jūsų poilsiui daro rekreacinės aplinkos kokybė?**

- didelę
- neskiriu tam daug reikšmės
- aplinkos kokybė nedaro jokios įtakos mano poilsiui

13. Kur jums labiausiai trūksta įrengtų rekreacinių erdvių?

- šalia namų
- prie darbo/mokyklos
- miesto centre
- šalia miesto
-

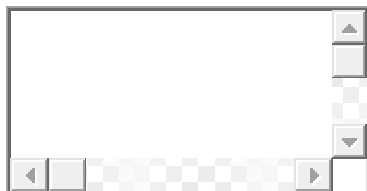
14. Kokių rekreacinių erdvių jums trūksta? (galite pasirinkti daugiau nei vieną atsakymą):

- aktyvaus poilsio parkų
- pasyvaus poilsio parkų
- vaikų žaidimų aikštelių
- žalios poilsio zonos prie darbo/namų mokymosi įstaigos
- žalios poilsio zonos prie namų
- bėgiojimo ir dviračio takų
- miesto sodų ir daržų
-

C1 lentelės tęsinys

Continuation of **tabe C1****15. Kokie veiksniai jums labiausiai trukdo ilsėtis atvirose poilsio erdvėse?**

- parkų ir kitų poilsio zonų trūkumas
- klimatas
- oro tarša
- laiko trūkumas
- poilsio erdvių pasiekiamumas
- poilsio erdvių kokybė
- tingėjimas
-

16. Ką ir kaip jūs keistumėte šalia jūsų namų esančiose poilsio erdvėse?

D priedas. Vilniaus morfostruktūros ir respondentų atsakymų atitikmenys

a) linijinio tipo laisvo planavimo struktūros;

b) buvusios pramonės teritorijos;

c) plačiai išsidėčiusios laisvo planavimo struktūros;

d) tankaus užstatymo pavienės struktūros periferijoje;

e) chaotiškas sodybinis užstatymas;

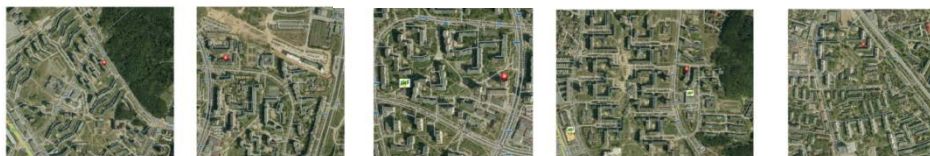
f) didelio užstatymo intensyvumo struktūros.

D1 pav. Gyvenamosios struktūros, kurių rekreacines galimybes respondentai vertina neigiamai, pavyzdžiai, Vilnius

Fig. D1. Examples of housing structures with poor recreational possibilities (according respondents), Vilnius

a) Ektensvūs sodybinis užstatymas gamtinėje aplinkoje;

b) pusiau uždaros struktūros su jungiančia bendro naudojimo erdve;

c) reguliaros struktūros, formuojančios uždarų kiemų sistemą;

d) miesto vilos;

D2 pav. Gyvenamosios struktūros, kurių rekreacines galimybes respondentai vertina teigiamai, Vilnius

Fig. D2. Housing structures with good recreational possibilities (according respondents), Vilnius

E priedas. Eksperimentinių tyrimų vizualinė medžiaga

E1 pav. Eksperimentinis tyrimas „Sėdėk kitaip”, Gedimino pr., Vilnius, 2011, autorės nuotraukos

Fig. E2. Public spaces experiment “Sit different”, Gediminas av., Vilnius, 2011, author’s images

E2 pav. Eksperimentinis tyrimas „Parkuok kitaip“, Gedimino pr., Vilnius, 2012, autorės nuotraukos

Fig. E2. Public spaces experiment “Park different”, Gediminas av., Vilnius, 2012, author’s images

F priedas. Miesto rekreacinių erdvių formavimo pavyzdžiai

F1 pav. *Amsterdamas, Dordrecht, Beetsplein aikštė.* Susitikimo erdvė. Įvairias veiklas suvienija oranžinis betoninis žiedas/ daugiavfunkcė pasvira platforma

Fig. F1. Amsterdam, Dordrecht, Beetsplein square. Multifunctional meeting point

F2 pav. Miesto futbolo aikštė, Siena, Italija

Fig.F2. Football square, Siena, Italy

F3 pav. Vietoje gatvės salelės – aikštė. Pearl gatvės aikštė, Dumbo, Bruklinas, Niujorkas

Fig. F3. Public square replace a parking lot, Dumbo, Bruklin, New York

F4 pav. Žaidimų erdvės įkūrimas virš automobilių stovėjimo aikštelės. Das netz, Alt Koenig, Berlynas

Fig. F4. A playground on the roof of a parking lot, Alt Koenig, Berlin

F5 pav. Grafinis aikštės sužymėjimas suteikia įvairias erdvės panaudojimo galimybes. Maselake, Berlynas, Vokietija; Centrumpladsen Ringe, Danija

Fig. F5. Different surface design allows to create variety of recreational possibilities. Maselake, Berlin, Germany; Centrumpladsen Ringe, Denmark

F6 pav. Paviršių įvairovė. Mikado aikštė, Kopenhaga, Danija

Fig. F6. Variety of surface materials, Copenhagen, Denmark

F7 pav. Pakeltos aikštės sprendimas sudaro scenos įspūdį. Erdvė skirta turgui ir koncertams, neformalioms veikloms ir pasirodymams, Schouwburg aikštė. Roterdamas

Fig. F7. Solution of a raised stairs creates a feeling of stage, *Schouwburg square*, Rotterdam

F8 pav. Įgilinta erdvė, skirta sporto žaidimams. Gasværksgrunden, 2007, Fredericia

Fig. F8. Recessed space for active game, *Gasværksgrunden*, 2007, Fredericia

F9 pav. Erdvinio paviršiaus sprendimas tinka riedlentiniams, dviratininkams, vaikams, taip pat veikia kaip apsauginė sienelė (pvz., nuo transporto triukšmo). Pietryčių parkas, Barselona, Ispanija

Fig. F9. Three dimension design of surfaces, fitted for skate boarding and creates a natural barrier, *Barcelona*, Spain

Inga URBONAITĖ

REKREACINIŲ FUNKCIJŲ RAIŠKA VILNIAUS MIESTO ERDVINĖJE
STRUKTŪROJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, menotyra (03H),
skulptūra ir architektūra (H312)

THE EXPRESSION OF RECREATIONAL FUNCTIONS IN SPATIAL
STRUCTURE OF VILNIUS CITY

Doctoral Dissertation

Humanities, History and Theory of Arts (03H),
Sculpture and Architecture (H312)

2013 11 19. 15,5 sp. I. Tiražas 20 egz.
Vilniaus Gedimino technikos universiteto
leidykla „Technika“,
Saulėtekio al. 11, 10223 Vilnius,
<http://leidykla.vgtu.lt>
Spausdino UAB „Ciklonas“
J. Jasinskio g. 15, 01111 Vilnius